ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИ
Ҳ. С. СУЛАЙМОНОВ НОМИДАГИ ҚЎЛЁЗМАЛАР ИНСТИТУТИ

ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ МАЪНАВИЙ-МАДАНИЯТ
ТАРҒИБОТ МАРКАЗИ

XI—XV АСРНИНГ ТУРКИЙ ЁЗУВИДАГИ ЁДГОРЛИКЛАР

ТОШКЕНТ
ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИ ФАНЛАР АКАДЕМИЯСИНИНГ
"ФАН" НАШРИЁТИ
1994

Ушбу тўпламдан XI—XV асрларнинг уйғур ёзувида битилган "Қутадғу билиг", "Ҳибату л ҳақойиқ", "Ўғузнома", "Муҳаббатнома" асарлари, мумтоз адабиётимиз намояндаларининг шеърлари, шунингдек, тўртликлар ўрин олган. Улар бирламчи манбалар — қўлёзмаларнинг фотонуска ва факсимиллари асосида нашрга тайёрланди.

Китоб филологлар ва шу соҳа билан қизиқувчи кенг жамоатчиликка мўлжалланган.

Масъул муҳаррир:
филология фанлари доктори *Н. Раҳмонов*

Тақризчилар:
филология фанлари номзодлари: *Қ. Каримов, Э. Аҳмадхўжаев*

Тузувчилар: *Қозоқбой Маҳмудов, Қосимжон Содиқов.*

Ю 22289
2
1994 УзССЖ ДК
А 2625

Т $\frac{4601000000-з-841}{M\ 355\ (04)-94}$ рез 94

ISBN 5—648—02109—7

© Ўзбекистон Республикаси маънавий-маданият тарғибот маркази. 1994 й.

КИРИШ

Туркий тилли халқларнинг ёзув маданияти кўҳна тарихга эга. Араб хатини қабул қилмасларидан бурун ҳам аждодларимизнинг бир қанча ёзувлари мавжуд эди. Ана шулардан бири фанда "уйғур ёзуви" номи билан юритилади.

Ушбу туркий ёзувга нисбатан қўлланилаётган ҳозирги ном унинг шартли атамасидир. Ёзма манбаларда у турли номлар билан тилга олинган. Буюк алломаларимиз Маҳмуд Кошғарий ва Алишер Навоий уни "туркча хат" деб атаганлар. Шунингдек, манбаларда унга нисбатан "уйғур хати", "мўғул хати" деган атамалар ҳам қўлланилган.

Уйғур ёзуви туркий халқлар орасида кенг қўлланилди. Маҳмуд Кошғарий унинг қадимийлигини таъкидлаб ёзади: "Барча хоқонлар ва султонларнинг китоблари, ёзувлари қадимги замонлардан шу кунгача, Қашқардан Чингача - ҳамма турк шаҳарларида шу ёзув билан юритилган".[I] Ушбу ёзувда битилган ёдгорликларнинг энг эскилари қадимги туркий тил даврига оид бўлиб, у даврлардан будда, моний, христиан (насроний) матнлари, расмий ҳужжатлар ва бошқа турдаги битиклардан бизгача сақланиб қолган.

Маълумки, Х асрда қораxонийлар давлатида ислом расмий дин сифатида қабул қилинди. Шу муносабат билан араб ёзуви ҳам оммалашди. Мусулмон турклар ана шу пайтлардан бошлаб икки анъана сифатида давом этиб келаётган уйғур ва ислом таъсирида кириб келган араб ёзувини қўллай бошладилар. Шуниси диққатга лойиқки, уйғур хати кейинги асрларда ҳам турк давлатларининг асосий ёзувларидан бири бўлиб келди. Чунончи, Олтин Ўрда давлатида расмий ишларда асосан уйғур хати амал қилган. ХIУ-ХУ асрларда темурийлар ҳам ундан кенг фойдаландилар. Шундай қилиб, бу ёзув ХУ аср охирларигача Қашқардан Анатўлигача бўлган улкан турк заминида араб хати билан ёнма-ён қўлланилди. Кейинги асрдан бошлаб унинг ўрнини араб хати тамоман эгаллади. Лекин ислом таъсири ҳали етиб бормаган ўлкалар - Турфондаги будда ибодатхоналарида ХУШ асрда ҳам ундан фойдаландилар.

Уйғур ёзувидан бошқа алифболар ҳам шаклланган. ХII асрда

I Маҳмуд Кошғарий. Девону луғотит турк. I. Тошкент,1960,50-б.

ундан мўғул ёзуви, мўғул хатидан эса манжур алифбосининг шаклланганлиги ўрта асрларда уйғур хатининг нафақат турк дунёси, балки бутун Марказий ва Ўрта Осиёда шуҳрат қозонганлигидан далолат беради.

Айниқса, темурийлар даврида Мовароуннахр ва Хуросон маданий муҳитида бу ёзувга эътибор кучли бўлган. Туркий адабиётнинг "Қутадғу билиг", "Ҳибату-л-ҳақойиқ" каби асарларининг араб ёзувидаги нусхалари бўлишига қарамай, бу чоғларда уларнинг уйғур хатидаги нусхалари ҳам битилди. Мовароуннахр ва Хуросонда уйғур ҳарфли асарлар асосан Язд, Ҳирот, Самарқанд каби маданий марказларда кўчирилган. Яздда кўчирилган "Сирожу-л-қулуб", "Масала китоби", "Роҳату-л-қулуб", "Муҳаббатнома", "Бахтиёрнома" ҳамда мумтоз шеъриятимиз намояндаларининг айрим шеърлари, Ҳиротда кўчирилган "Қутадғу билиг", "Меърожнома", "Тазкираи авлиё" каби асарлар бизгача сақланиб қолган. "Ҳибату-л-ҳақойиқ", "Маҳзану-л-асрор", "Даҳнома" каби бир қатор асарларнинг Самарқандда кўчирилган нусхалари маълум.

Ҳар икки ёзув ёнма-ён қўлланилгани сабабли бир қатор асарларнинг ҳам уйғур, ҳам араб хатида кўчирилган нусхалари бор. Шуниси диққатга лойиқки, котиблар баъзи қўлёзмаларда икки ёзувни аралаш қўллаганлар. ХУ асрда уйғур хати билан кўчирилган матнлар орасида ҳар бир сатр остида араб ёзуви билан изоҳлаб чиқилганларини, шунингдек, айни бир сатрда уйғур ва араб ёки уйғур хатида ёзилиб, айрим ўринлари араб хатида ёзиб қўйилганларини ҳам учратамиз. Бундай қўлёзмаларда иккинчи ёзув турк хатидаги матнни изоҳлаб бориш, маълум ўринларини ажратиб кўрсатишга хизмат қилган. Ёки котиб ўз даври удумига кўра айрим сатрларни (масалан, арабча ҳадис, оят ва б.) араб хатида беришни лозим топган. Бу каби белгилар ўша давр китобатчилигининг муҳим томонларидан ҳисобланади.

Ушбу тўплам илк манбалар - ёдгорликларнинг фотонусха ҳамда факсимил нашрлари асосида тайёрланди. Ундан қуйидаги асарлар ўрин олган:

"Қутадғу билиг". Баласағунлик Юсуф (Хос Ҳожиб) мазкур асарини 1069-1070 йилларда ёзиб тугатган. Ўн уч минг мисра-

дан зиёдроқ бўлган ушбу асарнинг бизгача уч йирик қўлёзма нусхаси етиб келган. Шулардан Наманган (ХШ аср) ҳамда Қоҳира (XIУ аср) нусхалари араб ёзувида, ХУ асрда Ҳиротда кўчирилган нусхаси эса уйғур хатидадир. Уйғур ёзувидаги нусхаси ҳозир Вена Миллий кутубхонасида сақланмоқда. Тупламга уйғур ёзувли нусханинг маълум бўлагини киритдик. Манба: Радлов В. Кудатку-Билик. Факсимиле уйгурской рукописи. СПБ. 1890.

"Ҳибату-л-ҳақойиқ". Аҳмад Югнакий (Адиб Аҳмад ибн Маҳмуд Югнакий) "Ҳибату-л-ҳақойиқ" асарининг беш қўлёзма нусхаси сақланиб қолган. Достон 512 мисрадан иборат.

Асарнинг уйғур ёзувли А нусхасини 1444 йили Самарқандда Зайнул Обидин бахши кўчирган. Матн орасида оят, ҳадис, айрим байтлар араб ёзувидадир. Мазкур нусхага "Атабату-л-ҳақайиқ китаби" деб сарлавҳа қўйилган. Матн ора-орада уйғур ёзувли "ухра" (бошқа), ө з г а , т а қ н " номли, араб ёзувли "ухра, байт" сарлавҳачалари билан ажратиб борилган.

Биз ана шу нусха матнини бердик.

"Ҳибату-л-ҳақойиқ"нинг Б нусхаси 1480 йили Истанбулда Шайхзода Абдураззоқ бахши томонидан уст сатрида уйғур, остида араб ҳарфлари билан кўчирилган. Мазкур нусхада арабча байт, ибора, ҳадис, оятлар фақат араб ёзувидадир.

Асарнинг учинчи (С) нусхаси араб хатида ёзилган бўлиб, ХУ аср охири, ХУI аср бошларига мансуб. Яна икки нусхаси эса кичик парчалардир. Улардан бири уйғур ёзувида, бошқаси эса уйғур ёзувида ёзилиб, араб хатида изоҳлаб чиқилган.

Манба: Edib Ahmed b.Mahmud Yükneki. Atebeţü'l-hakajik R.R.Arat. Istanbul, 1951. S. I - LXII.

"Ўғузнома". Туркий адабиётда Ўғузхон достонлари кенг тарқалган. Айримлари бир қанча вариантда бизгача етиб келган бўлиб, уларнинг энг қадимийси уйғур ёзувли "Ўғузнома"дир. Асарнинг 42 саҳифали ушбу қўлёзмаси ҳозир Париж Миллий кутубхонасида сақланмоқда. Қўлёзманинг бошланиши ҳам, охири ҳам йўқ, чамаси, ХШ-XIУ асрларда кўчирилган.

Манбалар: Радлов В. Кудатку-Билик. Факсимиле уйгурской рукописи. С. 19?-192.
Das Kudatku Bilik.Th.I. СПБ.,1900.С.232-244.
Щербак А.М. Огуз-наме. Мухаббат-наме. М., 1959. С.11-110.

"Мухаббатнома". Хоразмий "Мухаббатнома"сининг уйғур ҳарфли нусхаси Яздда 1432 йили Мансур бахши кўчирган мажмуа таркибидадир. Мажмуа ҳозир Британ музейида Ог. 8193 рақами билан сақланмоқда. Биз ушбу қўлёзманинг профессор Ҳамид Сулаймон Англиядан келтирган микрофилмидан фойдаландик. Микрофилм Ўзбекистон Фанлар академияси Қўлёзмалар институтида сақланади.

"Мухаббатнома" асари мажмуанинг 159б-173а саҳифаларига ёзилган. У "Муҳаб(б)атнāма китāби" номли сарлавҳа билан бошланади. Асардан кейин унинг кўчирилиш санаси шундай қайд этилади: Тамам болды Муҳаб(б)атнāма китāби. Кутлуғ болсун тарих сәкиз юз отуз әшта чыкған йыл ражаб айның олтысында Йазд шаҳрында Мир Жалал(ид)дин буйурған ўчун бу факир Мансур бахшы бит(и)ди.

Асарнинг араб ёзувидаги бошқа нусхалари ҳам бор.

Лутфий ғазаллари. Тўпламга Лутфийнинг ўн уч ғазалини киритдик. Улар:

I-IУ - Британ музейидаги Ог. 8193 рақамли мажмуа таркибида.

У - Истанбул, Тўпқопи Саройи архиви, II980- С рақами остида сақланади.

УI-ХШ - Истанбул, Сулаймония кутубхонаси, Аёсофия бўлимидаги 4757 рақамли қўлёзмага киритилган.

У-ХШ ғазаллар манбаси:Sertkaya O.F. Uygur Harfleriyle Yazilmiş Bazi manzum parçalar. Istanbul. Levha I-XXY.

Саккокий ғазаллари. Саккокийнинг уч ғазали юқорида тилга олинган Сулаймония кутубхонасидаги 4757 рақамли қўлёзмада Лутфий ғазаллари билан бирга кўчирилган. Биз уларнинг ҳар учаласини келтирамиз.

Манба:Sertkaya. Кўрсатилган асар, ўша жойда.

Ог. 8193 рақамли мажмуага кирган шеърлар. Мазкур қўлёзмада Лутфий ғазалларидан ташқари Қамбар Уғлининг уч, шунингдек, Жавҳарий, Қосимнинг биттадан ғазали, "Қўшуклар" деб сарлавҳаланган тўртта тўртлик ва "Бэйт" деб сарлавҳаланган бир тўртлик ҳам бор. Улар ҳам тўпламга киритилди.

Матнларни транскрипция қилишда қуйидаги белгилардан фойдаландик:

Унлилар учун:

1. Тил олди:
   а) лабланмаган: и, э, ä.
   б) лабланган: ӯ, ө.
2. Тил орқа:
   а) лабланмаган: ы, а, ā.
   б) лабланган: у, о.

Ундошлар учун ҳозирги ёзувимиздаги б, п, с, т, ч, х, д, р, з, ш, г, ф, қ, к, ғ, л, м, п, в, й, н ҳарфларини олдик.

Шунингдек:

1. XI-XIII асрнинг араб ҳарфли манбаларида خ билан берилган сирғалувчи қ ҳамда ح билан берилган қоришиқ қ ўрнида уйғур ёзувли матнларда битта ҳарф келади. Биз араб ёзувли нусхаларга таянган ҳолда қ билан қ ни транскрипциямизда фарқладик.

2. XI-XIII асрларининг араб ёзувли манбаларида ڤ//ڤ билан ифодаланган в̇ (одатда, уни w билан ҳам кўрсатадилар), шунингдек, و билан ифодаланган в ўрнида уйғур ёзувида битта ҳарф келади. Араб хатидаги нусхаларга асосланиб транскрипцияда в дан в̇ ни ажратиб кўрсатдик.

3. Араб хатидаги матнларда ذ келувчи ўрнида ҳам, د келувчи ўрнида ҳам уйғур хатида д ни англатувчи ҳарф келади. Биз ҳам транскрипциямизда, араб хатидаги нусхаларга таяниб, ð ни фарқладик.

4. Сонор ң учун ана шу белгининг ўзини олдик.

5. XIV-XV асрларнинг ёдгорликларида ўзлашган сўзлар таркибидаги чўзиқ а ни ā, киши тахаллусларидаги ёйи нисбани ӣ шаклида бердик.

6. Арабча сўзлар таркибидаги ҳ ни ифодалаш учун туркий ҳарфлар остига ح ه лар қўйиб кетилган. Шуни инобатга олиб биз транскрипциямизда ḥ ни кўрсатдик.

7. Араб тилидан ўзлашган ʻайн ли сўзларда ҳарфлар остига арабча ʻайн белгиси қўйиб кетилган. Биз уни ʻ белгиси билан кўрсатдик.

Қўлингиздаги тўплам икки киши томонидан нашрга тайёрланди: уйғур хатидан "Ҳибату-л-ҳақойиқ", "Муҳаббатнома"ни Қ.Маҳмудов, "Қутадғу билиг"дан олинган парча, "Ўғузнома" достони, мумтоз шеъриятимиз намояндаларининг ғазаллари,

тўртликларни Қ.Содиқов транскрипцияга ўгирди. Ёзма ёдгорликларнинг, айниқса, жуда эскиларининг тили ҳозирги китобхон учун тушунарли бўлавермайди. Шуни эътиборга олиб, "Қутадғу билиг", "Ҳибату-л-ҳақойиқ" ва "Ўғузнома" асарларининг ҳозирги ўзбекча талқинини ҳам беришни лозим топдик.

Иловада матнларнинг уйғур ёзувли шаклидан ҳам намуналар берилди. Уларни асл манбалардан Қ.Содиқов кўчириб чиқди. Бунда, имкон қадар, қўлёзма хат шаклини сақлашга ҳаракат қилинди. Кўчириш чоғида айрим хатолар кетган бўлса, қўлёзмаларни битган котиблар руҳи олдида узр сўраймиз.

Т у з у в ч и л а р .

ЮСУФ ХОС ХОЖИБ

"ҚУТАДҒУ БИЛИГ"ДАН

Йэти йулдуз он ики өкӓк буруқ айур

15*

I. Байат аты бирлӓ сөзўг башладым
Тӧрӓткӓн игиӡган кэчўргӓн иӡим

2. Тӧрӓтти тилӓк-тэг тўзў аламығ
Йарутты ақунда кўнўг қам айығ

3. Йаратты кӧр эврӓн тучы эврилўр
Аның бирлӓ тэзгинч йӓмӓ тэзгинўр

4. Йашыл кӧк йаратты йӧмӓ йулдузы
Қара тўн йарутты йарук кўндўзи

5. Бу кӧктӓкў йулдуз бир анча бэзӓк
Бир анча кўӡӓзчи бу йэккӓ йэзӓк

6. Бир анча қулағуз болур йитсӓ йол
Бир анча йарутмыш халайиққа ол

7. Қайусы ӧрўрӓк қайусы қузы
Қайусы йарукрак қайу ӧксўди

16. 8. Буларды эң ўотўн Сэкӓнтир йурыр
Эки йил сэкиз ай бир эвдӓ қалыр

9. Аныңда баса кэлди иккинч Оғрай
Бир эвдӓ қалыр он арык ики ай

IO. Учўнчи Кӧрўд кэлди кӧксин йурыр
Қайуқа бу бақса йашармыш қурыр

II. Йашық толды тӧртинч йаруды ақун
Бақышса йарутур йақышса эзўн

----

* Четдаги рақам қўлёзма саҳифасини кўрсатади.

I2. Савӱг йӱз урунды бэшинчи Сәвит
Сэвә бақты эрсә сэн өзни әвит

I3. Баса кэлди Арзу тиләк арзулар
Қайуқа йавуса ағар өз улар

I4. Буларда эң алдын бу йалчык йарур
Йашнқ бирлә отру йақнша толыр

I5. Он экки өкәк эви булар миң арни
Қайу эк(к)и эвлиг қайу биркә ин

I6. Қозы йазқы йулдуз баса Уә кэлир
Эрәнтәз учнқ бирлә сапчу йурыр

I7. Кӱр Арслан бирлә қо:шқы (қошны) Туғды башы(?)
Баса Ӱлгӱ болды Чыран Йа эчи

I8. Баса кэлди Оғлақ Көнәк ҳам Балық
Булар туғды эрсә йаруды қалық

I9. Ӱчи йазқы йулдуз ӱчи йайқы бил
Ӱчи кӱзкӱ йулдуз ӱчи қышқы бил

20. Ӱчи от ӱчи су ӱчи болды йэл
Ӱчи кэлди тупрақ ажун болды эл

2I. Буларда бириси бирингә йағы
Йағыңа йағы иҙты кэоти чоғы

22. Қарышмаз йағы(лар) йаратты ичин
Көрӱшмәз йағылар көтәрди өчин

23. Этигли байатым нэ-тэг этти өз
Этә бэрди тӱзди йараштурды тӱз

ЙАЛЫНГУҚ ОҒЛАНЫ ʻАЗИЗЛЫҒЫ БИЛИГ УҚУШ БИРЛӘН ЭРДӰГИН АЙУР

24. Төрәтти аҙырды сэчӱ йалугуқуқ(?)
Аңгар бэрди эрдәм билиг өг уқуг

25. Кәдгүа бәрди сөз хәм йурутти тилиг
Өгүт бэрди қилиқ хем қилинчи силиг

26. Билиг бәрди йаңлук бәрүди бу күн
Укуш бәрди әтрү йәәмәди түгүн

27. Байат кимкә бэрсә укуш әг билиг
Өкүш эргүлүккә узады элиг

28. Билигни бәрүг бил укушнур(!)улуг
Бу икин бэрүтүр әзүрмиш кулуг

29. Бу сөзкә тануги масал кәлди сөз
Бу: сөз ишкә тутғил сөзүң мунда үз

30. Укушлуг уқар-ол билиглиг билүр
Биликли уқиғли тилэккә тэгир

31. Укуш қайда болса улуғлуғ болур
Билиг қайда болса бэдиклиг олур

32. Билиг ма'ниси бил нәкү ол билиг
Билиг билсә әтрү арир эрдә иг

33. Биликсиз киши барча иглиг болур
Игин эмләмәсә киши тэрк өлүр

34. Йурыш эй биликсиз игиниң ота
Биликсиз отчи-сэн эй билгэ қута

35. Укуш-ол буғундуқ анн тутса эр
Тилэккә тэгир ол түмән арзу йэр

36. Укуш болса эркә кәр асғи өкүш
Билиг билсә әтрү болур эр кәвүш

17. 37. Укуш бирлә ишкә қамуғ иш кэрүг
Билиг бирлә бэзга бу билмиш әрүг

Тил эрдамин мувин асги йасин айур

38. Укушка билигка бу тилмачи тил
Йарут(т)ачи йарин йаруқ тилин бил

39. Кишиг бил агирлар булур кут киши
Кишиг тил уқуалар барир ез баши

40. Тил арслан турур кер эшикта йатур
Айа эвлиг арсақ башнңин йэтур

41. Тилин эмгамиш эр нэку тар эшит
Бу сез ника тутгил кенулни ласит

42. Мэни эмгатур тил эри ег талим
Башим кэсмасуни кэсайин тилим

43. Сезуңни кезэргил башың бармасун
Тилиңни кезаргин тишиң синмасун

44. Билиглиг билиг барди тилга башиг (сынығ ?)
Айа тил эвинда(?) кезаргил башиг

45. Билиб сезла сезни билигка санур
Билигсиз сезин ез башиин йайур

46. Өкуш сезда артуқ асиг кермадим
Йана сезлэмишта татиг кермадим

47. Өкуш сезлама сез бирар сезла аз
Туман сез тугуник бу бир сезда йаз

48. Киши сез бирла қопти болди мулук
Өкуш сез баши қилди йэрка кулук

49. Өкуш сезласа игсиди тар билиг
Йана сезламаса агин тэр тилиг

50. Халқ мунлаг эрса йорыг отру ур
Йорыг отру урса кишиг йуқлатур

51. Тилиңни көзәзгил көзәзилди баш
Сөзүңни кысурғыл узатылды йаш

52. Эс(ә)нлик тиләсә сэниң бу өзүң
Тилиңдин чыкарма иарағсыз сөзүң

53. Тил асғы тәлим бар йаныма әкүш
Ара егдилүр тил ара мың сөкүш

54. Халы мундағ эрсә оилиб сөзлә сөз
Сөзүң болсу көрсүн(?) карағуға көз

55. Билигсиз кар(а)ғу турур бәлгүлүг
Йуры эй билигсиз билиг ал үлүг

56. Туғуғлы өләр көр болур бәлгүсүа
Сөзүң эзгү сөзлә өзүң өлгүсүз

57. Ики нәң билә эр карымаз өзи
Бир эзгү кылынчы бир эзгү сөзи

58. Киши туғды өлди сөзи калды көр
Сөзи бирлә йалғуз аты к(а)лды көр

59. Тиригліг тиләсә өзүң өлмәгү
Ол эзгү кылынчы сөзүң кут бөгү

60. Тылығ(!) өгдүгүм хам ара йаздугум(!)
Тиләгим сөз эрди сэңгә йердүгүм

61. Камуғ сөзни йағса (йығса?) укуш тапл(а)маз
Кэрәк сөзни сөзлә киши казләмәз

62. Сөзүм оғлума сөзләдим мэн сэңә
Оғул мэндин алун мэңәни таңгә

63. Сэңгә сөзләдим мэн сөзүм эй оғул
Сэңгә бэрди бу панд өзүм эй оғул

64. Күмүш к(а)лса алтун мэниңдин сэңә
Аны йутмағыл сэн бу сөзкә таң-а

18. 65. Күмүш ишкә тутса түгәл алқинур
Сөзүм ишкә тутғил күмиш қазғанур

Кутадғу бәзәси сөзләмишкә өз аурнин кулур

66. Тиләгим сөз эрди эй билгә бәгү
Кәрин кәлди чәркә өзүм сөзләгү

67. Укуш кәлди өтрү йуру туру көр
Сөзүм болса йаңлук сәңгә қилға қор

68. Борун тили йайлақ оани сөзләгәй
Киши қилға киртүч этиңни йагәй

69. Бақа көрдүм эрсә йэниг болди йүк
Өзүм айди сөзлә сөзүң бари төк

70. Нәкүлүг тәсә сән айайин сәңгә
Эшитгил сөзүмни эй эрсиг тоңа

71. Өзүң мәңү эрмәз атиң мәңү-ол
Атиң мәңү болса өзүң мәңү-ол.

Эзгүлүг қилмағ өгдисүн асиғларин сөзләр

72. Халы болса элгиң бәзүнгә узун
Қамуғ эзгүлүг қил сәвинчин сөзүн

73. Йигитлиг кәч(ә)р-ол тириглиг өчәр
Бу түш-тәг акундын өзүң тәрк кечәр

74. Тириглигин мун қил асиғ эзгүлүг
Йәрин болғу эзгү йәгү кәзгүлүг

75. Нәку тәр эшитгин киши эзгүси
Йурнб тын тохиғин ахир өлгүси

76. Акунда нә йаңлиғ эрән турди кәр
Бир анча тирилди йана өлди кәр

77. Кэрäк бэг карäк кулын эргӱ эсиз
Өзи өлди эрсä аты қалды кер

78. Сэңä тэгди эрсä кэзигчä акун
Камуг эргӱлӱг қыл сэн эргӱ тӱзӱн

79. Тириг өлгӱ ахир төшäнгӱ йэриг
Киши өлсä эргӱ ар аты тириг

80. Ики тӱрлӱг ат-ол бу тилдä йурыр
Бир эргӱ бир эсиз акунда қалыр

81. Эсизкä сөкӱш эргӱ өгди булур
Өзӱңгä бақа кер қайусын қулур

82. Өзӱң эргӱ болса атың өгдилиг
Халы болса эсиз сөкӱш эй силиг

83. Бу бир эргӱ эрди аны өгдилäр
Бири эсиз эрди аны сөкдилäр

84. Сөкӱшлӱг пэлӱг булды Заҳак өтун
Пэлӱг эргӱ булды Фаридун кутун

85. Эсиз-му сэңä йэг азу эргӱ-му
Сөкӱш-му кулур-сан азу кэдгӱ-му

86. Қайусын тиласä өрӱргин бирин
Эсиз эргӱ болса өкӱнмä йэгин

87. Мукрар мэңзäтӱр сөз сынамыш киши
Сынамыш киши билди эл кӱн иши

88. Киши эргӱ аты кер алқыш булур
Атыгмыш эсиз өлсä қарғыш булур

89. Нэчä кердим эрсä эсизлäр баши
Узу кэлмäди эй биликлиг киши

90. Нэчä мэн сынадым эсиз қылгучи
Кэтä бэрди кӱндä ӱзӱлди кӱчи

91. Эсизлиғ(!) от-оҙ от кэйирган болур
Йолыңда кэчиг йоқ эйилгӓн болур

92. Билӱ бэрсӓ биздин уза барғучы
Қара тут йа бэглӓр ажун тутғучы

93. Буларда қайу булды эрсӓ уқуш
Улар қылмыш эзгӱ ажунда өкӱш

19. 94. Билиглиг ким эрсӓ ажун бэглӓри
Төрӱ эзгӱ урмыш киши йэглӓри

95. Бу ким эзгӱ атыңса (атанса?) киши
Улар болды ашну ол эзгӱ башы

96. Багӱ бэг ким эрсӓ билигкӓ йақын
Билиглиг киши қылмыш өзкӓ йақын

97. Элиг урмыш ишкӓ бақыб ишлӓмиш
Билиг ишкӓ бутмыш бозун башламыш

98. Элин этмиш өтрӱ байумыш қара
Қара байлыгын қылмыш өзкӓ төрӓ

99. Аты эзгӱ болмыш атыңмыш (атанмыш?) ахы
Ахы болса аты тириг тэб уқы

100. Өлӱрин билиб қылмыш өзкӓ этиг
Битиб қозмыш аты бизинкӓ битиб

101. Бу кӱн ким оқыса уларығ билир
Аңғар өңӱр(?) андын эзгӱ кэлир

102. Нэкӱ бар ажунда билигдин көтӱш
Билигсиз тэсӓ эркӓ керксӱз сөкӱш

103. Нэкӱ тэр эшитгин билиглиг киши
Ажунда сынайу йэтилмиш йашы

104. Билигсизкӓ тердӓ орун болса кэр
Бу төр илкӓ санды илиг болды төр

105. Хала билгӓнӓ тэгсӓ ниадин ашўк
Бу ил болды тӧрдӓ тағи кӓз ӧзрӱн

106. Билигкӓ турур бу ағирачи хамуғ
Өзӱнкӓ карӧк тӧр карӧк ил қапуғ

107. Ики тӱрлӱг-ол кэр бу эзли киши
Бири бег бир билгӓ ӓадуғ баши

108. Анындан нару барча ӧилки оёын
Тиласӓ муны тут тилӓсӓ аны

109. Сэн эмди қайу-оэн мангӓ ай ача
Икидӓ бири бол ӱчӱнчтӓ кач-а

110. Қилыч алды бири бориуғ тӱзӓр
Билиг бирлӓ бири ӧориғ йол сӱзӓр

111. Улардин талу кэлди эргӱ тӧрӱ
Қумару турур тэгсӓ қопрур эрӱ

112. Өлигдин тиригкӓ қумару сөз-ол
Қумари сөзи тутса эрғи ӓӱз-ол

113. Билигсиз қарағу турур бэлгӱлӱг
Эй кэзсӱз билигсиз билиг ал ӱлӱг

114. Киши кӧркӱ сӧз-ол сӧз эсғи тилим
Йурн эргӱ сӧзлӱг киши ег тилим

115. Масал кэлди тӱркчӓ муңғар мэңӓӓтӱ
Ани сӧзлӓдим мэн мэн у (муку?) ӓаңзат:

116. Укуш кӧрки тил-ол бу тил кӧрки сӧз
Киши кӧрки йӱз-ол бу йӱз кӧрки кӧз

117. Тили бирлӓ ӓанлуғ сӧзин сӧзлӓйӱр
Сӧзи ӓахшы болса йӱзи ӧзӓннӱр

118. Кӧрӱ барсӓ эмди бу тӱрк бэглӓри
Ачун бэглӓриндӓ булар бэглӓри

1994
Д
УзССР ... 2625

119. Бә̧рӯг билги бирлә өкӯш эдрәми
Улар болды көркин киши өз̧рӯми

120. Нә өз̧ӧӯм нә көз̧ӧӯм нә сән эрӓн
Ажунда йәтиг әр йәди бу җиҳан

121. Бу тӯрк бәглӓридә аты бәлгӯлӯг
Тоӊга алп әр эрди аты бәлгӯлӯг

122. Тӓжиклӓр айур аны Афрасийаб
Бу Афрасийаб туны әдлӓр тилӓб

123. Әз̧и артуғ ардӓм кәрӓк өг билиг
Ажун тутғуға йатсӓ өтрӯ элиг

124. Тӓжиклӓр битигдә битимиш муны
Битигдә йоғ арсӓ ким укғай аны

20. 125. Әз̧и йаншы айидмыш азығлығ керир
Азығлығ эрӓн бәрк тӯгӯнлӓр йорыр

126. Миӊ ардӓм карӓк бу җиҳан тутғука
Кӯр аорлан кәрӓк кәз кулан тутғука

127. Ажунчыға ардӓм кәрӓк миӊ тӯмӓн
Анын тутса эл кӯн кәтӯрсӓ туман

128. Кылыч урса йашса йағы боз̧ыны
Төрӯ бирлӓ тутса эли боз̧ыны

<u>Йалнук арығлығы билиг укуш бирлӓ эрдӯгин айур</u>

129. Тилӓким сөз эрди эй билгӓ бәгӯ
Укушуғ билиглиг өзӯм сөзлӓгӯ

130. Укуш-ол йула-тәг кар(а)ӊғу тӯни
Билиг-ол йаруғлуғ йарутур сәни

131. Укушуғ ағар-ол билигин бәзӯр
Бу ики билӓ әр арығлығ кәзӯр

132. Мунгар бўтмаси кер бу Нуширавван
Укуш керки бирла йарутты жиҳан

133. Тэрў тўз теритти йейуди бозун
Атын эзгў қылды ол эзгў өзўн

134. Анын аты қалды акунда ахи
Өзўңны анын қылгын э тут тарн

135. Маңгар тэгди мундаг билиглиг сөзи
Тамудни йарар тэб тамудур өзи

136. Кичиг огланиг кер укушка улам
Йашн йэтмагинча йурчмаз қал(а)м

137. Укушлуг кишилар қарыса мунар
Укуш котти тэб ҳам қалам ма тынар

138. Қалы тэлва уруб кер елса киши
Өлўм йок аңгар ҳам тирилмиш иши

139. Пэкўлўг тэса сан укушсуз турур
Укушсуз кишилар ўлўгсўз турур

140. Укушқа турур бу агырлық йэтиг
Укушсуз киши кер бир овуч(?) йэтиг

141. Керў бэрса йахшы айур бу сөзўг
Укушсуз билигсиз бэзўтмас өзўг

142. Укуш болса аслы болур булса эр
Билиг болса бэглиг қылур қилса эр

143. Кимиңда укуш болса аслы болур
Қайуда билиг болса бэглиг болур

144. Билиг бирла асили атанур киши
Укуш бирла бэглар этар эл иши

145. Йарыз йэр йўза (ўза?) йаңлук оглы элиг
Кэтўрди қамугка йэтўрди билиг

146. Тӱмӓн миң тӱг ӓрдӓм екӱп егдилӓр
Ұқушты бирлӓ қылмыш ӱчӱн егдилӓр

147. Ұқуш аны аҷағмас ӧгӓ экӱп
Билиг аны ӓз тәмӓ эриӓ кӧшиш

148. Бу тӧрт нӓӈ аны аға тутмыш бэгӱ
Бэгӱ сӧзлӓмиш сӧз эштгӱ мӓңӱ

149. Бу тӧрттӓ бири от бирисӥ йағы
Ӱчӱнчи йиг-ол кӧр тиригӓлик ағы

150. Бэсэсӓ билиг-ол буларда бири
Бу тӧрт нӓӈ ұқуш зутма йӧгсӓг (йэгсиг?) йур.

151. Бу тӧкмӓ бири сағы йаск тӧким
Қайуок йарым-тәг қайусы ашы

152. Билиг кимийӓ-тәг ол тәк эркӓӱ турур
Ұқуш ӓрдӓми-ол кӧрӱклӱг турур

153. Ынарды билигли тәӈи бир йаңы
Тутуб кәзлӓсӓ болмаз ездӓ эқӱ

154. Йипар кәзлӓсӓ сән йыды бэлгӱ:рӓр
Билиг кәзлӓсӓ сән тили ӱлгӱлӓр

21. 155. Билиг байағ-ол бил чырай болғусуз
Тәгиб оғры йалған аны алғусуз

156. Кишӓн-ол кишикӓ билиг ҳам ұқуш
Кишӓнлиг йарағсызға бармас екӱш

157. Сэвӱгрӓк атын ол кишӓнлиг тутар
Кәрӓклиг атин йор кәрӓзлиг тутар

158. Кишӓнлиг кӧрӧмиш кәрӓкчӓ йурир
Тушағлиғ турмас тилӓкчӓ барыр

159. Ұқуш-ол сэңгӓ эзгӱ андиғ азаш
Билиг ол сэңгӓ кәз бағырсағ қазаш

160. Билигсизкә қылғы қылынчы йағы
Азыны болмаса таб бу ики чоғы

161. Муңар мәңзәтү кәлди түркчә масал
Оқығын муны сән көңүл өгкә ал

162. Укушлуғ кишикә эшитиб (эти таб?) укуш
Билигсиз кишикә аты таб сөкүш

163. Биличликкә биләги түгәл тон аш-ол
Билигсиз қылынчы йавуз қолдаш-ол

164. Укушлуғ кәзәр (кәз эр?) өвкә өздин йырат
Биличлиг башар бушма эзгү қыл ат

165. Бу ики билә ишкә йақма эвә
Халы йақса қылдың тиригли йава

166. Өкүнчлүг болур тутғы өвкә иши
Йазуғлуғ болур ишта буса киши

167. Амуллуғ кәрәк эркә қылғы оңғай
Өрүглүг кәрәк бәгкә тутса күн ай

168. Амуллуғ кәрәк хам силиглиг кәрәк
Укушлуғ кәрәк хам билиглиг кәрәк

169. Укушлуғ кәрәк кәз азырса кишиг
Билиглиг кәрәк кәз бүтүрсә ишиг

170. Йарағлығ йарағсызны тәрү көрү
Кәрәклиг кәрәксизни кітрү көрү

171. Азырса өзүрсә сәчә билсә өз
Қамуғ иш ичиндә йэтиг тутса кез

172. Болур етрү ишләр бүтүн хам башығ (бышығ?)
Билиглиг кишиләр башығ бил ашығ

173. Тиләккә тәгәр-ол бу йаңлығ киши
Икәгүн ақунда этиглиг иши

174. Бушлыг тилӓ эркӓ өвкӓ йавуз
Бу ики тилӓ бутчы эмгӓр эт өз

175. Эшитгин нэкӱ тэр бегӱ билгӓ бэг
Бу сөз ишкӓ тутғын эиа анда(?) эң

176. Бушы болса йаңлук билигсиз болур
Халы өвкӓ калсӓ укушсуз к(ы)лур

177. Бушлыг иевуз йэркӓ катрӱр билиг
Отунлук кылур бушса кылғы силиг

178. Бу бир кач нӓң-ол кер кишикӓ йавуз
Муны кылса йалңук алыкар (ылыкар?) эт өз

179. Буларда бириси бу тил балканы (йалғаны?)
Мунуңла басасы сөзӱг кыйғаны

180. Ӱчӱнчи таку бир бу бачса савӓ
Сазигсиз бу вр боллы бэртӓм йава

181. Таки бири эркӓ бу арғук кылынч
Бу арғук кылынчка болма сэвӱнч

182. Йана бир арыксыз бу кылғы отун
Кишилӓр катында копурур тӱтӱн

183. Йана бир тили эл бушы эвкӓлиг
Өлитӱр кишиг сөксӓ ачса тилиг

184. Бу кач нӓң бириксӓ бирӓгу ӱзӓ
Аныңдын бирӓр ол ӓзӱк кут тӱз-ӓ

185. Болу бэрмӓс акран тэги тэзгинӱр
Аның бирлӓ кылғы йаңғы тэзгинӱр

186. Йуру эзгӱ кылғыл эи эзгӱ киши
Этиглиг болур тутчы эзгӱ иши

22. 187. Нэкӱ тэр билиб анди кылғы силиг
Сынайу тэгиб элкӓ сунмыш элиг

188. Қарнмаз бу: эӡгӱ нәчә йыллаоа
Эсизлик эӡикмиш нәчә улласа

189. Йашн қнсқа эсиз өкӱнчин қарыр
Узун йашлығ эӡгӱ өкӱнчсӱз йурыр

190. Тиләкин булур эӡгӱ кӱнда йаңы
Эсизин кӱниндә миң артар муңы

Китаб атн йӱрӱгин айур йәмә авучралығ өзлӓр

191. Сөзӱг сөзләдим мэн битидим битиг
Сунуб ики ақунни тутсун элиг

192. Китаб аты урдум Қутаӡғу билиг
Қутаӡғу оқығлығқа тутсу элиг

193. Киши ики ақунни билсә кутун
Қутаӡмиш болур бу: сөзӱм чын бӱтӱн

194. Бу Кӱнтуғды элиг тэдим сөз баши
Йӱригин айайин эй эӡгӱ киши

195. Бу Кӱнтуғды тэгли төрӱ-ол көни
Бу Айтолды тэгли қут-ол көр аны

196. Баса айдим эмди көр Өгдӱлмишиг
Уқуш аты-ол бу: бэӡӱтӱр кишиг

197. Аныңдан баса көр бу Оӡғурмиш-ол
Муны ʻақибат тэб өзӱм йормыш-ол

198. Бу: төрт нәң узә сөзләдим мән сөзӱг
Уқнса ачылғай йэтиг қыл көзӱг

199. Сэвӱнчин йорығлы эй эӡгӱ йигит
Сөзӱмни йава қылма көңӱлӱн эшит

200. Қатығлан эгилмә кенилик йолын
Йигитлик йаға этмә асғы қалын

201. Кэгўш тут йигитлик кэчәр сэндә тэрк
Качар бу: тириглиг нэчә тутса бэрк

202. Сэниңдә бар эрк(ә)н йигитлик кўчи
Йава қылмағыл сэн тапуғ қылғучы

203. Кўсәр-мэн йигитликкә екнўр езўм
Өкўнчўм асығ йоқ касәр-мэн сөзўм

204. Йигитлик нэкў бэрди арсә мэңгә
Карылық кэлиб алды кэлгәй сэңә

205. Йигитликтә йапрағ байат тапығ қыл
Карылығда болмаз муны тару бил

206. Кимиң қырқта кэчсә йигитлик йили
Эсән кэзди эркә тириглик йэли

207. Тэгўрди мэңә элги элик йашым
Қуғу қылды қузғун бушы-тэг башым

208. Оқыр эмди алтмыш мэңә кэл тэйў
Пусур чақмаса йолда бардым сайу

209. Кимиң йашы алтмыш тўгәтсә сағыш
Катығ барды андын бэшы болды қыш

210. Отур бэрмишин йандуру алды элиг
Нэкў қылғай алтмыш тэгўрсә әлиг

23. 211. Нэкў қылдым эрки элиг йаш сэңә
Нэлўг тэрдиң эмди бу: өчлўг мэңгә

212. Тэтиг эрди барча йигитлик йашым
Ағу қылды эмди мэңгә йэр ашым

213. Бозум эрди оқ-тэг көңўл эрди йа
Көңўл қылғулуқ-тэг бозум болды йа

214. Айа чэргўчи кэл мэни чэргўлә
Йыл ай туткуны болдум эмгәк билә

215. Кишäнсиз кенÿлди мақумаз азар
Тÿнäрди йарумаз керÿгли қарақ

216. Татыг барды ечти қуругсаг оты
Йыралы м(э)ниңдин йигитлик аты

217,Унитгыл ? эй кекчин елÿмкä анун
Кэчÿрмиш кеңÿлкä сигыиргил узун

218. Кэчиб барды ез кÿн йавалиг билä
Бу: қалмиш кÿнÿң бирлä 'узруң тилä

219. Эй муңоуз изим тутчи маңу тириг
Өлÿмкä тäрäттиң қамуг тэбрäниг

220. Тилäр-мэн сэниңдин ду'ам бу сезÿм
Тириг тутгыл анча йашым қыл узун

221. Сэниңдин қулуб кÿч бу сез башладым
Тÿгäл қылгуға кÿч сэн-ек бар изим

222. Тилим тыима еггил йаранғайлиқны
Йарарсызны мэндин йыраҡғылиқны

223. Йараттн йарутты езÿрди кеңÿл
Кеңи йол узä тут кэңÿлÿм амул

224. Қараңқу(да) эрдим йарутты тÿнÿм
Тÿнäригдä эрдим тугурды кÿнÿм

225. Азыб йÿгрÿр эрдим айу бэрди йол
Қÿйäр эрдим отта кезäзмäсä ол

226. Йаруттм бу: кеңлÿм йаругдуг билä
Тилимни бэзäди тануглуг билä

227. Азырды езÿрди кетäрди мэни
Азуглар йолындын кэтäрди мэни

228. Кеңÿл бэрди кÿн хам уқуш-ол билиг
Нэчä бэрди сезÿм йорыттн тилиг

229. Ҳабиб савчы йолы мэни йэткӱчи
Улуғ савчы болсу элиг туткучы

230. Бу: барча иҙим фазлы эрди улуғ
Арығлады мэниг йазуғлуғ кулуғ

231. Мунуң шукры тэрӱ нэтäг етäйин
Тириг болса еггӱ йылын ҳам айын

232. Илаҳи билӱр-сэн бу: аэизлығым
Сэңгä-оқ ачар-мэн муңум ҳам разым

233. Қылумаз-мэн шукруң сэңä мэн саза
Мэниңдин шукур кыл сэңä сэн саза

234. Кэни йол ӱзäлä тута бэр мэни
Сучулма мэниңдин бу: иман тоны

235. Танимдын чықарда мэниң бу жаным
Шаҳадат билä кэсгил ахир тыным

236. Өзӱм қалса йалғуз қара йэр қатын
Мэңä ыҙғыл аш ай иҙим раҳматың

24. 237. Тапуғсуз кулуң-мэн йазуғум өкӱш
Өзӱң фазлы бирлä кэчӱр ай кешӱш

238. Қамуғ мо'минығ сэн тӱзӱ йарлыға
Йарынғы бақада тӱгäл кыл лиқа

. МАЗМУНИ

<u>Етти юлдуз ва Ўн икки Ўкак-бурж ҳақида айтади</u>

I. Худонинг оти била сўзни бошладим,
Яратган, парвариш лаган, кечирган эгам.

2. Бутун оламни ўз истагича яратди,
Оламда кун ҳам ойни ёритди.

3. Фалакни яратди, кўргин, доим эврилади,
У билан бирга чарх ҳам айланади.

4. Яшил кўкни юлдузлари билан яратди,
Қора тунни ёруқ кундуз билан ёритди.

5. Бу кўкдаги юлдузларнинг бир қанчаси безакдир,
Бир қанчаси соқчи, буларга йўлчилир.

6. Бир қанчаси йўл йўқолса, йўлчи бўлади,
Бир қанчаси халойиқ учун ёритади.

7. Қай бири юқорироқ, қай бири қуйи,
Қай бирлари ёруғроқ, қай бири хирароқ.

8. Булардан энг устда Секантир [яъни Зуҳал] юради,
Бир бурҷда икки йилу саккиз ой қолади.

9. Ундан кейин иккинчи бўлиб Ўнграй [Муштарий] келади,
Бир бурҷда ўн икки ой қолади.

10. Учинчи бўлиб Қўруд [Миррих] келади, у ғурур билан юра
ди,
У қайси томонга боқса, қуриган яшаради.

11. Тўртинчи Яшиқ [Шамс] тўлди, ёришди олам,
У узоқдан қарши келиб боқса ёритади.

12. Бешинчи Савит [Зуҳра] севикли юзини кўрсатди,
У севиб боқса, сен ўзингни овутгин.

13. Сўнг Орзу [Уторид] , яъни тилак ва орзулар келади,
У нимага яқинлашса, унга ўзини пайванд этади.

14. Булардан энг олдинда [яъни пастда] Ялчиқ [Ой] юради,
Куёш билан қарши келгач, тўлишади.

15. Ўн икки Ўкак [бурж] конаси булардан бошқадир.
Айримлари икки конали [яъни жуфт] , айримлари бир
конали [тоқ] дир.

16. Қўзи [Ҳамал] - кўкламги юлдуз, сўнг Уд [Савр] келади,
Эрантаз [Жавзо] Учиқ [Саратон] билан олдинма-кетин
юради.

17. Қўрқмас Арслон [Асад] билан Туғди боши [Сунбула] қўшилиб юради,
Сўнг Улгу [Мезон] , Чидан [Ақраб] , Ёй [Қавс] эши бўлди.

18. Яна Ўғлақ [Жадий], Қунақ [Далв] ҳамда Балиқ [Хут] келди,
Булар туққач, осмон ёришди.

19. Учи кўкламги, учи ёзги юлдуздир, билгин,
Учи кузги, учи қишқи юлдуздир, билгин.

20. Учи ўт, учи сув, учи ел бўлди,
Учи тупроқ бўлди, олам ва эл яралди.

21. Буларнинг бири иккинчисига ёвлир,
Ёвга ёв юборди ва улар адоватини кесди.

22. Қоришмас ёвлар ўзаро ярашдилар,
Қуролмайдиган ёвлар ўчи кўтарилди.

23. Яшнатувчи худойим ўзи қандай истаса
Яшнатаверди, тузди, барчани яраштирди.

Инсон ўғлонининг азизлиги билим, уқув бирла эканлигин айтур

24. (Тангри) инсонни танлаб яратди ва айирди,
Унга ҳунар, билим, ақл, уқув берди.

25. Унга қалб берди, сўз ато қилди ҳамда тилини тебратти,
Андиша, хулқ ва гўзал феъл берди.

26. Билим берди, (шунинг учун) инсон бу кун буюклашди,
Уқув берди, сўнгра (унинг) тугунлари ёзилди.

27. Худо кимга уқув, ақл-идрок, билим берса,
Кўп эзгуликларга қўл узатади.

28. Билимни буюк, уқувни улуғ бил,
Бу иккиси билан танланган бандасини улуғлайди.

29. Бу сузга исбот буларни (шундай) макол бор,
Бу сузга амал килгин, сузингни шундан ол:

30. Укуш кайда булса, заковат булади,
Билим кайда булса, буюклик булади.

31. Заковатли укади, билимли билади,
Билимли, заковатли тилагига етади.

32. Билим маъносини билгин, билим нимадур,
Билим билса, сунгра кишидан балолар арийди.

33. Билимсиз кишиларнинг барчаси дардли булади,
Дардни даволанмаса, киши бот улади.

34. Кел, эй билимсиз, дардингни давола,
Билимсиз - тубансан, доно (булсанг) - бахтлисан.

35. Укуш бошбог кабидир, киши унга амал килса,
Тилакка етиб, туман орзуларга эришади.

36. Кургин, кишида заковат булса, нафи катталир,
Билим урганса, сунг киши азиз булади.

37. Хамма иш-амалларни заковат билан бажар,
Давр-давронга билим билан эришилади.

Тилнинг_фазилатини,_фойда-зиёнини_айтади

38. Укувга,билимга тилмоч бу тилдир,
Ер юзини ёритган ёрик тил деб билгин.

39. Билгин, (у) кишини кадрлайди, киши бахтга эришади,
Кишини тил кадрсиз килади, боши кетади.

40. Тил кафасда ётган арслон кабидир,
Эй, кафасдаги вахший бошингни ейди.

41. Тили туфайли озор топган киши нима дейди, эшитгин,
Бу сузга амал килгин, кунгилни тук тут.

42. Тил мени кўп кулфатларга дучор қилади,
(У) бошимни кесмасин, (мен) тилимни кесайин.

43. Сўзингни асрагил, бошинг кетмасин,
Тилингни асрагил, тишинг синмасин.

44. Билимли [яъни худо] тилга нишиқ билим берган,
Эй, тилни жойида (тутиб) бошингни асрагил.

45. Сўзни билиб сўзла,донолик саналади,
Нодоннинг сўзи ўз бошини ейди.

46. Кўп сўзда, ортиқ фойда кўрмадим,
Кўп сўзлайвергандан маза топмадим.

47. Сўзни кўп сўзлама, бир оз камроқ сўзла,
Туман сўз тугунини шу бир сўзда еч.

48. Киши сўз туфайли кўтарилади, малик бўлади,
Кўп сўз бошни ерга эгади.

49. Кўп сўзласа, билимлилар, уни касалланди дейди,
Агар сўзламаса, тилни соков дейди.

50. Гарчи шундай экан, ўртача йўриқ тут,
Йўриқ ўртача бўлса, (у) кишини юқорилаштиради.

51. Тилингни эхтиёт қилгин, бош сақланади,
Сўзингни қисқа қил, ёшинг узун бўлади.

52. Сенинг ўзинг эсонлик тиласанг,
Тилингдан яроқсиз сўзингни чиқарма.

53. Тилнинг нафи талайдир, кўп ҳаддингдан ошма,
Тил гоҳо мақталади, гоҳида сўкилади.

54. Гарчи шундай екан, сўзни билиб сўзла,
Сўзинг кўр, побино учун кўз бўлсин.

55. Билимсиз, шубҳасиз, кўрдир,
Кел, эй нодон, билимдан улуш ол.

56. Туғилган ўлади, кўр, ном-нишонсиз бўлади,
Сўзингни эзгу сўзла, ўзинг абад ўлмайсан.

57. Эр ўзи икки нарса билан қаримайди:
Бири - эзгу хулқи, бири - эзгу сўзи.

58. Киши туғилади, ўлади, кўргин, сўзи қолади,
Сўзи билан ёлғиз оти қолди, кўргин.

59. Ўзинг мангу тириклик тиласанг,
Феълингни ва сўзингни эзгу тут, эй доно.

60. Тилни мадҳ этдим ҳамда ёмонладим,
Тилагим сенга йўрган гапларни айтиш эди.

61. Ҳамма сўзни йиғса, ақл сиғдиролмайди,
Керак сўзни сўзла, киши (уни) яширмайди.

62. Сўзимни, ўғлим, мен сенга сўзладим,
Ўғил, мендан қуйидаги (сўзни ол ва) ақлни пешла.

63. Сенга сўзладим мен сўзим, эй ўғил,
Бу пандни сенга бердим, эй ўғил.

64. Мендан сенга кумуш, олтин қолса,
У(лар)ни сен бу сўзга тенг тутма.

65. Кумушни ишга солса, тугал олқинади
Сўзимни ишга тутғил, кумуш қозонади.

Китоб эгаси сўзлаганга ўз узрин қилур

66. Тилагим сўз эди, эй тугал доно,
Кейин менга сўзлаш навбати келди.

67. Заковат пеш келди, юриб, туриб, кўргин,
Сўзим хато бўлса, сенга зиён қилади.

68. Халқнинг тили ёмон, сени сўзлагани-сўзлаган,
Кишилар феъли ҳасадли, атингни ейди.

69. Боқиб кўрсам, юким енгил бўлди,
Ўзлигим бор сўзингни сўзла, тўкиб сол, деди.

70. Қандай деб сўрасанг, сенга айтайин,
Эшитгил сўзимни, эй жавон мард баҳодир.

71. Ўзинг мангу эмас, отинг мангудир,
Отинг мангу бўлса, ўзинг мангудирсан.

Эзгулик қилмоқ мадҳиясин, фойдасин сўзлар

72. Агар халқ уотидан қўлинг узун бўлса,
Севинч билан сўзда мутлақ эзгулик қил.

73. Йигитлик нечади, тириглик ўчади,
Бу тушдек оламдан ўзинг бот кўчасан.

74. Тирикликда азият торт, эзгулик фойдалидир,
Эзгулик кейин егулик ва кийгулик бўлади.

75. Кишининг эзгуси нима дейди, эшитгин:
Юриб нафас олувчи охири ўлади.

76. Дунёда не янглиғ эрлар туғилди, кўргин,
Бир оз тирик юрди, яна ўлди, кўргин.

77. Хох бег, хох қулни, эзгу-эсизни (кўр),
Ўзи ўлган бўлса, оти қолди, кўр.

78. Энди дунё навбат билан сенга насиб этди,
Бутунлай эзгулик қил, сен эзгу, тўғри (бўл).

79. Тирик охири ўлади, ерни тўшанади,
Киши эзгулик билан ўлса, эр оти тирик қолади.

80. Бу тилда икки турли от юради:
Бири эзгу, бир ёмон (от) дунёда қолади.

81. Ёмонга сўкиш, эзгуга мақтов келади,
Ўзингга боқиб кўр, қай бирини истайсан.

82. Узинг эзгу булсанг, отинг мактовга лойик,
Агар ёмон булсанг, тахкирга махкумсан, эй латиф.

83. Бу бир эзгу эрди, уни мадх этдилар,
Бири ёмон эди, уни сукдилар.

84. Тубан Заххок не туфайли тахкирга лойик булди,
Бахтли Фаридун канлай килиб эзгулик олди.

85. Сен учун ёмон ном дурустми ёки эзгуми?
Сукишни истайсанми ёки мактовни?

86. Кайсини тиласанг, танлагин бирин -
Ёмон ёки эзгулик булса, ёмонига укинма.

87. Синаган киши бунга ухшата суз айтади,
Синаган киши эл-юрт ишини билади:

88. Киши эзгу от билан олкиш олади, кургин,
Ёмон от чикарган улса, каргиш топади.

89. Неча курган булсам, ёмонлар боши
Иши унгалмади, эй билимли киши.

90. Куп синадим, ёмонлик килувчилар
Кундан-кунга (оркага) кетаверди, кучи узилди.

91. Ёмонлик утдир, ут куйдиргучидир,
Йулида кечик йук, кайсар булади.

92. Билсанг, биздан бурун утганлар -
авом ёки жахонгир беклар,

93. Буларнинг кай бири заковат сохиби булса,
Улар дунёда талай эзгулик килган.

94. Дунё бекларининг кими билимли булса,
(Уша) кишиларнинг яхшилари эзгу конунлар яратди.

95. Бу (кезда хам) ким эзгу киши аталса,
Аввал улар эзгуларга бошдир.

96. Ким билимга яқин доно бек эрса,
Билимли кишиларни ўзига яқин қилади.

97. Қўл урган ишига қараб ишлайди,
Билимни ишга солиб, элни бошлайди.

98. Элини мукаммал қилади, авом бойийди,
Авом бойлигини ўзига қоида қилади.

99. Оти эзгу бўлади, саҳий аталади,
Саҳий бўлса, отини тирик деб билгин.

100. Уличини билиб ўзи учун ҳозирлик кўрган киши,
Ўз отини бизга битиб қўйган.

101. Бу кун ким ўқиса, уларни билади,
(Ёзув) унга баён этади, ундан эзгулик келади.

102. Дунёда билимдан қадрлироқ нима бор,
Билимсиз деса - киши учун бу хунук ҳақорат.

103. Билимли киши нима дейди, эшитгин,
Жаҳонда синаган, ёши етилган:

104. Кўргин, билимсизга тўрда ўрин бўлса,
Бу тўр ил(пойга) саналади, ил эса тўр бўлади.

105. Агар унинг ўрнига донога илдан (ўрин) тегса,
Бу ил тўрдан ҳам юқори ер бўлади.

106. Бу хурматнинг бари билим туфайлидир,
Хоҳ тўр, хоҳ ил (бўлсин) эгаси ўзига (борлиқ)

107. Кўргин, кишининг асли икки турлидир:
Бири-бек, бири доно, кишилар боши.

108. Ундан бошқа барчаси йилқи саналади,
Истасанг буни тут, истасанг уни.

109. Сен энди қайси бирисан, менга оча айт,
Иккисидан бири бўл, учинчисидан қоч.

110. Қилич олди бири, халқни тузади,
Билим бирла бири, эзгу йўриқлар тузади.

111. Улардан эзгу қонунлар етиб келди,
(Улар) меросдир, тегса, кишини юқори кўтаради.

112. Ўликдан тирикка ёдгорлик сўздир,
Ёдгорлик сўзини тутса, фойдаси юздир.

113. Билимсиз муайян кўрдир,
Эй кўр - билимсиз, билимдан улуш ол.

114. Киши кўрки сўздир, сўзнинг фойдаси кўп,
Эй тилим, кел, эзгу сўзли кишиларни мадҳ эт.

115. Бунга ўхшата туркча масал келди,
Бунга мослаб шуни сўзладим.

116. Заковат кўрки тилдир, бу тилнинг кўрки - сўз,
Кишининг кўрки юздир, бу юз кўрки - кўз.

117. Инсон тили бирла сўзин сўзлайди,
Сўзи яхши бўлса, юзи севилади.

118. Энди боқиб кўрсанг, бу турк беклари,
Булар ачун бекларининг яхшилари.

119. Буюк билими,талай ҳунари бирла,
Улар кўрки билан кишиларнинг танлагани бўлдилар.

120. Не танлаган, не сараланган, не сен эй мард,
Дунёда етук эр насибали бўлди.

121. Бу турк беглари орасида оти белгили,
Тўнга Алп Эр эди оти белгили.

122. Тожиклар уни Афросиёб деб атайдилар,
Бу Афросиёб яхшиликлар қилиб ўтди.

123. Ўта ортиқ фазилат, ақл, билим керак,
Сўнгра жаҳон тутғуга қўл етади.

124. Тожиклар уни китобда ёзиб қолдирганлар,
Китобда бўлмаса, ким уни уқар эди.

125. Озиқли, кўрган эр жуда яхши айтибди,
Озиқли эр берк тугунларни ечади.

126. Жаҳонни тутиш учун мингтаб ҳунар керак,
Қулонни тутиш учун жуда жасур арслон керак.

127. Жаҳонгирга минг туман ҳунар керак,
Унга таянса, халқдан туманни (зулматни) кетказса.

128. Қилич уроа, ёв бўйнини янчса,
Адолат билан эл-халқини тутса.

Инсон қадри билим, уқуш бирла эканин айтур

129. Тилагим сўз эди, эй билагон,
Уқуш, билимни сўзлашим шарт бўлган.

130. Заковат қоронғу тундаги машъал кабидир,
Билим сенга ёруғлиқ сочган рўшноликдир.

131. Уқуш билан киши юксалади, билим билан улғаяди,
Бу иккиси билан эр қадр-қиммат топади.

132. Бунга ишонмасанг, кўргин, бу Нуширавон
Уқуш кўрки бирла жаҳонни ёритди.

133. Тўғри сиёсат яратди, халққа ёйди,
У эзгу даврон билан ўз номини эзгу қилди.

134. Унинг оти жаҳонда саҳий бўлиб қолди,
Ўзингни унингдек қилғил, яна шу йўлни давом эттир.

135. Менга билимлининг бундай сўзи маълум
(Билим туфайли)дўзахи дўзахдан халос бўлади,деган.

136. Кичик ўғлонга қарагин, уқув-идрокка доим
Ёши етмагунча қалам юритмайди.

137. Укушли кишилар қариса, путурдан кетади,
Укуш кетти деб қалам ҳам тинади.

138. Кўргин, агар телба бўлиб киши ўлса,
Унга ўлим ҳамда тузаладиган дард йўқ.

139. Укувсиз қандай бўлади десанг,
Укувсиз кишилар бебахра бўлади.

140. Қадр-қиммат, етуклик заковат туфайлидир,
Эй етук (инсон), кўргин, заковатсиз киши бир ховуч
(нарса)дир.

141. Боқиб кўрилса, бу сўзни яхши айтибди,
Укувсиз, билимсиз ўзини юксалтирмайди.

142. Зоковат бўлса эр кишининг истаги амалга ошади
Эр билим билан бегликка етишса, истагини қила олади

143. Кимда укув-идрок бўлса, у асил бўлади,
Қайси бир (кишида) билим бўлса, бегликка етишади.

144. Билим бирла киши асил аталади,
Беклар эл ишини укуш билан бажаради.

145. Қора ер узра инсон ўғли қўл
Узатди, ҳамма нарсада билимини ишга солди.

146. Туман минг турли санъатни, талай мақтовларни
Укув-идрок билан қилдилар.

147. Укув озини оз дема, фойдаси кўп,
Билим озини оз дема, киши учун қимматлидир.

148. Бу тўрт нарсанинг озини озга тутган бек,
Тугал сўзлаган сўзни эшитиши керак, (у)нимадир.

149. Бу тўртдан бири - ўт, бири - ёв,
Учинчиси касаллик, кўргин, тирикликнинг тузоғи.

150. Булардан бошқа бири билимдир,
Бу тўрт нарсани қадрсиз қилма, яхши бўлиб юр.

151. Булардан ҳар бирининг фойда-зарари талай,
Қай бири(нинг фойдаси) яримта, қай бириники эса етук.

152. Билим - кимёдек, у жам бўлиб туради,
Заковат гавҳардир, у кўрклидир.

153. Ипор ва билим тенг нарсалардир,
(Уни) ўзидан бўлаклардан беркитиб,яшириб сақласа
бўлмайди.

154. Ипор яширсанг, унинг ҳиди ошкора қилади,
Билимни яширсанг, тилинг уни улашади.

155. Билгин, билим қашшоқ қилмовчи бойликдир,
Ўғри, ёлғон (қўл) уриб уни сира ололмайди.

156. Билим ва заковат кишига кишандир,
Кишанли эса яроқсиз ишларга ортиқ бора олмайди.

157. Севимлироқ отини у кишанда тутади,
Кўргин, керакли отини авайлаб тутади.

158. Кишанланган (жонивор) кўздан қочмайди, керагича
юради,
Тушовли узоқлашмайди, эгаси истаган ерда бўлади.

159. Заковат сен учун эзгу онтли дўстдир,
Билим сен учун ўта меҳрибон қариндошдир.

160. Билимсизга қилиқлари, феъли ёвдир,
Бошқа бўлмаса ҳам, шу икки ёвнинг ўзи кифоядир.

161. Бунга ўхшата келди туркча масал,
Сен буни уққин, кўнгил ва миянгга жойла.

162. Заковатли кишига заковат етарли эшдир,
Билимсиз кишининг оти фақат таҳқирга лойиқ.

163. Билимлига унинг билими тугал кийим ва емишдир,
Билимсизнинг қилмиши ёвуз қулдошдир.

164. Заковотли яхши эр, ғазабни ўзингдан йироқ тут.
Билимли, қахр қиладиган бўлсанг, ғазабланма, отингни
эзгу қил.

165. Бу иккиси билан шошилиб ишга яқинлашма,
Агар яқинлашсанг, тирикликни беҳуда ўтказасан.

166. Шошилганнинг иши доим ўкинчли бўлади,
Киши ишда қахр қилса, у адашади.

167. Эр кишига вазминлик даркор ва қилмишлари тўгри бўли-
ши керак,
Кун, ой туққанидаги каби бекка равшанлик керак.

168. Эр киши вазмин ҳамда хушфеъл,
Заковотли ҳам билимли бўлиши керак.

169. Заковатли бўлиши керак, токи кишиларни айира олсин,
Билимли бўлиши керак, токи ишларни яхши битира олса.

170. Яроқли, яроғсизни фарқлаб кўриб,
Кераклм, кераксизни ўз ўрнида кўриб.

171. Айирса, фарқласа ва ажрата билса,
Ҳамма ишда кўзини ҳушёр тутса.

172. Сўнг барча ишлар бутун ҳам пишиқ бўлади,
Билгин, билимли кишиларнинг оши ҳам бутун.

173. Бу янглиғ киши тилакка етади,
Иккала дунёда иши тартибли бўлади.

174. Қаҳрли тил билан ғазаб кишига ёвуздир,
Бу иккиси билан жон бутунлай азият чекади.

175. Эшитгин, билағон доно бек нима дейди,
Бу сўзга амал қил, эй келишган юзли.

176. Қаҳрли бўлса, одам билимсиз бўлади,
Агар ғазаб келса, заковатдан маҳрум қилади.

177. Ғазабли, ёвуз (одам)билимини ерга кетказади,
Агар хулқи гўзал ғазабланса, пасткашлик қилади.

178. Кўргин, бу бир қатор нарсалар кишига ёвуз,
Киши буларни (билиб иш)қилса,жони таскин топади.

179. Булардан бири - бу тил эгрилиги,
Бундан бошқаси - сўзнинг устидан чиқмаслик.

180. Учинчи яна бири ичкиликни севса,
Шубҳасиз, булари бўлади, (умр) бутунлай зое кетади.

181. Тағин бири бу эрнинг қайсар қилиғи,
Бу қайсар қилиқ учун севинмагин.

182. Яна бир ярамас нарса - бу тубан хулқлилик,
Одамлар орасида у тутун кўпоради.

183. Яна бири тили элни ғазаблантирувчи,
Ундай киши сўкса, тил очса, одамни ўлдиради.

184. Бу бир қатор нарсалар бири иккинчисига бирикса,
Тўғриси, ундан келган бахт қалбаки бўлади.

185. Фалак унга боқмасдан айланаверади,
Шу билан унинг феъл-атвори ҳам айнийди.

186. Кел, эй эзгу киши эзгулик қилгил,
Эзгулар иши доим чиройли бўлади.

187. Энди хулқи хуш киши билиб нима дейди, (эшит),
Синаб, аралашиб элга кўл тутган.

188. Неча яшамасин, бу эзгулик қаримайди,
Ёмонлик қанча эъзозланса ҳам яхшиланмайди.

189. Ёмоннинг ёши қисқа, у ўкинч билан қарийди,
Эзгунинг ёши узун, у доим ўкинчсиз юради.

190. Эзгу кунда янги тилакларини топади,
Ёмоннинг мунги кунда юз хисса ортади.

Китобга от берилишини айтади, яна ўз қарилигини сўзлайди

I9I. Сўзни сўзладим мен, китоб битдим,
(У) қўл тутуб икки дунёни қамраб олсин.

I92. Китобга "Қутадғу билиг" деб от қўйдим,
Ўқувчини бахтга элитсин, уни қўлласин.

I93. Киши икки дунё бахтини билса,
У бахтли бўлади, бутун сўзим чиндир.

I94. Сўзимни Кунтуғди элиг номи билан бошладим,
Бундай ном берилишининг сабабини айтайин, эй эзгу киши.

I95. Бу Кунтуғди дегани чин адолатдир,
Бу Ойтўлди дегани бахтдир, унга боққин.

I96. Энди, кўргин, сўнгра Ўгдулмишни сўзладим,
У заковатдир, кишини юксалтиради.

I97. Кўргин, ундан кейин бу Ўзғурмишдир,
Буни ўзим оқибатга йўрдим.

I98. Бу тўрт нарса узра мен сўзимни сўзладим,
Уни ўқиб тушунилса, рўшнолик бўлади, кўзингни оч.

I99. Севинч билан юрувчи, эй эзгу йигит
Сўзимни беҳуда тутма, кўнглинг билан эшит.

200. Дадил бўл, тўғрилиқ йўлидан озма,
Йигитликни беҳуда этма, фойдаси кўпдир.

20I. Қадрига ет, йигитлик сендан албатта кечади,
Қанча берк тутсанг ҳам, тириглик сендан қочади.

202. Сенда йигитлик кучи бор экан
Уни беҳуда ўтказма, тоат қил.

203. (Ўтган умримни)орзу қиламан, (ўтган)йигитликка ўкинаман,
Ўкинишимнинг фойдаси йўқ, сўзимни кесаман.

204. Йигитлик нималарни менга берган булса,
Қарилик келиб(қайтиб)олди, у сенга ҳам келади.

205. Йигитликда худога куп тоат қил,
Қариликда бунинг иложи қийин, билгин.

206. Кимнинг йигитлик йили қирқдан утса,
У киши билан тириклик ели эсонлашади.

207. Эллик ёшим менга қул тегурди,
Қузғундек қора бошимни оқартирди.

208. Энди олтмиш(ёш) менга кел деб чорламоқда,
Йулда пистирма [яъни улим] чиқмаса,у сайин борамаң

209. Кимнинг ёши олтмиш ҳисобини тугатса,
Ундан (тетиклиги) анча узоқлашади, киши бошланади

210. Уттиз (ёш) берганни эллик қайтариб олди,
Агар олтмиш қул тегизса, нималар қилар экан.

211. Эллик ёш, мен сенга нима қилдимки,
Энди менга нима учун бундай уч қилдинг.

212. Йигитлик ёшимда ҳаммаси тетик эди,
Энди менга ейдиган ошимни ҳам захар қилди.

213. Буйим укдек эди, кунгил эса ёйдек (тай)эди,
Кунгил (хавас) қилғуликдек, аммо буйим ёй булди.

214. Эй оламланох, кел, мени паноҳингга ол,
Машаққатлар билан йил, ой тутқуни булдим.

215. Оёқларим кишансиз чалишди, қутарилмайди,
Қурар кузлар қоронғулашди, ёришмайди.

216. Халоват кетди, бағир ути сунди,
Йигитлик оти мендан йироқлашди.

217. (Барини) унитғил, эй кекса, улимга ҳозирлан,
Кунгилдан кечирганлар учун сиғингин, уйғон.

218. Давр ва кунлар бехудалик билан ўтиб борди,
Бу қолган кунларингда ўзинг учун узр тила.

219. Эй мунгсиз эгам, сен мангу ва доим тириксан,
Ҳамма жонзодни ўлим учун яратдинг.

220. Сендан бу сўзларим билан дуо тилайман,
Яна бир муддат тирик тут, ёшимни узайтир.

221. Сендан куч тилаб бу сўзни бошладим,
Тугал қилғуга сен ўзинг куч бер, эгам.

222. Тилим тинмагин, яратувчини мадҳ эт,
Яроқсиз нарсаларни мендан йироқлатгучини.

223. Яратди, ёритди, кўнгилларни танлади,
Кўнглимни омон ва тўғри йўлда тут.

224. Қоронғуда эрдим, тунимни ёритди,
Зулматда эдим, рўшнолик берди.

225. Адашиб юрган эдим, йўл айтиб берди,
У асрамаса, ўтда куяр эрдим.

226. Ёруғлиқ билан бу кўнглимни ёритди,
Тилимни шаҳодат билан безади.

227. Сайлади, танлади, кўтарди мени,
Хатолар йўлидан мени чиқарди.

228. Кўнгил берди, кун, заковат, билим берди,
Сўзни берди, тилимни йўритти.

229. Мени(камолга) элтувчи - севимли пайғамбар йўли,
Улуғ пайғамбар менга қўл тутувчи бўлсин.

230. Буларнинг барчаси улуғ эгамнинг фазли эди,
Мендек гунохкор қулни покиза қилди.

231. Бунинг шукрини энди қандай қилиб ўтайин,
Агар тирик бўлсам, уни йил ва ой билан мадҳ этаман.

232. Илохи, бу азизлигимни билурсен,
Мунгим ва розимни сенгагина очаман.

233. Мен сенга сазо бўларли шукрингни қилолмайман,
Менинг номимдан ўзинг учун ўзинг сазо айт.

234. Мени тўғри йўл узра тута бер,
Мендан бу имон тўнини ечиб олма.

235. Менинг жоним танимдан чиқишида,
Сўнгги нафасимни шаҳодат билан кесгил.

236. Қора ер қатида уйим ёлғиз қолсам,
Менга талай раҳматингни эш этгин, эй эгам.

237. Тоатсиз қулингман, гуноҳларим кўп,
Уларни ўз фазлинг билан кечиргил, эй азиз.

238. Барча мўминлар жумласини сен ўзинг ёрлақа,
У дунёдаги боқий ҳаётдан тугал нишона бер.

АХМАД ЮГНАКИЙ

ʻАТАБАТУЛ ХАҚАЙИҚ КИТАБИ

Бисмиллаҳир_раҳманир_раҳим

I. Илаҳий екўш ҳамд айур-мэн сэңгӓ
Сэниң раҳматиңдын умар-мэн еңгӓ

2. Сана-му айуғай саза бу тилим
Унарча (хунарча) айайын йары бэр мэңгӓ

3. Сэниң барлығиңға(қа) тануқлуқ бэрўр
Ҳамад жанвар учған йўгўргӓн нэңгӓ

4. Сэниң бирликиңгӓ (кӓ) далил арқаған
Булур бир нэң ичрӓ далиллар миңға[I]

5. Йоқ эрдим йараттың йана йоқ қылыб
Икинч бар қылур-сэн муқыр-мэн муңға

6. Айа шак йолында йэдигли одун
Кэл оттын езўң йўл елўмцин еңгӓ

7. Йаруттың ол уған тўнўң кўндўзўң
Уэуб бири биргӓ йўрир оң сонға

8. Тўнэтўр тўнўңни кўнўң кэтэриб
Тўнўң кэтэриб баз йарытур таңға

КАМА ҚАЛАЛЛАҲУ ТАʼАЛА ЙУХРИЖУЛ-ХАЙЙА МИНАЛ МАЙЙИТИ
ВА ЙУХРИЖУЛ МАЙЙИТА МИНАЛ ХАЙЙИ

9. Өлўгтин тириг ҳам тириғтин өлўг
Чықарур керӓр-сэн муны кээ аңа

I. Қаттиқ айтилувчи сўзларда ң сонгидан кейин гӓ формасини ға ўқилишини англатиш учун баъзан г ундоши устига арабча ғайин белгиси қўйилган.

10\. Бу кудрат иәиси улуғ бир байат
Өлүгләрни тиргүзмәк асан аңа.

Наби на'атында

11\. Эшит эмди кач сөз Хабиб фазлиндин
Өкүш хуш йэтитиб сөзүмни аңа.

12\. Ол ол халк талусы кизи кутлуғы
Төрәтмишдә йок бил аңар түш тэңә

13\. Расуллар өрүң йүз бу ол йүзгә көз
Йа олар кызыл эң бу аңгә мэңә

14\. Аның өгдүсиндин татыр бу тилим
Аның мадхи болса шәкәр шахд аңа

15\. Бу күн тагоу мэндин дуруд ол йарын
Элиг туттачымка эгирсә муңа

Фи мадхис сахабати ризва-
нуллахи алайхим аҗма'ин

16\. Йэмә төрт эшиңә нәур-мэн салам
Олардын усанмак качан ол мэңә

17\. Атык бирлә Фарук үчүнч Зайн-Нурайын
'Али төртүнчи ол (ал?) эрсиг тоңа

18\. Ким эрсә бу төрт элгә бад э'тикад
Тутар эрсә мың Ла'н нәур-мэн аңа

19\. Илахий кэчүргән иәимсэн (ишимсэн) кэчүр
Начә мә хаталыг кул эрсәм сэңә

20\. Әгәр (мэңә?) болса фазлың кутулды өзүм
Әгәр болса'адлың катыглыг мэңә

Фи мадхил амирил амлакут-турки вал ажами малику рықабил-имами Муҳаммад Дад Испаҳсалар бэг раҳматиллаҳи алайҳи

21. Айа тил терӳт мадх өтӳнгил қаны
Мэн артут қылайны шаҳимқа аны

22. Шаҳим мадхи бирлә бэзәйин китаб
Оқурлы кишиниң сэвинсӳн қаны

23. Өгӳ билмәз эргә (эркә) өгӳт өгрәтӳр
Аның бирри жуди бадн' эҳсаны

24. Ол ол'ақл хуш хырадқа макан
Билиг ма'дани ҳам фазилат каны

25. Симәкдин эдизрәк тутар ҳиммат ол
Саҳасы макарим иги дарманы

26. Ра'ийатға муфиқ оалим тил ҳалим
Валэкин бушарда шарра арсланы

27. Салабат ичиндә 'Умар-дэг арифы
Саҳават самаҳат тутар 'Усманий

Унийа анас ибн Му'авийата ҳуваллази
Йатамассалу фил-фирасати валфатнати

28. Тэтикликдә кэнду айаадын сэуб
Дад инсаф тутар чын Ануширвани

29. Аның бахшышындын булыт өвтанур
Бу сезни бутун чын тутар душманы

30. Айа шаҳим эрдәмләрин санаған
Санарму эдиз кум ушақ таш сани

3I. Сийасат рийасат кийасат кәрәм
Зийадад ила'адл эшит уқ муны

32. Йимә мужд мурувват футувват уған
Ата қилдн шахимқа бу жумланы

33. Өкүш аз тәб аймаз бәзирләр тәңиз
Булит хадйа қилса ушақ қатраны

34. Тәңиздин кәримрәк шахим миң қата
Қабул қилса таң йоқ бу аз хадйаны

МУҚУҒУ ТАЛИФИЛ КИТАБИ ВА МУҚТАЗИЙАТИХИ

35. Дад испахсалар бәг үчүн бу китиб (китаб?)
Чиқардим ажунда (ачунда?) ати қалсу тәб

36. Китабумны кергән эшитгән киши
Шахимны ду'а бирлә йад қилсу тәб (дәб)

37. Аның вулдн бирлә кеңүлләр толуб
Аның йады бирлә ачун (ажун) толсу тәб

38. Кәзинги (кәтинги) кәлигли кишиләр ара
Аның зикри таңсуқ эдиз қалсу тәб (дәб)

39. Бәзәдим китабны кевалир сөзүн
Бақиғли оқиғлы асиғ алсу тәб

40. Бөләк мәдим аны шахимқа мән-ек
Хавадарлиғимны түгәл қилсу тәб

АННАВ'УЛ АВВАЛУ ФИ МАНФА'ТИЛ'ИЛМИ ВА
МУЗИРРАТИЛ ЖАХЛИ

4I. Билигтин урур-мән (үрүр-мән) сөзүмгә ула
Билигликгә йа дост өзүңни ула

42. Билиг бирлә булнур са'адат йоли
Билиг бил са'адат йолины була

43. Бахалық динар ол билиглиг киши
Бу қахни билигсиз бахасиз биши

44. Билиглиг билигсиз қачан тәң болур
Билиглиг иши әр қахыл әр тиши
ухра (укра)

45. Сеңакгә йиликтәг әранкә билиг
Эрән көрки ақл ол сеңакнүң йилиг

46. Билигсиз йилигсиз сеңәктәг халы (қалы)
Йилигсиз сеңәкгә сукулмаз элиг
ухра (укра)

47. Билиг билти болты әрән бәлгүлүг
Билигсиз тиригләә йитүк кергүлүг

48. Билиглиг әр өлди аты өлмәди
Билигсиз эсән эркән аты өлүг
угра (ухра)

49. Билиглиг бирингә билигсиз миңи
Тәңәкли тәңәди билиг тәңини

50. Бақа көргил эмди уқа сынайу
Нәнәң бар билигтәг асығлық өңгин
угра (ухра)

51. Билиг бирлә алим йуқар йақлады (йоқлады)
Билигсизлик эрни чекәрди қуәм (қолм)

52. Билиг йанд (йинд?) усанма бил ол хақ расул
Билиг чиндә эрсә сиз арқаң тәди

ҚАЛАН НАБИЙЙУ АЛАЙҲИССАЛАМУ УТЛУБУЛ
ИЛМА ВА ЛАВ БИС-СИЙНИ

53. Билиглиг билигни өзәргин болур
Билиг қадрыны хам билиглиг билүр

54. Билиг билдурур бил билиг қадрыны
Билигни билигсиз удун нэ қилур
уғра (ухра)

55. Билигсизкә хак сез татығсиз эрур
Аңгар (аңғар) ва'су панд (банд) ол асығсиз эрур

56. Нэ түрлүг арығсиз арир йумақын
Жахыл йуб арымаз арығсиз эрур

ҚАЛАН РАСУЛУЛЛАХИ САЛЛАЛЛАХУ АЛАЙХИ ВА АЛИХИ
ВА САЛЛАМ МА А'ЗАЛЛАХУБИЖАХЛИН ҚАТТУ
САДАҚА РАСУЛУЛЛАХИ

57. Билиглиг киши кер билүр иш эңгин (оңғин)
Билүр этәр иши екүнмәз кэзин

58. Қамуғ түрлүг ишдә билигсиз еңги (оңғи)
Өкүнч ол аңгар (аңғар) йок оң анда эрни
уғра (ухра)

59. Билиглиг кэрәклиг сезүн сезлайүр
Кэрәксиз сезини кэмүб кизлайүр

60. Билигсиз нэ айса айур укмадин
Аниң ез тили ез башины йэйүр.

ҚАЛАН НАБИЙЙУ АЛАЙХИС САЛАМУ: МАҚТАЛУР-РАЖУЛИ
БАЙНА ФАККАЙХИ
УҒРА (УХРА)

61. Билиг бирлә билүр тэрәтгән изи
Билигсизлиг ичрә қаны хайр йиди

62. Билиг билмәгәнлин бир анча будун
Өз загин бут этиб изим бу тэди
уғра (ухра)

63. Билиглиг [illegible] панд насихат ацаб
Билигсизгни эгди ажам хам араб

64. Таварсузқа билги тўғанмэз тавар
Насабсузқа билги тўғанмэз (йырылмаз) насаб

АННАВ'УС-САНИЙ ФИ ХИФЗИЛ-ЛИСАНИ ВА САИРИ АДАБИЙИ

65. Эшитгил билиглиг нэгў тэб айур
Адаблар баши тил кўзэзмäк тэйўр

66. Тилин бэктä тутғыл тишиң сынмасун
Қалы чықса бактин тишиңни сыйур
уғра (ухра)

67. Саныо сөзлäгäн эр сөзи сөз сағы
Өкўш йаңшаған тил унулмаз йыгы

68. Сөзўң бошлағ эрмэ йыға тут тилиң
Йэтäр башқа бир кўн бу тил бошлағы
уғра (ухра)

69. Хыраҳлуқму болур тили буш (бош) киши
Тэлим башны йэди бу сөз тил буши

70. Өчўктўрмэ эрни тилин бил бу тил
Башактурса бўтмäз бўтäр оқ башы
уғра (ухра)

ҲАРАХАТУС-СИНАНИ ЛАХАЛ ТИЙАМУН ВАЛАЙАЛТАМУ МЯ
ҲАРАХАЛ-ЛИСАНУ
ӨЗГӘ

71. Сафиҳ эр тили өз баши душманы
Тилинтин төкўлти тэлим эр қаны

72. Өкўш сөзлäгäнтä өкўнгäн тэлим
Тилин бэклäгäнтин өкўнмиш қаны
уғра (ухра)

73. Нэким кэлсä эргä тилинтин кэлўр
Тилинтин ким эзгў ким эссиз болур

74. Эшит бут бу сөзгä қамуғ таңда таң
Туруб тилгä йўкнўб тазарру' қылур

Кален набиййу алайҳиссаламу иза асбаҳа
ибну адама саҳадат 'аза ухул-лисана
угра (ухра)

75. Ики нäң бириксä бир эрдä кали
Букäнди ол эргä мурувват йолы

76. Бир ол йаңшир эрсä кäрäксиз сөзүг
Иккинч йалған эрсä ол эрниң тили
өзгä (өзкä)

77. Тили йалған эртин йырақ тур тү:зä
Кäчүрсäн ма 'умруң кöнилиг үзä (өзä)

78. Ағыз тил бэзäки кöни сөз турур
Кöни сөзлä сөзни тилиңни бэзä
өзгä (өзкä)

79. Күзäзгил тилиңни кäл аз кыл сөзүң
Күзäзилсä бу тил күзäзлүр өзүң

80. Расул эрни отка йүзин атғучы
Тил ол тади йыр тил йүл оттын өзүң

Ва залика кавлуху 'алайҳиссаламу:
Ва ҳал йакуббун-васа ала манаҳирихум
илла ҳасаиду ал сина тихпм финнари ила ахириҳи

81. Кöни сөз 'асал-тэг бу йалған басал
Басал йэб ачытма ағыз йэйү 'асал

82. Бу йалған сөз игтэг кöни сөз шифа
Бу бир сөз озакы урулмыш масал
өзгä (өзкä)

Урунч нав' йалғанч түзин өкүнч
эйäнч баййанын кылур
ва залика кавлуху алаиҳиссаламу:
алкизбу да'ун вассидку шифа'ун

83. Кöни бол кäнилик кыл атан кöни
Кöни тэлү сиясүн кишилäр сäни

84. Кенилик тонни кэй қойуб эгрилик
Кийим тон талусы кенилик тоны
тақы

85. Катығ кизлә разиң киши билмәсүн
Сөзүңтин өзүңгә өкүнч кэлмәсүн

86. Камуғ йашру ишиң болуб ашкара
Бу көргән эшитгән сэнгә күлмәсүн
уғра (ухра)

87. Эшим тэб инаныб сир айма сақын
Нәчә ма инанчлық эш эрсә йақын

88. Сэриб сэндә разың ҫиңгиб турмаса
Сэрәрмү эшиңда муны кэр сақын

Аннаӯ'ус-салису фи тақаллубид дунйа ва
тағаййури аҳвалиҳ ва қиллати ваҗаиҳа ли аҳлиҳа

89. Бу ачун (ақун) рабат ол түшүб көчгүлүг
Рабатқа түшүгли түшәр кэчгүлүг

90. Өң арқыш узады қопуб йол тутуб
Өңги қопмыш арқыш нәчә кэчгүлүг
өзгә (өзкә)

91. Бу дунйа соңғыда йүгүрмәк нәчә
Хасис нәңтин өтрү тэб өзүң күчә

92. Нэлүг малқа мунча көңүл бамақың
Бу мал кэлсә иртә барур баз кэчә
тақы

93. Көңүлтин чықарғыл тавар суқлуғын
Кэрим бирлә тап тут қарын тоқлуғын

94. Чығайлық йарынлық азуқ йоқлуғы
Чығайлық тэб айма тавар йоқлуғын
тақы

95. Бу дунйа нәңгинтин йэгү кэргүлүг
Ал артуқ тиләмә вабал йүргүлүг

96. Тарығлық тэб аймыш ачунни (акунны) расул
Таргглнкда қатылған тары эргүлүг

Ва залика қавлуху алайхуссаламу аддунйа
мазра'атул ахирати

97. Бақасиз эрүр бу ачун (акун) лаззаты
Кэчäр йэл(йыл) кэчäр-тэг маза муддати

98. Йигит қожа (қоча) болур йаңғы эскирүр
Қавы эрсä қамлур қачар қувваты
тақы

99. Бу күн бар йарын йоқ бу дунйа нэңги
Мэниң тэмишиң-тэг еңгинлäр еңгин

100. Қамуғ толған ирлүр түгäл эскилүр
Қамуғ абаданлық хараб ол соңғы

Иза тамма амрундана нақсуху тавакқа'
завалан иза қила тамма

101. Нэчä йэр бар эрти сығишмаз эри
Эри барты қалты қуруғ-тэг йэри

102. Нэчä алим эрти нэчä файласуф
Қаны бу күн алар миңгинда бири
уғра (ухра)

103. Акун (ачун) күлчирäр баз алин қаш чатар
Бир элкин тутуб шахд бири зaҳар қатар

104. Асал тутруб элкин тамақ татытыб
Кэзинрäк қадаҳқа сунуб заҳар қатар
тақи

Кама қалаллаху та'ала вамал хайатуд-дунйа
илла мата'ул ғурури

105. Сүчүг таттың эрсä ачығқа акун
Бирин кэлсä рахат кэлүр рақиқ онун

106. Айа ғам катығсыз сорур умғучы
Бу ачун (ажун) қачан ол умунчқа орун

Ҳахлуз замен фамадлийа халисун мимма
Йушабу фаласурун камилун

107. Йылан-тэг бу ажун(ачун) йылан оқлағу
Йоқамаққа йумшақ ичи бор (шур) ағу

108. Йылан йумшақ эркäн йавуз фэ'л этäр
Йырақ турғу йумшақ тэб азылмағу
тақы

109. Бу ачун (ажун) ма кöрмäккä кöрклӱг ташы
Валакин ичиндä тӱмäн нахушы

110. Бақыо таш бэзäкли кöрӱб сэн муңа
Кöңӱл бамақың бил хаталар башы

Қалан набиййу алайҳуссаламу ҳуббуд
дунйа ра'су кулли хатий'атин

111. Ниқаб кöтрӱр ажун (ачун) бирäр йӱз ачар
Йазар қол қучар-тэг йана тэрк қачар

112. Йайынқы булыт-тэг йа тӱштэг халы
Тэрäңсиз кэчäр бахт йа қуш-тэг учар

Аннав'ур раби'у фи мадҳил-жавади ва жудуху
ва заммул бахилиҳи ва бухлиҳи

Қалан набиййу салаватуллаҳи ва саламуҳу
алайҳи тахафу анзанбиссахиййи фа иналлаҳа
ахада бийадиҳи кулла ма асара

113. Айа дост билиглиг йизин излäгил[1]
Қалы сöзлäсäң сöз билиб сöзлäгил

114. Ақы(ахы) эрни еггил егäр эрсä сэн
Бахылға қатығ йа оқын кизлäгил

[1] "Ҳибатул-ҳақойиқ"эзма обидасининг А нусхасида (уйғур хат даги нусхада)225-мисрадан 234-мисрагача туширилган. Асарнинг Б нусхаси (уйғур хатидаги нусхаси) асосида туширилган мисралар матни тикланди.

115. Қамуғ тил ахи (ақы) эр санасун айур
Ақы(ахи)лық қамуғ айыб кирини йуйур

116. Ақы(ахы) бол сэңга өөз сөкүнч кэлмасүн
Сөкүнч кэлгү йолны ақы(ахы)лық тийүр

117. Эгилмаз көңүлни ақы(ахы) эр эгар
Тэгилмэз мурадқа ақы(ахы) эр тэгар

118. Бахилиқны қаны егар тил қайу
Ақылиқни (ахылиқни) ҳам хас түзү халқ егар

119. Ақы(ахы) эр билиг йэта билти көр
Аның сатты малын сана алды көр

120. Тирилти уламсуз уламы болуб
Акунда (ачунда) ат эзгү қойуб барды көр

121. Бахыл тэрди зар симдин екүш
Вабал кетрү барты үзала сөкүш

122. Үлүш болты малы кишилар ара
Бахыл алды анда екүнчтин үлүш

123. Айа мал изиси ақы (ахы) эзгү эр
Байат бэрти эрса сэңга сэн-мэ бэр

124. Йиригэн сөкүлгэн тэриб бэрмагэн
Тэриб бэрүр эрсаң нэча тэрса тэр

125. Таби'атта йиги адад айбсузы
Ақилиқ(ахилиқ) эрүр бил бухул көрксүзи

126. Элигларда кутлуғ бэригли элиг
Алыб бэрмагэн эл элиг кутсузы

БАЙТ

Ва аҳсану ваққин фил вара ваққу муҳсинин ва
атйабу каф фин фил вара каффу мун'имин

127. Бахилиқ оталаб оңулмаз иг ол
Бэрмигин бахил элни кэзанлигкэ ол

I28. Тэриб кеңли тоймаз кэзи оуқ бахыл
Қул ол малға аңа эрклиг ол
угра (ухра)

I29. Бу тоңа талуон ақы(ахы) эр турур
Ақылық (ахылық) шариф ҳақ жамал арттурур

Қалан набиййу алайҳиосаламу аййу да'ин
адвау минал бухли

I30. Сэвилмäк тилäсäң кишилäр ара
Ақы(ахы) бол ақылық (ахылық) сэни сэвдӳрӳр
угра (ухра)

I3I. Бахил накас отун тавар пасбаны
Йығар йэмäз ичмäз тутар бэрк аны

I32. Татурмаз эсäниндä туз достыңа
Өлӳр қалур ахыр йэйӳр душманы

Аннав'ул хамису фил амри биттавазу'
ваззаҳру аниттакаббури вал хирси ва афити
тухил а'мали садақа бима натақа

I33. Йана бир кэрäклиг сөзӳм бар сэңгä
Айайын мэн аны қулақ тут маңгä

I34. Ол ол ким такаббурны йэрдин салыб
Таваззу'ни бэрк тут йанущ кэт аңга

Миңал ахадисил қудсийати-ал азимати руда'и
на-кисвати ва изари фа ман каза'ани фиҳима
адхалтуху ан-нара
угра (ухра)

I35. Қамуғ қазғаныклар ачун(ачун) малины
Йэйӳмäди барты керӳң халыны

I36. Тиши қалыб бир азын эр билä
Ол янла йатыбан бэрӳр саниины
угра (ухра)

137. Такаббур қамуғ тилдā йирлур қилиғ
Қилиғларда эзгӱ қилиғ қой қилиғ

138. Ол эр ким улуғсинди мэн-мэн тэди
Аны нэ халайиқ сэвāр нэ халиқ
урра (ухра)

139. Такаббур либасин кийиб таб салин
Кэриб халқға көксӱң (көгзӱн) таб узлақ (услақ)
тилин

140. Мо'минлиқ нишани таваззу' эрӱр
Āгāр мо'мин эрсāң таваззу' қилин
уғра (ухра)

141. Таваззу' қилиғларни кэтрӱр иӡи
Такаббур тутар эрни кэмшӱр қоӡи

142. Улуғсинма зинҳар улуғ бир байат
Улуғлуқ мэниңсиз алинмаң тэди

Қалан набиййу алайҳуссаламу: ман таваза'и
рафа'аҳул лаҳу ва ман такаббара хазалахуллаҳу

143. Тавар бирлā эрсā улуғсиндуғуң
Улуғлуғ табару элиг сундуғуң

144. Тавар асғи нэ ол барур-сэн йалиң
Қалур мунда кэӡин сибат сандуқуң
уғра (ухра)

145. Āгāр кибр иӡиси асилмэн тэсā (тэз-ā)
Айайин мэн аниң җавабин кэсā (кэз-ā)

146. Ата бир ана бир уйалар бу халқ
Тафавутлары йоқ ета иртасā

Аннасу мин җиҳатит тимсали акафа абуҳум
адама вал умму ҳавва

147. Йимā пандым алғил узатма амал
Амал басрасинда пусуғли аҗал

148. Амал тэмишим дост өзүң санмақ ол
Узун санма сақынч өкүш қыл амал
угра (ухра)

149. Айур-сан кэзим тон шараб аш кэрäк
Тэлим мал өкүш қул қарабаш кэрäк

150. Äгäр йыгдың эрсä умурлуқ тавар
Бурун башқа бөркни кэйäр баш кэрäк
угра (ухра)

151. Харисылық ма эргä йавуз хисолат ол
Харисылық соңгы гам өкүнч хасрат ол

152. Бу байлық чыгайлық ирзи қисматы
Харисылық-тэг эргä қуруг захмат ол
угра (ухра)

Қалан набиййу алайҳиссалами ал-харису махрумун

153. Харис тоймаз ачун (ачун) нэңгини тэриб
Харисылық қармаз иризи қарыб

154. Харисылықни қойар харис эр қачан
Өлүб йатса тупрақ ичиқä кириб
угра (ухра)

155. Харис тэриб армаз усанмаз болур
Харисылық игиниң эмин ким билүр

156. Хабар бар бэрилсä äгäр адами
Ики қол динарни ол үч қол қилур
угра (ухра)

Ва залика қавлуху алайҳиссаламу: лав кана ли ибни адама вадийани мин заҳабин латаманна салисан

157. Айа қыр[illegible] иризи харисылық нэрäк
Айу бэр мэңгä бу нэгүгä кэрäк

158. Тар эрсӓ кэӊ эрсӓ битилди розиӊ
Ҳарыслық қилурму мунм эргӱрӓк

Қама қалаллаҳу та'ала: наҳну қасамна
банухум фил-ҳайатид дунйа

159. Қаки керклӱг эрниӊ хуйы керклӱг ол
Бу керклӱг қылығқа кеӊӱл эрклӱг ол

160. Бир эртин бир эргӓ тафавут тэлим
Валэкин кер эргӓ тӱзӱ беркдӱг ол

Анна'ус садису фи макаримил ахлақи
ваттаҳризи алаттахаллуқи биха

161. Бӱтӱн қылқы фи'лин етӓ эр тэгил
Керэм кимдӓ эрсӓ аны иртӓгил

162. Йэмишсиз йығач-тэг қарӓмсиз киши
Йэмишсиз йығачны кэсиб ертӓгил

Қалан набиййу алайҳиссаламу: атта'зиму
лиамриллаҳи вашшафақату ала халқин

Жафа қылдачыӊқа йанут қыл вафа[1]

163. Мусулманқа мушфиқ болуб мэҳрибан
Сэӊгӓ сандуғуӊ-тэг мусулманқа сан

164. Жафа қылдачыңқа йанут қыл вафа
Арымаз нэчӓ йуса қан бирлӓ қан
угра (ухра)

165. Йарағлық авинны кишигӓ йэдӱр
Йарағ болсаӊ опрақ йалыӊни бӱтӱр

166. Кӱч эмгӓк тэгӱрма кишигӓ қалы
Сэӊгӓ тэгсӓ эмгӓк кишидин кетӱр
угра (ухра)

---

1. Шу мисра қайтариқ, аслида 164-байтнинг биринчи мисрасидир.

167. Эсиз қылған арга сэн эзгӳ қыла
Йӓрӓмнӳң башы бу арӳр кэз била

168. Агӓр кэлсӓ эртин саңга эзгӳлӳг
Өкӳш қыл ол эрниң санасын тилӓ
такы

169. Йазуқлуғ кишиниң йазуғын кэчӳр
Адават көкүни қазуб сэн көчӳр

170. Йалынланса тутнуб ғазаб хыкд оты
Ҳалымлық суйын сач ол отны өчӳр

Кама қалаллаҳу та'ала вал казиминал-ғайза
вал-афина аниннаси виллаҳу йуҳиббул муҳсинийна
ва ка қавлиҳи алайҳиссаламу: ман казама ғайзан
ва хува йақдиру 'ала инфазиҳи мала' аллаҳу
қалбаҳу иманан ва амнан ва қавлуҳу алайҳиссаламу:
ман йа'фу йа'фул лаҳу лаҳу

171. Карӓм бир бинатэг анға ҳилм уул ол
Йа бостан-тэг ол ҳилм карӓм ал көл (гӳл)ол

172. Йықықлықға тэриб кэсӳклӳг ула
Бу этиглиг арга азад өз қул ол
уғра (ухра)

173. Кӳзӓзгил айа дост улуғлар ҳақын
Асырсыз мизаҳ хам жедалдын сақын

174. Улуғларны бушруб саңга бу мизаҳ
Кичиклӓрни густаҳ қылур бил йақын

Кама қаллаҳу та'ала: валлаҳу йуҳиббус сабирина
фа инна ма'ал усри йусран инна ма'ал усри йусран
ва кақавлуҳу алайҳиссаламу интизарул фараҷи бис
сабри ибадатун

175. Бала кэлгӓ сабир эт фараҳқа кӳзӳб
Кӳзӳб (кӳзӳб) тур фараҳқа бала раны йӳзӳб (йӳзӳб)

176. Өчәр мэхнат оты кэчәр навбаты
Қалур сабир иҙиси савабын кӱзӱб (кӱҙӱб)
уғра (ухра)

177. Улуғлуқға тэгсӓң йаңылма өзӱң
Қалы кийсӓң атлас унытма бөзӱң

178. Улуғ болдуғуңча тӱзӱнрәк болуб
Улуғқа кичикгӓ сыльғ қыл сөзӱң

Аннав'ус-саби'у фи абйатин мутафарриқатин
таштамилу ала ма'аник мухталифатин

179. Уқуб сөзлӓ сөзни эвӱб сөзлӓмӓ
Сөзӱң кизлӓ кэҙин башың кизлӓмӓ

180. Мың эр достуң эрсӓ өкӱш көрмӓгил
Бир эр душман эрсӓ аны азлама

Ва залика қавлуҳу алайҳиссаламу алфу
садықин қалилун ва адуввун ваҳидун касирун

181. Нэчӓ тэтик эрдин бирӓр сахв калӱр[I]
Нэчӓ пор ҳӱнӓрлигдӓ бир'айб болур

182. Бу бир'айбдын өтрӱ башын кэсгӱчи
Ақунда тирилгӱ кишисиз қалур

183. Тирил эҙгӱ фэ'лин көңӱллӓр алыб
Эсизлигтин өзни сыңғару салыб

184. Этӓр болсаң ишни саныб сағыныб эт
Кэрӓкмӱ кэрӓксизмӱ кэртӱ билиб
уғра (ухра)

185. Нэ иш өтрӱ кэлсӓ аңа кэҙ бақын
Ол ишниң оңғыны соңғыны сақын

186. Сэвинч эрсӓ кэҙин көңӱл тут аңа
Өкӱнч эрсӓ андын узарақ сақын
уғра (ухра)

I 181-182-байтлар араб ёзувидадир.

187. Эрӓн хайры шарры кӱзӓб кэчмӓз ол
Эсиз эргӱ ишгӓ йанут кэчмӓз ол

188. Айа эргӱ умган эсизлик қылыб
Тикӓн айлаган эр ӱзӱм бичмӓз ол

Иза иҳтарта имраан фахзир адаватху ман
Йазра'иш шавма ла йахсуду биҳи инабан
уғра (ухра)

189. Иши эргӱ болса эр эргӱ болур
Эр иш эргӱсиндин өкӱш хайр олур

190. Эсизкӓ йавума эсиз суҳбаты
Сэни тэркин эсиз қылығлық қылур
уғра (ухра)

Қама қала алайҳиссаламу: ман маша ма'а залимин
фақад ажрама анил-мар'и ла тас'ал фас'ал ан
қаринихи фа инна қаринан бил мақарини йақтади

191. Мизақ олты достлуқ ҳақиқат қаны
Мың эр достда бири булунмаз кэни

192. Өкӱшрӓк кишиниң ичи ғадр эрӱр
Кэни достуң эрсӓ ташы бил муны
уғра (ухра)

193. Бу кӱн бу ажунда (ачунда) кишилик эсиз
Қаны қанча барты кишилик эсиз

194. Вафа кэли суғлуб қуруб йоллары
Жафа толды ташты тэңгизтин эсиз
уғра (ухра)

195. Қаны аҳд аманат қаны эргӱлӱг
Кэрин кӱндӓ хайр иш ма кетрӱлгӱлӱг

196. Башы барды хайрның соңы барғуси
Өңи кэлди шаррның соңы кэлгӱси
уғра (ухра)

197. Ажун толды удван жафа жавр ила
Каны бир вафалық бар эрса тила

198. Сэн артақ-сэн аның ажун(ачун) артады
Нэлук бу ажунқа(ачунқа) қилур-сэн кэла
угра (ухра)

199. Ғариб эрди ислам ғариб олды оаз
Ибадат рийа болды абид мижаз

200. Харабат орамы болуб абадан
Хараб олды масжид будун бэнамаз

Ва залика қавлуху алайҳиссаламу: бадал исламу ғарибан ва сайа'уду ғарибан саддақ

201. Амал қойды 'алим ва захид вара'
Ариф рақо чықарыб этар хуш сама'

202. Бида'дин йиғиқлы киши қалмады
Аның кунда арта турур бу била'
угра (ухра)

203. Қаны амры ма'руф қилур эзгу эр
Қаны кэнду эзгу киши турғу йэр

204. Йирарсэн заманаңны халқын қойуб
Заманаңны йирма кишисини йир
угра (ухра)

205. Ким ол йузчи эрса киши йиги ол
Кэрак эрса йиглик йоры йузчи бол

206. Ким ол йоллуғ эрса аниң йолы йоқ
Ким ол йолсуз эрса анғар каиру йол
угра (ухра)

207. Айа артақ ишлиг сэвинчин салын
Сэниң розгарың бу кеңулча қилын

208. Тилäкчä тирил инч фарыг қаɜғусуз
Нэ йэргä йығар баз сэни нэ тилин
угра (ухра)

209. Увут йитти йиндäб булунмаз тэди
Халал йигли қаны булунмаз йиди

210. Халал кэндÿ қайда бу кÿн қаны ким
Харамны йэйÿрдä харам тэб йэди

211. Буɜун (бузун) маллық эргä уруб йÿзлäрин
Тÿзÿ қул қылурлар азал өзлäрин

212. Ким ол малсыз эрсä ол эрни көрÿб
Йÿз эврÿб кэчäрлäр йумуб көзлäрин
угра (ухра)

213. Айа малға суқ эр йақын бил бу мал
Бу кÿн қаɜгу сақынч йарын йуқ вабал

214. Харам эрсä малың азаб ол соңги (сөңги)
Хисаб ол äгäр болса малың халал
угра (ухра)

Ва залика қавлуху алайхиссаламу халалуха
хисабун ва харамуха азабун

215. Нэлÿк малға мунча суқ ол бу өзÿң
Көңÿлдä ғамың ол тилиңдä сөзÿң

216. Барур-сэн бу малың йағыңқа қалур
Уйаткб бэрÿрлäр сарынғу бөзÿң
угра (ухра)

Кама қалаллаху та'ала ман индакум йанфазу
ва ма индаллахи бақин

217. Сэниң малың ол мал эдинтурдуғуң
Сэңгä хасрат ол тэк тутуб турдуғуң

218. Бу кÿн кэндÿ сÿчÿк бу тэрмäк сэңгä
Ачыг болға йарын қойуб бардуғуң

Ғабаҳна ма қаддамиш ва касаҳиб ма ҳаилашна
угра (ухра)

219. Бу ажун мазаси қатиғлағ маза[1]
Ызаси өкўшрӓк мазаси аз-а

220. Асал қайда эрсӓ бирӓ арысы
Ари зақри татғу асалдын оза
уғра (ухра)

221. Ҳунарлиғқа ажун (ачун) вафасизрақ ол
Ҳунарсизқа мунғын жафа азрақ ол

222. Ҳунар бирлӓ давлат бирикмӓклиги
Булунмаз қамуғ қиздиғ ол қизрақ ол
уғра (ухра)

223. Нэ йаэди бу ажунқа саҳиб ҳунар
Нэгўкӓ бу аны улашу қинар

224. Ҳасисларны кӓтрўб нафисни чалиб
Узу қутсуз ажун қарибму мунар
уғра (ухра)

225. Айа (х)укмин ажун таба өгрўчи
Йарыб муны бирӓр (бэрӓр) йана өггўчи

226. Уған ҳукми бирлӓ кэлўр кэлгӓн иш
Аның амры бирлӓ тэгӓр тэггўчи
угра (ухра)

227. Ажўнқа бу сӓкўш маламат нэлўк
Қазалар йўрўтгӓн йаратған малик

228. Қаза бирлӓ санчлур азақға тикӓн
Қаза бирлӓ илнўр тузақға элик
угра (ухра)

229. Қамуғ тэгдӓчи нең қазадын эрўр
Уқутсузлар аны сабаблин кэрўр

1 219-220-байтлар асаб ҳазуладилар.

230. Қаза бирлä учгач қилиқ (қалиқ) қушлары
Кäрнга қонар хым қафасга кирÿр
угра (ухра)

231. Қаза кэлсä йÿгрÿк йÿгÿрмäз ÿрÿб
Қаза қарşу болмаз қатиг йа куруб

232. Саңга ранқ аңа (анга) ганч бäригли уган
ʻазаб қилма йа ранқ азиси туруб
фил уэри тамамил қалыми
угра (ухра)

233. Битидим китабы маʼаʼиз масал
Оқыса татир тил йэмиш тэг асал

234. Юм эрсä бу сөзгä ʻазшилар сөзин
Тäңрäсä тэңрäди дурустка бадал
угра (ухра)

235. Ақиб Аҳмад атим ақаб санд сөзÿм
Сөзÿм мунда қалур барур бу өзим

236. Кэлÿр кÿз кэчäр йаз барур бу ʻумур
Тугäтÿр ʻумурни бу йазим кÿзÿм
угра (ухра)

237. Аныы уш чықардым бу тÿркий китиб
Юрäк қыл таб (тэб) эй дост кэрäк қил итаб

238. Битидим бу тансуқ тураф сезлäрин
Қали барса өзÿм сөзÿм қалсу тэб
угра (ухра)

239. Анин уз эрÿр бу китаб бир сөзÿг (сузуг)
Талулаб кэтÿрдÿм кэмиштим чөзÿг

240. Навадир сөзÿг аз булур хазил екÿш
Чоз атлас болур қыз учуз бу бөзÿг
угра (ухра)

241. Айа мэнда кэрин кэлигли мунн
Оқисаң ду'а қыл(?) унутма мэни

242. Сэңгä хадйа қилдым бу таңсуқ сөзүм
Мэнгä хадйа қылсун ду'а тэб сэни
уғра (ухра)

243. Тоға көрмäз эрди адибнуң көзи
Түгäтти бу он төрт баб ичрä сөзи

244. Йаған болса йүклүг узäсиндä зар
Аның түши болғай бу сөзнүң азы
миш калами ғайрихи

245. Адиблар адиби фазиллар башы
Гехäрдин сөз аймыш өгүн сөз башы

246. Уғäн рахмат этсүн бу са'ат аңа (аңга)
Йарын қопса болсун йаранлар иши
уғра (ухра)

247. Адибның йэри аты йүгнäк эрүр
Сафалық ақаб йэр көңүллäр йарур

248. Атасы аты Махмудӣ йүгнäкӣ
Адиб Махмуд оғлы йоқ ол хэч шаки

249. Китабиның аты эрур "Атабатул
Хақайиқ"ибарат арабдин ошул

250. Тамами эрүр кашғары тил билä
Айтмыш адиб рыққаты тил билä

251. Агäр билсä кашғар тилин хар киши
Билүр ол адибнуң нэким аймышы

252. Киши тилни билсä билүр ма'нисин
Билүр-мэн тэсä 'айб өзи билмäсин

253. Көп элни көрäр-биз адиб сөзини
Билä билмäстин улар өзини

254. 'Айбқа қойубтур халайиқ ара
     Ғалат ма'ниларны айытмыш йана

255. Сабаб эрди бу иш битилӳк китаб
     Кэрӓк қыл иқабат кэрӓк қыл итаб

256. Билиб тутса хар ким адибниӊ сөзин
     Халайиқ ара ол кӳзинлӓр (гӳзинлӓр) өзин

Намақту ҳазиҳин нусхата фи балдати
Самарқанда фи авасити ҷумадил-ахири
Саната саманин ва арбаина ва саману
Миатин ҳиҷрийатин вийатил муста -
Фави'йатил катибул Абдул музнибу ал
Фақирул муттакилу бифазлиллаҳил
Ғаниййи Зайнул Абидин ибн Султанбахт
ал ҷурҷанийийу ал Ҳусайнийу

Аллаҳумма мағфир ли ва ли валидайна ва лил-
муслимина ва йа'мруллаҳу 'абдан қала 'аминан
Ҳижри й'ид салиҳ(?) бил луғатил
Моғулийатил манзуматы ва бил хаттил моғулийяати
қаблиссаиҳи ва йуктабу махзунул асрари бил луғатил
моғулийяати вас хаттил моғулийи кулл минҳа
таҳаша биттуркийяати

4757 рақамли кӳлёзмадан

Фадуфус иннаи нусхатил ҳалила
Султанул'азам вал хақанул азам
Мангиддин вал ҳирс хадимул ҳарамус
Сарисус султан бин султанул
азим Маҳмудхан ва фасиҳи сир'атул
мас тали'у вал ҳасус вал илм васту
авам давлатул ҳасул мутлақ ҳарқул
фақир Аҳмад Саҳиҳ расул масус
би авсафат таритин сарр басин
асру лаху.

М А З М У Н И

ТАНГРИНИНГ МАДҲИ ҲАҚИДА
ШАФҚАТЛИ ТАНГРИНИНГ ОТИ БИЛАН

1. Эй тангрим, сенга кўп ҳамд-сано айтаман,
Энг аввал сенинг раҳматингдан умидворман.

2. Бу ёзиқли тилим сано айта оладими,
Югиниб сўзлайин, менга кўмак бер.

3. Жонли, жонсиз табиат, учадиган, югурадиган
нарсалар сенинг борлигингга гувоҳлик беради.

4. Бир нарсанинг бутун моҳиятида
Сенинг мавжудлигингни билдирувчи далиллар мингдаб топилади.

5. Йўқ эдим, яратдинг, яна йўқ қилиб қайта
тирилтирасан, бунга иқрорман.

6. Эй, шак-шубҳалар билан елиб юрувчи,уйғон,
ўлимдан олдин ўзингни ўтдан (жаҳолатдан) торт.

7. Тангри сенинг тун ва кундузингни яратди(тун ва кундуз)
шарқдан ғарбга томон бири-бири билан алмашиб туради.

8. Кундузни кетказиб тунингга айлантиради,
яна тунни тонгга ўзгартиради.

УЛУҒ ТАНГРИ ЎЛИКДАН ТИРИК ҲАМДА
ТИРИКДАН ЎЛИК ЧИҚАРАДИ (ЯРАТАДИ).

9. Тирикликдан ўлим, ўлимдан тирилиш содир бўлади,
Буни жуда яхши англа.

10. Қудратли, ҳар ишга қодир улуғ ягона тангри,
(қиёматда) ўликларни тирилтирмоқ унга осон.

11. Энди, Ҳабиб(пайғамбар) фазли ҳақида
бирқанча байт айт, ақлу ҳушингни йиғиб, сўзларингни
англа.

12. У халқлар орасида фазилатли-яхши кишиларнинг
мутаксидир, яратилишда унинг фазилатига тенгдош
мавжуд эмас.

13. Расуллар порлоқ юлдузлар, бу (кишилар) юзига кўзлир
ёки улар қизил юз, бу эса юздаги холлир.

14. Унинг мақтовидан тилим чучийди, унинг мадхи
бўлсэ қанду асал бағишланади.

15. Охиратда насиб шафоат қўлини узатувчимга
мен бугун ҳамду санолар айтай.

ТАНГРИНИНГ ГОЗИ-РИЗОЛИГИГА САЗОВОР БЎЛГАН
САХОБАЛАР МАДХИ ХАҚИДА

16. Яна тўрт халифага (чахорёрга) салом айтаман,
ўзимни улардан хеч качон четда тутган эмасман.

17. Сиддиқ билан форуқ, учинчиси Зайн-Нуриндир,
Али тўртинчисидир, қўрқмас Баходирдир.

18. Бу тўрт халифага (Чахорёрга) кимнинг эътиқоди
ёмон бўлса, унга минг лаънат айтаман.

19. Эй тангрим, кўп хатога йўл қўйган қулинг
бўлсам хам, кечириб келган эгамсан, кечир.

20. Фазилатинг, адолатинг менга насиб қилса,
қийинчиликдан ўзимни қутилган хисоблайман.

ТУРК ВА АЖАМ МАМЛАКАТЛАРИНИНГ ХУКМДОРИ,
РАХНАМОСИ,ТАНГРИ ЁРЛАҚАГУР МУХАММАД ДОД
СПОХСОЛОР БЕК МАДХИ ХАҚИДА
(ТУРК ВА АЖАМ ЎЛКАЛАРИНИНГ КУЗАТИБ БОШ-
ҚАРУВЧИСИ ТАНГРИНИНГ РАХМАТИГА САЗОВОР
АМИР МУХАММАД ДОД СПОХСОЛОР БЕК МАДХИ ХАҚИДА)

21. Эй тил мадх қил, (ундан) ўтинч сўра,
Мен уни шохимга совға қилайин.

22. Ўқимишли кишининг рухи шод бўлсин деб,
шохим мадхи учун китоб ёздим.

23. Йўл-йўриқ билмас кишига билим ўргатади, насиҳат
беради, унинг вужуди эҳсонга тўла, ҳиммати баландцир.

24. У ақл, хуш, яхши хислат маконидир,
билим манбаи ҳам фазилат конидир.

25. Симак юлдузидан баландроқ ҳимматга эга,
унинг саховати етук, дардга дармондир.

26. Раиятга (халққа, деҳқонларга) шафқатли,
яхши муомаладидир, ғазаб қилганда арслон кабидир.

27. Саловат, қувват соҳасида Умардек билимдон-
моҳир, саховат бобида эса Усмондек юқоридир.

СЕЗГИРЛИК ВА ФАРОСАТНИ ЎЗИДА ЖАМ ҚИЛГАН
АНАС ИБН МУОВИЯНИНГ ХИСЛАТЛАРИ ҲАҚИДА

28. Унинг тетиклиги, сезгирлиги аёздан (фазодан)
юксакдир, инсофли ва додга етишда Нуширавондек
адолатлидир.

29. Унинг саховатидан булут уялур, душмани эса
унинг бу хислатларига аминдир.

30. Эй шоҳим, фазилатларинг саноғи қум, тош уюми каби,
унинг ҳисобига етиб бўладими?

31. Сиёсат, бошқарув ва раҳбарлик ишларида
(сен адолат билан бошқалардан) зиёда қилиб
йўл кўрсат, буни эшит, тингла.

32. Яна-да (ҳар ишга қодир) мурувватли, саховатли
улуғ тангри барча хислатларни шоҳимга ато қилди.

33. Агар булут заррача томчини ҳадя қилса, денгиз
оз демай тўлқинлана беради.

34. Шоҳим денгиздан минг қайта улуғроқ, су озгина
(арзимас) ҳадяни қабул қилса ажаб эмас.

КИТОБНИНГ ЁЗИЛИШ ВОҚИБИ ВА ТАҚОЗОСИ ҲАҚИДА

35. Дунёда номи қолсин деб, Дод Сипоҳсолорбек
учун бу китобни ёздим.

36. Китобимни ўқиган, кўрган, эшитган киши шоҳимга
дуо ўқиб, уни ёд қилсин деб (ёздим).

37. Унинг муҳаббати билан кўнгиллар тўлиб,
ёди билан дунё тўлсин деб (ёздим).

38. Кейинги келувчи кишилар (авлодлар) орасида
унинг хотираси машҳур ва юксак бўлсин деб ижод
қилдим.

39. Ўқимишли, саводли кишилар манфаат топсин деб,
нодир сўзлар билан бу китобни ёздим.

40. Муҳаббатимни тўгал билсин деб, мен шоҳимга
совға қилиб юбордим.

Б И Р И Н Ч И   Б О Б
ИЛМ МАНФААТИ ВА ЖАҲОЛАТНИНГ ЗАРАРИ ҲАҚИДА

41. Билим ҳақида сўзлайман, сўзимга қулоқ сол,
эй дўст, илмли кишига ўзингни яқин тут.

42. Билим билан саодат йўли очилади, илмли бўл,
бахт йўлини топ.

43. Илмли киши билан илмсиз киши қачон тенглашади,
билимли хотин - эр кишидир, билимсиз эркак - аёл кишидир.

44. Суякда илик бўлганидек, эр кишига билим керакдир,
эр кишининг кўрки ақлдир, суякнинг кўрки эса иликдир.

45. Илмсиз иликсиз суяк каби бўшдир, иликсиз
суякка эса қўл урилмайди.

ўзга

46. Кишилар илмли бўлгач, машҳур бўлди,
Илмсиз тирик бўлса ҳам ўлган ҳисоб, бу унга кўргуликдир.

47. Билимли киши ўлса ҳам, унинг номи ўчмайди,
илмсиз киши ҳаёт бўлса ҳам оти ўликдир.

ўзга

48. Билимликнинг бири билимсизнинг мингига тенг,
тенгловчи (тақсимловчи) илмни насибасига кўра тенг[illegible]

49. Энди ўзинг синаб, ўқиб, боқиб кўр: билимдан
фойдаси ортиқ қандай нарса бор.

50. Билим билан олим юқори кўтарилади,
илмсизлик эса кишини тубанлаштиради.

ўзга

51. Илм (бир) от каби, уни эгалла, у ҳақ,
Расул илм Чинда бўлса ҳам сиз уни қидиринг
(мақтанг) деди.

ПАЙҒАМБАР АЛАЙҲИССАЛОМ ЧИН [illegible]ИДА БЎЛСА ҲАМ
ИЛМ ЎРГАНИНГ ДЕГАН

52. Билимли [illegible] саралаган бўлади,
Илм қадрини билимли билади.

53. Илм қадрини билим [illegible]ришини билгин,
нодон киши илмнинг [illegible]рига етмайди.

54. Илмсиз тўғри сўз маъносиздир,
унга ўгит, насиҳат фойдасиздир.

ўзга

55. Не турли нопоклар ювиниш орқали тоза бўлади,
жоҳил эса ювиниб тоза бўлмас.

ТАНГРИНИНГ САЛОМИ УНГА ВА ОИЛА АЪЗОЛАРИГА БЎЛСИН
ДЕБ АЙТГАНИ ҲАҚИДА РАСУЛИЛЛОҲ СЎЗИ: ТАНГРИ ҲЕЧ
ҚАЧОН ЖОҲИЛЛАРНИ АЗИЗ ҚИЛГАН ЭМАС

56. Билимли киши ишнинг ўнгини билади,
Ишни билиб (тушиниб) қилади, кейин ўкиниб юрмайди.

57. Барча турли-туман ишлар юз берса,
билимсиз наздида унг куринади,(бу)
унга укинч-хасратдир, ундан у[illegible] унг нарса
йук деб билади.

узга

58. Билимли киши керакли сузни сузлайди,
Кераксиз сузни кумиб яширади.

59. Илмсиз киши нима деса, нодонлиги туфайли сузлайди,
шунинг учун унинг тили уз бошини ейди.

ПАЙГАМБАР АЛАЙХУССАЛОМ СУЗИ: КИШИЛАРНИНГ УЛИМИ АЛЖИРАШИДАН (УЛАРНИНГ УЛИМИ ТИЛИГА БОГЛИКДИР)

60. Яратган тангри илм билан танилади,
Билимсизликда яхшилик асари бор булса қани?

61. Куп кишилар илмсизликдан уз қулини
бут қилиб, тангрим бу дейди.

узга

62. Билимли кишининг сузи угит-насиҳат, одобдир,
шунга кура, илмлиларни араб, ажам олқишлади.

63. Молсиз фақир кишига илми туганмас товор,
насабсизга билими паёнсиз насаб.

И К К И Н Ч И Б О Б
ТИЛНИ ТИЙИШ ВА БОШҚА ОДОБЛАР ҲАҚИДА

64-65. Эшитгин, илмли киши нима деб сузлайди,
адаблар боши тил,уни тийиш керак деб уқтиради.

66. Тилингни тут, тий, тишинг синмаслиги учун
уни (тилингни) бекит, агар (тилинг) чиқса,ушла,
ако ҳолда тишингни синдиради.

67. Уйлаб сузлаган кишининг сузи туғридир,
куп вайсаган тил узлуксиз йиги келтиради.

68. Оғзинг бўш, сўзинг эзма, тилингни йиғ,
бу тил эзмалиги бир кун бошингга етади.

69. Тили эзма (оғзи-бўш) кишининг ақли етук бўладими,
тил ва сўз аччиғи кўп (кишилар) бошини еди.

70. Кишини ўчакиштирма (унинг)тилини бил, бу тил
яраласа тузалмайди, ўқ жароҳати эса битиб кетади.

Найза ярасининг битиши мумкин, аммо тил
жароҳатининг тузалиши мумкин эмас
ўзга

71. Аҳмоқ кишининг тили ўзига душман,
кўп кишиларнинг қони тили туфайли тўкилди.

72. Кўп сўзлаганлар ичида ўкинган кўпдир, тилни
тийган (киши) лар орасида ўкинган борми, қани?
ўзга

73. Киши бошига тушган ҳар қандай иш унинг тили туфайли
содир бўлади, бу тил сабабли айримлар яхшилик, баъзилар
хурматга эришади.

74. Бу сўз (ўгит-насиҳат) барчага тенг, (улар сўзни)
тилга жо қилиб юкинадилар, мулойимлик қиладилар.

Пайғамбар алайҳуссалом сўзи: одам фарзанд-
ларининг тана аъзолари итоати (саждаси) тил
билан ифодаланиши ҳақида
ўзга

75. Бир кишида икки нарса (иш) юз берса,
У кишига мурувват йўли ёпилди.

76. Беҳуда сўзлар билан бир йўл алжираса,
иккинчидан, бу кишининг тили ёлғон сўзласа...

77. Ёлғончи кишидан узоқ тур, тўғри бўл,
Сен ҳам умрингни тўғрилиқ билан кечир.

78. Огиз, тилнинг безаги тўғри сўздир,
Сўзни тўғри сўзла, тилингни беза.
Ўзга

79. Тилингни тий, сўзингни қисқа қил, бу тил
тийилса, ўзинг ҳам сақ. насан.

80. *Расул: кишини ўтга юзи билан ташловчи (тилдир)*
деб, айтди, шунинг учун тилингни тий, ўзингни
ўтдан торт.

Ва шунингдек, алайҳуссалом сўзи:

инсонларнинг чириган баданлари ҳасадгўй тиллари
туфайли дўзаҳга (ўтга) ташланади деб айтган

81. Тўғри сўз асал кабидир, ёлғон (сўз) саримсоқ
пиёзга ўхшаш, саримсоқ пиёз еб, оғизни ачитмай,
асал егин.

82. Ёлғон сўз касаллик кабидир, тўғри сўз шифодир,
бу сўз ҳақида қадимда масал тўқилган.
Ўзга

Пора, ёлғончилиқ, адолат, ўкинч, шошқалоқлиқ
ҳақида,
шунингдек, пайғамбар алайҳуссалом сўзи: ёлғон-
чилиқ касалликдир, ростгўйлик шифодир

83. Тўғри бўл, адолат қил, тўғри деб ном чиқар,
сени кишилар тўғри деб билсин.

84. Тўғрилиқ кийимини кий, эгриликни ташла,
Кийим-тўн яхшиси тўғрилиқ либосидир.
тағин

85. Сирингни қаттиқ яшир, (уни) кишилар билмасин,
сўзингдан ўзингга ўкинч келмасин.

86. Барча яширин ишларинг ошкора бўлиб,
кўрган, эшитган кишилар сенга кулмасин.
Ўзга

87. Дўстим деб ишониб сир айтма, эхтиёт бўл,
қанча ишончли яқин дўстинг бўлса ҳам сақлан.

88. Сиринг ўзингда сақланиб турмагач, у дўстингда
сақланмайди, буни (сирингни) қаттиқ сақла.

УЧИНЧИ БОБ
ДУНЁ ХОЛАТЛАРИНИНГ ЎЗГАРИБ ТУРИШИ ХАМДА ДУНЁ ХАЛҚИГА КАМ ВАФО ҚИЛИШИ ХАҚИДА

89. Бу дунё кўчиб яна кетадиган работдир,
бу работга тушиб ўтувчилар кўчиб кета беради.

90. Олдинги карвон каби (барча мавжудот) йўл босиб
ўтиб кетди, (шу) олдинги карвон неча манзилни босиб ўтди.

ўзга

91. Бу дунё (бойлиги) орқасидан қанча (кишилар) югурмоқда, хасис ҳам нарса, (бойлиқ) фойдали деб ўзини қийнайди.

92. Бунча ҳам молга кўнгил қўймоқ не керак, бу бойлик
келса кўпаяди, озаяди ва йўқ бўлади.

тағин

93. Кўнгилдан бойлиқ учун бўлган суқлиқни чиқар, фақат
кийим билан қорин тўқлиғини кўзла.

94. Камбағаллик эрталик озиқ йўқлиғидир.
Мол-товар йўқлиғини камбағаллик деб айтма.

тағин

95. Бу дунё бойлиғидан егулик, кийгулик бўлса етарлидир,
ортиқча тилама, унинг ошиқчаси зиён ва увол ва оғирлиқдир.

96. Гасул дунё ҳаёти деҳқончилиқ билан боғлиқдир,
деҳқончилиқ билан шуғулланганларнинг озуқаси яхшиланади.

Ва шунингдек, пайғамбар алайҳуссалом сўзи:
бу дунё охират учун экинзордир (бу дунё амали
у дунё учун сонғадир)

97. Бу дунё лаззати бевафо, унинг мазали кечган пайти елдек ўтиб кетади.

98. Йигит (ёш) қарийди, янги (нарсалар) эскиради, (бели) кучли бўлса букчаяди, қуввати кетади.

99. Бу дунёдаги нарсалар бугун бор бўлса, эртага йўқ бўлади, сен меники деган нарсалар бировларга қолади, тусини ўзгартиради.

100. Барча тўлган (нарсалар) бузилади, ўзгаради, бутунлай азаяди, барча обод ерлар хароб бўлади.

Қачон иш битганда унинг нуқсони кўринади, қачон (барча) иш битди деганда заволга учраши маълум бўлади

101. Қанча обод ерлар бор эди, халқи сиғишмас эди, халқи йўқ бўлди, жойлари бўшаб қолди.

102. Кўп олимлар, файласуфлар бор эди, энди бу кун улар қани, уларнинг мингдан бири йўқ.

103. Дунё (гул тизади) кулдиради, яна қош ва манглайи билан хўмраяди, бир қўли билан бол тутса, иккинчи қўли билан оғу беради.

тағин

104. Қўли билан асал ва таомоқ татитиб, кейинги қўлакга заҳар қўшиб беради.

Тангри айтганидек, мол ва бу дунё ҳаёти арзимас нарсалардан иборат

105. Ширинлик татиган бўлсанг аччиққа йўй, биргина роҳат кўрсанг, уннаб ранж келади.

106. Умид қилувчи қийинчиликсиз, ғамсиз (фароғат) тилайди,
бу дунёда умид қачон амалга ошган.

Жоҳилият даврида (хаёт) покиза бўлмагач,
хурсандчиликлар хам кўнгилдагидай бўлмайди

107. Бу дунё аврайдиган илон кабидир,
йўймоққа юмшоқ, ичи тўла оғу.

108. Илоннинг вужуди юмшоқ бўлса хам феъли ёвуздир.
тағин

109. Бу дунёнинг тоши кўринишда кўрклик,
Аммо ичида турли-туман нохушлиқлар бор.

110. Ташқи безакли кўринишига боқиб, сен бунга
кўнгил беришинг хатолиқлар боши деб бил.

Пайғамбар алайҳуссалом сўзи:
Мол-дунёга муҳаббат қўйиш барча хатолиқларнинг
бошидир

111. Дунё ниқоб кўтаради, баъзан юз кўрсатади,
очилган кўл кучгандек бўлади, яна тезда ғойиб бўлади.

112. (Дунё) ёзги булутдек ёки тушда кўргандек саробдир,
бахт тубсиз (денгиз) ёки учиб кетган куш кабидир.

ТЎРТИНЧИ БОБ

Сахийлик мадҳи ва сахийлик хислатлари ҳақида
ҳамда бахиллик аломати ва бахилликнинг (салбий)
белгилари ҳақида. Пайғамбар алайҳуссалом сўзи
ва унга оллоҳнинг саломи ва саловоти бўлсин;
сахийнинг гуноҳидан қўрқинг, қачон сахий йўлдан
озганда тангри қудрат қўли билан уни ушлаб қолади

113. Эй дўст, илмли кишининг изини қидиргин,
Агар сўзласанг билиб, тушиниб гапиргин.

114. Сахий кишини мақтасалар сен ҳам уни мадҳ қилгин,
бахилга эса кучли ёй уқингни асрагин.

115. Барчанинг тили сахий кишига ҳамду сано айтади;
саховатли барча айбларни ёпиб кетади.

116. Сахий бўл, сенга лаънат айтилмасин,
саховат маломат йўлини тўсади.

117. Сахий киши кўнгли қаттиқ кишиларни мулойим
қилади, эриша олмайдиган муродга сахий киши етишади.

118. Бахилликни мақтайдиган тил қаерда, қани?
Саховатни эса муътабарли кишилар ҳам мақтайди.

119. Сахий киши илм-маърифат қадрига ета билишига боқ,
бу йўлда мол-дунёсини сотиб-бағишлаб сано олишни кўргин.

120. (Сахийлар) мангуликка боғланиб яшади,
дунёда эзгу ном қолдириб кетганларга боқ.

121. Бахил кўп олтин-кумуш йиғди,
Лаънат-сўкиш орттириб (дунёдан) кетди.

122. Унинг моли-дунёси одамлар орасида тақсим бўлди,
бахилнинг ўзи эса қайғу-ҳасратдан улуш олди.

123. Эй,мол-бойлиқ эгаси,сахий киши,
Сенга тангри берган экан, сен ҳам бер.

124. (Бойликни) йиғиб олган, ошиб-тошган
(кишилар), сен териб-тўплаб ҳадя қилсанг, не
деса десин.

125. (Киши) табиатида айибсиз яхши одат
Саховатдир, бахиллик эса кўрксиз хислатдир.

126. Саховатли, бериб турадиган қўл қутли ҳисобланади,
(нарса) олиб бермаган қўл эса қутсиз қўлдир.

БАЙТ

Инсон юзларининг чиройлироғи эҳсон қилувчининг
юзидир, қўлларнинг яхшироғи инъом қилувчиларнинг қўлидир

127. Бахиллик даволаб тузалмас касалдир,
Бахил қўли (нарса) беришда кейинга тортувчидир.

128. Кўзи сук, бахил (мол) тўплаб кўнгли тўлмайди,
кўзи оч; у мол-дунёга қул, унда мол-дунё тўплаш
фикри устун.

Ўзга

129. Мардлар (кишилар) эзгуси сахий кишидир.
Саховат шараф, кох, жамол орттиради.

Пайғамбар алайҳиссалом сўзи:
бахиллик касали дардларининг энг ёмонидир

130. Кишилар орасида севилишни истасанг, сахий бўл,
сахийлик сени севдиради.

Ўзга

131. Бахил, нокас, нодон–мол-дунё посбони,
Йиғади, емайди, ичмайди, уни яширади.

132. (Бахил) ўзининг тириклигида дўстига ҳам туз
тотитмайди, у ўлгач, унинг душмани ейди.

БЕШИНЧИ БОБ:

тавозеликка риоя қилиш, такаббурликни ва
ҳирсни таҳқирлаш, амални кечиктирмаслик кучи,
ярамас нарсалар тўғрисида сўзлашдан тийилиш ҳақида

133. Яна бир сенга айтадиган керакли сўзим бор,
мен уни айтайин, сен менинг сўзимга қулоқ сол.

134. Ҳар кимса такаббурликни йўқ қилиб,
Тавозеликни ямрин тутиб, доим унга яқин тут.

Қудсий ҳадисидан: ичка кийимим ва иштонимнинг
кенглиги (улуғлиги) менга боғлиқдир, кимда-ким
мен билан баҳслашаман деса у дўзахийдир

Ўзга

135. Бутун дунё молини тўплаганлар емай, ичмай
ўлиб кетди, уларнинг ҳолини кўринг.

136. Хотини бошқа бир киши билан қолиб,
унинг ўзи у ерда (гўрда) ётиб ҳисоб беради.
Ўзга

137. Такаббур қилиғи барчанинг тилида нафрат қўзғатади,
фазилатларнинг эзгуси кўй қилиғидир.

138. Кимда-ким ўзини улуғ тутиб, манманлик қилган бўлса,
уни на тангри, на халқ севади.
Ўзга

139. Такаббурлик либосини кийиб, кўксингни халқка кериб,
тилинг билан озор беришдан сақлан.

140. Мўъминлик белгиси тавозеликдир,
Агар мўъмин бўлсанг тавозе қил.
Ўзга

141. Мулойим (тавозе) қилиқларни худо ҳам ёқтиради,
такаббур кишини тубанлаштиради.

142. Улуғ бир тангри турганда сен ўзингни улуғ тутма,
улуғликни менсиз сизга урмманг деди.

Пайғамбар алайҳуссалом сўзи: кимда-ким тавозели
бўлса, тангри унинг мартабасини оширади, кимса
такаббур бўлса, уни тубанлаштиради.

143. Бойлик (товар) бўлса, ўзингни улуғ тутдинг,
улуғлик сари қўл узатдинг.
Ўзга

144. Ўзинг яланғоч кетасан, товар-бойликнинг фойдаси
тегадими? Бу дунёда кийим-кечак, мулкинг-сандиғинг
қолади.

145. Агар такаббур асилман деса, мен
унга кескин жавоб берайин.

146. Бу халқнинг ота-онаси, насли бир,
аслини суриштирса, ораларида тафовутлари йуқ.

Кишилар хислати оталари Одам ва
оналари момо Ҳавво кабидир

147. Яна панд-насиҳатимга қулоқ сол, амал ишини
кечиктирма, амал замирида яширинча ажал мавжуд.

148. Амал қилмоқ, эй дўст, ўзига ҳисоб бермоқдир,
ўзоқмай, қайғуриб кўп амал қил.

ўзга

149. Кийим, тўн, шароб, ош керак деб сўзлайсан,
яна кўп мол-бойлиқ, қул, хизматкор керак деб сўрайсан.

150. Агар бир умрга етарли товар-бойлиқ тўплаган бўлсанг
ҳам, энг аввал бошга киядиган бўрк керак.

ўзга

151. Ҳарислик кишига ёвуз хислатдир.
Ҳарислик охири ғам, ўкиниш, ҳасратдир.

152. Бу бойлиқ, йўқсиллиқ тангри қисматидир,
Ҳарис кишига қуруқ заҳмат келтиради.

ўзга

Пайғамбар алайҳуссалом сўзи:
одамлар ҳирс қуйган нарсаларидан маҳрум бўлади

153. Ҳарис киши дунё нарсасини йиғиб тўймайди,
Ҳарис киши қариса ҳам, ҳарислик қаримайди.

154. Ҳарис ўлгач, тупроққа қоришиб ётганда
унинг ҳарислиги қолади.

ўзга

155. Ҳарис (нарса) тўплашда чарчамас, эринмас бўлади,
Ҳарислик касалининг эмини ким билади?

156. Агар бирор киши нарса ҳақида хабар берса,
икки ҳовуч динорни уч ҳовуч қилади.

Ўзга

Ва шунингдек, (пайғамбар) алайҳуссалом сўзи:
одам авлодларида икки хазинада тўла олтин
бўлса ҳам, учинчисини орзу қилади

157. Эй ҳарисманд ҳарислик нега керак,
Менга сўзлаб берчи, бу (ҳарислик) нима учун керак?

158. Сенинг ризқинг кўп бўлса ҳам, оз бўлса ҳам
битилган, ҳарислик билан буни ўзгартиб, яхшилаб бўладими?

Шунингдек, тангрининг сўзи: биз бу дунёда
уларнинг (инсонларнинг) машаққатларини (ризқ-
рўзларини)тақсимлаб (белгилаб) қўйганмиз

159. Асли тоза (кўркли) кишининг хислати кўркли,
бундай ёқимли фазилатга кўнгил мойилдир.

160. Бир кишидан бошқа бир кишининг тафовути кўп,
валекин, буларнинг кўриниши тузук ва салобатлидир.

ОЛТИНЧИ БОБ:

Ахлоқнинг улуғлигига ва уни эгаллаш учун интилиш ҳақида

161. Кишиларнинг бутун феъл-атворига кўра одам цағин,
ҳамият-карам кимда бўлса, уни излагин.

162. Ҳамиятсиз киши мевасиз дарахт каби,
Мевасиз дарахтни кесиб ўртагин.

Пайғамбар алайҳуссалом сўзи: тангрининг
буйруқларига таъзим қилишлиқ, инсонларга
шафқат қилиш кераклиги ҳақида ,

163. Мусулмонга шафқатли меҳрибон бўлиб савоб қил,
Сен ўзингга вафо қилсанг (яхшиликни раво кўрсанг),
мусулмонга ҳам шундай қил.

164. Жафо қилувчингга ҳам вафо қилиб жавоб қайтар.
Қонни қон билан қанча ювса ҳам тоза бўлмайди.

165. Ярокли ошингни (сифатли таомларингни) одамларга едир, қодир бўлсанг, йиртиқ кийимингни тузат, яланғоч танангни ёп.

166. Имкони бўлса, кишиларга зулм қилма,
кишиларни қийинчиликдан қутқар.

167. Сен ёмонлик қилган кишига эзгулик қил, бу эса
карам-марҳаматнинг бошидир, буни яхши англа.

168. Агар (бирор) кишидан сенга яхшилик келса,
ундай одам мадҳини кўп қил.

тағин

169. Гуноҳкор кишининг ёзиғини кечир,
адоват илдизини қазиб кесиб ташла.

170. Ғазаб, ҳасад, ўти тутаб алангаланса,
мулойимлик сувини сочиб, у ўтни ўчир.

Шунингдек, тангрининг сўзи: тангри ғазабланганда ўзини тутувчиларни, инсонлардан ўтган хатоликларни кечирувчиларни ва, албатта, эзгулик қилувчиларни ёқтиради. Пайғамбар алайҳиссалом сўзи: кимда-ким ўз ғазабини босса, у (тангри) одамнинг қалбини имонга, тинчликка муяссар қилади. (Пайғамбар) алайҳиссалом сўзи: кимда-ким бировнинг камчилигини кечирса (яширса), тангри ҳам унинг камчилигини кечиради.

171. Карам-шафқат бир бино каби, халимлик унга асосдир,
ёки бўстондек, у карам, халимликдан ибрат ол, у қўл кабидир.

172. Тартибли кишиларга қўшилиб, одобли бўл, иш билармон,
идрокли киши ўз қулинг бўлса ҳам, эркинлик бер.

Ўзга

173. Эй дуст, улуғларни иззат қил, фойдасиз ишларга, мазах қилишдан, шошилишдан сақлан.

174. Бу мазах қилиш сенга нисбатан улуғ кишиларни ғазаблантиради, кичик ёшдагиларни эса йўлдан оздиради, буни аниқ билгин.

Шунингдек, тангри сўзи: тангри, албатта, сабр қилувчиларни севади, шунга кўра бир қийинчиликнинг икки енгиллиги содир бўлади. Пайғамбар алайҳуссалом сўзига кўра, сабр қилиш ибодатнинг ўзидир

175. Бало келса, шошилма қўйиб сабр қил;
бало ранж ютиб, севинч келишини кутиб тур.

176. Машаққат ўти ўчади, унинг навбати ўтади,
сабрли киши савоб кутиб туради.

Ўзга

177. Улуғликка эришсанг, ўзингдан кетма, агар атлас кийган бўлсанг, бўз кийганингни унутма.

178. Улуғликка эришгунча одобли бўлиб,
катта-кичикка силлиқ сўзла.

ЕТТИНЧИ БОБ

ТУРЛИ-ТУРЛИ МАЪНОЛАР ИФОДАЛОВЧИ ҲАР ХИЛ БАЙТЛАР ҲАҚИДА

179. Сўзни тушуниб сўзла, шошилиб гапирма;
Сўзни яшир, кейин бошингни яшириб юрма.

180. Мингта дўстинг бўлса, кўп кўрмагин,
биргина душманинг бўлса, оз дема.

Ва шунга ўхшаш (пайғамбар) алайҳуссалом сўзи: мингта дўст бўлса, камлик қилади, биргина душман бўлса, кўплик қилади

181. Қанча тетик-хушёр кишилар бирор фойдали иш қилишга қодир, ҳар қанча етук ҳунарманда бирор камчилик бўлади.

182. Арзимаган бир айб учун учраган одам бошини кесувчи туфайли дунё одамлардан холи қолиши мумкин.

183. Яхши феъл билан кишилар кўнглини олиб, ёмонликдан ўзингни четга олиб яша.

184. Бир иш қиладиган бўлсанг тўғрими, керaксизми эканлигини билиб, унг, сўнггини ўйлаб кир.

Ўзга

185. Қандай иш учраса, унга эътибор бер, у ишнинг тўғри, нотўғри эканлигини ўйла.

186. Бирор нарса хурсандлик келтирса, кейин унга кўнгил бер, қайғули бўлса, ундан узоқроқ тур.

Ўзга

187. Яхши кишилардан ёмонлик содир бўлмайди, бу яхши ёмон иш учун жавоб бўлмайди.

188. Эй, эзгулик қиламан деб ёмонлиқ қилганинг каби (боғни) тиканзорга айлантирган одам узум кеса билмайди.

Бирор ишни ўз вақтида тугал битирмасанг унинг зарар етказишидан қўрқ, бу эса кимдаким тикан экиб, узум хосили олмаслиги кабидир.

Ўзга

189. Кишининг иши яхши бўлса (юритса), унинг ўзи ҳам эзгу бўлади, иши яхши кишилардан кўп эзгулик ишлар содир бўлади.

190. Ёмонга яқинлашма, унинг ярамас суҳбати сени ҳам тезликда ёмон хулқли қилади.

Шунингдек, пайғамбар алайҳуссалом сўзи: кимдаким золим билан юрса, (унинг) жиноятига шерик бўлади. Бировнинг яхши-ёмон иши тўғрисида су-

рама, ёнида бирга юрувчи дўстидан унинг атворини сўра, чунки дўст дўсти билан бир хил хулққа эга бўлади

191. Дўстлик мажозга айланди, ҳақиқат қани, мингта дўстдан бир тўғриси топилмас.

192. Кўпроқ кишиларнинг ичи қора бўлади, чин дўстинг бўлса, унинг ташқи кўриниши деб билгин.

ўзга

193. Бу дунёда, ҳозирги кунда (бу кунларда) кишилик (одамийлик) тубанлашган (хор), асоиз (афсус) чин инсонийлик қаерга кетди, у қани?

194. Вафо кўли қақраб, йўллари нураби, жафо денгиздан ҳам мўл бўлиб тошди.

ўзга

195. Қани аҳдга риоя, қани омонатга вафо, Эзгулик қани; кундан-кунга эзгу ишлар ҳам йўқолиб борғусидир.

196. Боши кетган эзгуликнинг сўнгги ҳам кетгусидир, ёвузликнинг боши яшагач, охири янаяпти.

ўзга

197. Дунё душманлиқ-адоват, жабр, жафо билан тўлди, қани, бирор вафоли киши бўлса, уни сўроғла.

198. Сен бузуқсан, дунё шу билан бузилди, бу дунёга келиб нима қиласан.

ўзга

199. Ислом ғариб эди, яна бундан ҳам ғариб бўлди, ибодат қилиш юзакиликка айланди, худоқўйлик мажозга айланди.

200. Хароб кўчалар обод бўлиб қолди, масжид эса хароб, эл бенамоз бўлди.

Худди шундай, ислом дастлаб бошланишда
харов эди, унинг сўнги гарибликдир

201. Олим амални, зоҳид хулоқуйликни ташлади,
Ориф (сўфиларнинг учинчи даражаси) уйинга
тушиб, ёқимли ашула айтмоқда.

202. Бидъатдан (ёмон одатдан) тийилиб турувчи
кишилар қолмади, шунга кўра, бидъатлар
кундан-кунга ортиб бормоқда.

Узга

203. Амри-маъриф қилувчи эзгу кишилар қани?
Эзгу кишиларнинг турадиган жойлари қани?

204. Халқингни қўйиб, замонангни айблайсан,
замонангни маломат қилма, балки одамларни айбла.

205. Кимда-ким икки юзламачи булса, эзгу киши хисобланади,
фарогат керак бўлса, сен хам икки юзламачи бўл.

206. Кимда-ким хаёт йулига эга буиса, унинг йули
тўсилган, кимнинг хаёт йули бўлмаса хам унга
йўл очиқ.

Узга

207. Эй, бузук ишлар билан юрувчи, гурурни ташла,
сенинг даври-давронинг келган, шунга кўра,
кунгил амрига мувофиқ иш қил.

208. Тинч фарогатда уз истагингча яша, яна не тил
(сўз) билан сени қандай ишдан тияди.

Узга

209. Уят кетди, уни енгилгина топиб булмайди деди;
хайҳот, яхшининг ўзи қани, унинг хидини хам топиб бўлмайди.

210. Халол кишининг ўзи қайда, шу кунда унинг ўзи ким
ва қани? Харом (таомни) ейишда хам харом деб еди.

211. Эли бор, мол-дунёси бор кишига юз уриб, сиғиниб, эпчил, яхши қул ўғлонларини озод қиладилар.

212. Кимда-ким мол-дунёсиз бўлса, ундай кишини кўргач, юз ўгириб, кузларини юмиб ўтадилар.

Ўзга

213. Эй, мол-дунёга кўзи оч киши, яхши билгин, бу мол бугун қайғу-алам, эртага (у дунёда) юк, азобдир.

214. Молинг ҳаром бўлса, унинг охири азоб; молинг ҳалол бўлса, (у дунёда) ҳисоб берасан.

Ва шунингдек, (пайғамбар) алайҳиссаломи сўзи: ҳалолга (мол-дунёга) ҳисоб, ҳаромга азоб бор

215. На мунча ўзинг мол-дунёга суқсан, кўнгилдаги ғаминг ҳам, тилингдаги сўзинг ҳам мол-бойлик ҳақидадир.

216. Ўзинг (у дунёга) кетасан, мол-бойлигинг, душманингга қолади, ўрайдиган кафанингни (бўзингни) ўлганингдан берадилар.

Ўзга

Тангрининг сўзи: сизларнинг олдингиздаги бор нарсалар йўқ бўлади, тангри ҳузуридагилар боқийдирлар

217. У тўплаган молинг сенинг молинг-дунёйингдир, Сақлаб турганинг сенга ҳасратдир.

218. Бугун тўплаган молинг сенинг учун чучик бўлиб туйилади, эртага ўлганда, ташлаб кетганингда, аччиқ бўлади.

Олдин, ўз вақтида қилинган иш-нарсадан натижа кўрдик, ҳар ишда суствашлик қилсанг, зарар кўрдик

Ўзга

219. Бу дунёнинг мазаси қийинчилик билан вужудга келган роҳатдир, бунинг ғами кўпроқ, мазаси оздир.

220. Асал бор ерда ариси ҳам бирга бўлади, ари заҳри асалдан кўра ортиқдир.

221. Ҳунармандга бу дунёнинг вафоси озроқдир, Ҳунарсизга эса унга нисбатан жафо озроқдир.

222. Ҳунар билан давлат (бахт)нинг биринчи топилмас дигaн барча қимматли нарсалардан қадрлироқдир.

Ўзга

223. Бу ҳунарманд дунёда нима гуноҳ қилди, нега уни доим қийнайдилар.

224. Хасисларни улуғлаб, нафсни ҳайдаб узлуксиз қутсиз дунё қарийдими.

Ўзга

225. Эй, ҳукми билан жаҳонга мақтов таратувчи ёрлиқаб бу нарса-дунёни беради, яна мақтовга сазовордир.

226. Тангри буйруғи билан ҳар иш содир бўлади, унинг амри билан мартаба, бойлик эришувчига насиб бўлади.

Ўзга

227. Дунёда бу маломат, таҳқир ва ҳақоратлар нега керак, эй, ўлим, тирикликларни яратган, қазолар юргизган тангри!

228. Тангри тақдири билан оёққа тикан киради, унинг буйруғи билан кийик тузоққа илинади.

Ўзга

229. Барча содир бўлган нарса ва ҳодисалар (тангрининг) иродаси билан юз беради, нодон кишилар уни сабабга боғлайдилар.

230. Юкда учган қушлар қазо (тақдир) билан қўнарғага қўнади ҳамда қафасга тушади.

Ўзга

231. Қазоси (ажали) етса, югирадиганлар (итлар) ҳуриб югирмайди, қаттиқ ўқ қуриб қазога қарши туриб бўлмайди.

232. Сенга ранж, унга ганж (бойлиқ) берувчи тангридир, тангри туриб сен жазо ва ранж етказма.

Сўзимизни тамом қилишимиз муносабати билан (камчиликлар учун) узр сўраймиз

Ўзга

233. Кишиларни одобга, ибратга, таълимга чақирувчи китоб битдим, агар кимда-ким ўқиса, тили ширин мева егандек лаззат топади.

234. Ким бўлса ҳам бу сўзга (асарга) ўз каломи билан алмаштирса, бундан кўра ҳам дурустроқ қилиб, бадиий жиҳатига муносиб қилиб ўзгартирсин.

Ўзга

235. Отим Адиб Аҳмад, сўзим адаб-панддан иборат, сўзим бу дунёда қолади, ўзим эса у дунёга кетаман.

236. Куз ва баҳор келиб-кетиб туради, бу умр эса ўтиб туради, бу умримни эса баҳорим билан кузим тугата

Ўзга

237. Шунингдек, энди бу туркий китобни ижод қилдим, эй дўст, истасанг маъқуллаб керак қил ёки керак бўлса, таъна билан ташла.

238. Агар ўзим бу дунёдан кетсам, сўзим қолсин деб бу нодир, тансиқ турли сўзлар билан битдим.

Ўзга

239. Шунинг учун ҳам бу китоб бадиий, сайланган сўзларни
танлаб, келтирдим, кераксиз ортиқча сўзларни ташладим.

240. Нодир сўзлар оз топилади, ҳазил сўзлар мўл;
бу эса бир кўра атлас қимматга, бўз эса арзонга
олингани кабидир.

Ўзга

241. Эй, мендан кейин келувчи авлодлар, бу китобни
ўқисанг, менинг ҳақимга дуо қилишни унутма.

242. Менга дуо қилсин деб, бу тансиқ
сўзимни сенга ҳадя қилдим.

243. Адибнинг ўзи тугма кўр эди,
Лекин шунга қарамай, ўз сўзини ўн тўрт
боб ичига жойлаб асарни ижод қилди.

244. Тўл устига юкланган олтин каби бу сўзларнинг
ози унинг (асарнинг) тенги-қимматидир.

Бошқа сўзлар (масалалар) ҳақида

245. Адибларнинг адиби, фозиллар боши ўгит-насиҳат-
дан иборат, нукулардан терилган сўз боши айтди.

246. Тангри шу соатда унга ёр бўлсин, тангло
қиёматда ёронлар или асон бўлсин.

Ўзга

247. Адиб туғилган ернинг оти Югнакдир,
У ернинг ҳавоси мусаффо, кўнгиллар яйрайдиган жой.

248. Отасининг оти Маҳмуд Югнакий, Адиб
Маҳмуднинг ўғли эканлигига шубҳа йўқ.

249. Китобнинг оти"Атабатул ҳақойиқ"
арабча сўзлардан иборат.

250. Қашқар (туркий) тили билан ёзиб тамом бўлди,
адиб бадиий тил билан ижод қилди.

251. Агар кимда ким Қашқар тилини билса,
адибнинг бу ҳақида айтган фикрларини англайди.

252. Кишилар тил билса бу асарда айтилган фикрларни тушунади, (бу тилни) биламан деб билмаса, айб ундадир.

253. Кўп эл тилида адибнинг сўзини эшитамиз,
билиб-билмасдан талқин қилади.

254. Асарда айтилган фикрларни янглиш талқин қилиб,
эл орасида айб қилишга сабаб бўлган.

255. Биз бу ишга сабаб бўлгани учун китоб ёздик, китобдан ижобий ёки салбий руҳда фойдаланишинг мумкин.

256. Ҳар ким адибнинг сўзини билиб, тушуниб айтса,
халқ орасида унинг ҳурматини сақлайди.

Бу нусха Самарқанд шаҳрида Жумодул охир ойининг ўрталарида, ҳижрий санасининг саккиз юз қирқ олтинчи йилида гуноҳкор котиб банда Зайнуддин ибн Султонбахт Журжоний Ҳусайн томонидан чиройли қилиб кўчирилди. Эй тангрим, ота-онамни ва барча мусулмонларни мағфират қилгайсан, омин дейувчи бандаларни тангрим ярлақасин.

"УҒУЗНОМА"

I. I * Болсунғил дэб дэдилэр. Ануң аңағусу
2. ошбу турур. Тақы мундин оң сэвинч
3. таптылар. Кэнэ күнлэрдин бир күн Ай қағач -
4. нуң көзў йарнб бодады, эркэк оғул тоғурды.
5. Ошул оғулнуң өңлўги чырағы көк
6. эрди, ағызы аташ қызыл эрди, көзлэри ал,сачлары,қашлары
7. қара эрдилэр эрди. Йақшы нэпсикилэрдин
8. көрўклўгрэк эрди. Ошул оғул ана -
9. сының көкўзўндўн оғузны ичиб мундун

2. I. артығрақ ичмэди, йиг эт,аш,сўрмэ
2. тилэди, тили кэлэ башлады. Қырық күндин соң
3. бэдўклэди, йўрўди, ойнады. Адағы уд адағы-дэг,бэллэри
4. бөри бэллэри-дэг, йағры киш йағры-дэг, көкўзў
5. адуғ көкўзў-дэг эрди. Бэдэнинўң қамағы
6. тўг тўлўклўг эрди, йылқылар кўтэйэ
7. турур эрди, атларға минэ турур эрди, кик
8. ав авлайа турур эрди; кўнлэрдин
9. соң, кэчэлэрдин соң й(и)гит болды. Бу

3. I. чақта бу йэрдэ бир улуғ орман бар эрди.
2. Көп мўрэнлэр, көп өгўзлэр бар эрди. Бунда кэлгэн -
3. лэр кик көп-көп, бунда учқанлар қуш көп-көп эрди.
4. Ошул орман ич(и)ндэ бэдўг бир қиат(?)[1] бар
5. эрди, йылқыларны, эл-күнлэрни йэр эрди. Бэдўг
6. йаман бир кик эрди. Бэркэ эмгэ(к) бирлэ
7. эл-күнни басуб эрди. Оғуз қаған бир эриз
8. қағаз киши эрди. Бу қиатны(?) авлам(а)қ тилэди. Күн-
9. лэрдэ бир күн авға чиқты, чыда бирлэ

4. I. йа оқ бирлэ тақы қылыч бирлэ,қалқан
2. бирлэ атлады. Бир буғу алды. Шул буғуны тал -
3. нуң чубуғы бирлэ ығачқа бағлады, кэтти.
4. Андин соң эртэ болди. Тaң эртэ чақ -
5. та кэлди, көрди-ким қиат(?) буғуны алуб
6. турур. Кэнэ бир адуғ алды,алтунлуғ

---

* Четдаги рақамлар қўлёзма саҳифасини, бошланишидагилар эса матн қаторини кўрсатади.

1. Матнда бу сўз [illegible] шаклларда учрайди (Иловадаги матнга қаранг).

7. бэловғы бирлä иығачка бағлады, катти.
8. Мундун соң эртä болды, таң эртä
9. чакта кэлди. керди-ким кыат(?) адуғны алуб турур.

5. I. К(а)нä ошу ығачның туб(и)ндä турды. Кыат(?)
2. кэлиб башы бирлä Оғуз каганың урды. Оғуз
3. чыда бирлä кыат(?) ның башын урды, аны
4. өлтурди. Кылыч бирлä башын кэсти, алды, кэтти. Кәнä
5. кәлиб керди-ким, бир шуңкар кыат(?) ичäгусин
6. и(э)мäктä турур. Йа бирлä ок бирлä
7. шуңкарны өлтурди, башын кэсти. Андан
8. соң деди-ким шуңкарнуң аң(а)ғу -
9. сы ошбу турур. Буғу й(э)ди, адуғ и(э)ди. Чыдам

6. I. өлтурди, тәмур болса. Кыатны(?) шуң-
2. кар й(э)ди. Йа оқум өлтурди, й(э)л болса даб деди,
3. кэтти. Таңы кыат(?)ниң аңуғусу ошбу
4. турур. Кәнä кунлäрдä бир кун
5. Оғуз каған бир йэрдä тэңрини чалбарғу-
6. да эрди. Карангулук кәлди. Көктүн
7. бир көк йарук тушти. Кундун айа(н),
8. айдан куғулғулуғрак
9. эрди. Оғуз каған йурди, керди-ким,

7. I. ошоу йарукнуң арасында бир кыз
2. бар эрди. Йалғуз олтурур эрди. Йахшы көрук-
3. луг бир кыз эрди. Ануң баш(ы)нда аташ-
4. луғ йаруклуғ бир маңи бар эрди,
5. алтун казук - дäг эрди. Ошул кыз андағ
6. көрүклүг эрди - ким, кулсä көк
7. тэңри кулä турур; й(ы)ғласа, көк тэңри
8. й(ы)ғлайа турур. Оғуз каған
9. аны көрдуктä өзи калмады, кэтти, сэвди, алды, ануң

8. I. бирлä йатты, тилäгусин алды. Йэл боғаз
2. болды, кунлäрдäн соң, кэчäлäрдäн соң
3. йаруды, уч эркäк оғулны тоғурды. Биринчи-
4. сигä Кун ат койдылар, икин-
5. чисигä Ай ат койдылар, учунчу-
6. сугä Йулдуз ат койдылар. Кәнä бир кун

7. Огуз қаган авга кэтти. Бир
8. көл арас(ы)нда алындан бир ыгач
9. көрди. Бу ыгачнуң қабучагында
9.I. бир қыз бар эрди, йалгуз олтурур эрди.
2. Йақшы көрүклүг бир қыз эрди. Ануң
3. көзү көктүн көкрäк эрди,
4. ануң сачы мүрäн усугы-дäг, ануң
5. тиши үнчү-дäг эрди. Андаг көрүк-
6. лүг эрди-ким, йэрниң эл-күни аны көрсä
7, ай ай, ах ах өлäрбиз дэб, сүттäн
8. қымуз бола турурлар. Огуз қаган
9. аны көрдүктä өзи кэтти, йүрäгигä аташ
IO.I. түшти, аны сэвди, алды, ануң бирлä йатты, тилäгү-
2. сүн алды. Төл бораз болды, күнлäр-
3. дäн соң, кэчäлäрдäн соң
4. йаруды, үч эркäк огулны тогурды. Бирин-
5. чисигä Күн ат қойдылар, икин-
6. чисигä Тaг ат қойдылар, үчүнчү-
7. сүгä Тэңиз ат қойдылар.
8. Андан соң Огуз қаган бэдүг
9. той бэрди, эл-күнгä йарлық
II.I. чарлаб кэңäштилäр, кэлдилäр. Қырық ширä,
2. қырық бандаң чаштурды, түрлүг ашлар, түр-
3. лүг сүрмäлäр, чубуйанлар, қымызлар
4. аш(а)дылар, ичтилäр. Тойдан соң Огуз
5. қаган бэглäргä, эл-күнлäргä
6. йарлық бэрди, тақы дэди-ким, мэн сэнлäр-
7. гä болдум қаган, алалың йа тақы
8. қалқан, тамга бизгä болсун
9. буйан, көк бөри болсунгыл уран; тэмүр чыда-
I2.I. лар бол орман; ав йэрдä йүрүсүн қулан
2. тақы талуй тақы мүрäн; күн туг болгыл, көк
3. қурыкан дэб дэди. Кэнä андан соң
4. Огуз қаган төрт сарыга йарлық
5. қыйлады. Билдүргүлүк битиди, элчилäригä
6. бэриб йибäрди. Ошбу билдүргүлүктä битил-
7. миш эрди-ким, мэн уйгурның қаганы боламäн,

8. ким ћэрниң терт оулуңынуң каганы
9. болсам кэрäк турур. Сэнлäрдäн баш чалунгу-
13. I. лук тилäб мэн турур. Ошул ким мäниң агыз-
2. умга бакар турур болса, таратгу
3. тартыб дост тутар-мäн, даб дэди, ошбу ким
4. агызумга бакмас турур болса чамат
5. чакыб чэриг чэкиб душман тутар-мäн.
6. Тагурак басыб астурыб йок болсунгыл
7. даб кылур-мäн, даб дэди. К(э)нä бу чак-
8. та оң җаңакта Алтун каган
9. дэгäн бир каган бар эрди. Ошбу Алтун
14. I. каган Огуз каганга элчи йумшаб
2. иэбäрди. Көп тэлим алтун кÿмүш тартыб, көп тэлим
3. кыз якут таш алыб, көп тэлим эрдäнилäр йэбäр-
4. иб йумшаб Огуз каганга с(о)йургаб
5. бэрди, агызыга бакынды. Йакшы багу бирлä
6. достлук кылды, аның бирлä амырак
7. болды. Чоң җаңакыда Урум дэгäн
8. бир каган бар эрди. Ошбу каганнуң
9. чэриги көп көп, балыклары көп көп эрдилäр
15. I. эрди. Ошул Урум каган Огуз каган-
2. нуң җарлыгын сакламас эрди, катагла-
3. гу бармас эрди. Муны сөз сөз-
4. ни тутмас-мäн турур-мäн, даб йарлык-
5. ка бакмады. Огуз каган чамат
6. атуб анга атлагу тилäди. Чэриг бирлä
7. атлаб тугларны тутуб катти. Кырык
8. күндүн соң Муз таг дэгäн
9. тагнуң адагыга кэлди. Курыканны
16. I. тÿшкÿрди, шүк болуб уйуб турды. Таң эртä
2. болдукта Огуз каганнуң
3. курыканыга кÿн-дäг бир
4. җарук кирди. Ол җаруктун көк
5. тÿлÿклÿг, көк җаллуг бэдÿг
6. бир эркäк бөри чыкты. Ошул бөри Огуз
7. каганга сөз бэриб турур эрди.
8. Таки дэди-ким, ай ай Огуз Урум

9. үстигә сән атлар боласән.

17. 1. Ай ай Огуз таңгунларга мән
2. йүрүр боламән, дәб дәди. Кәнә
3. андан соң Огуз қаган
4. қурыканны түртүрди, кәтти, көрди-
5. ким, чәригниң тапуқлары-
6. да көк түлүклүг, көк қаллуғ
7. бәдүг бир эркәк бөри йүрүгүдә
8. турур. Ол бөриниң артларын қатағ-
9. лаб йүрүгүдә турур эрдиләр эрди. Бир

18. 1. нәчә күнләрдән соң көк
2. түлүклүг көк қаллуғ бу бәдүг
3. эркәк бөри туруб турды, Огуз тақы чәриг
4. бирлә туруб турды. Мунда Итил мүрән дәгән
5. бир талай бар эрди. Итил мүрәннүң қудуғ-
6. ыда бир қара таг тапыгыда
7. урушғу тутулды. Оқ бирлә, чыда
8. бирлә, қылыч бирлә урудтылар. Чәриг-
9. ләриң араларында көп тәлим болды урушғу.

19. 1. Эл-күнләрниң көңүлләридә
2. көп тәлим болды қайғу. Тутушунч урушунч
3. андағ йаман болды-ким Итил мүрән-
4. нүң суғы қып қызыл сис сиңгир-дәг
5. болды. Огуз қаган басты, Урум қаган
6. қачты. Огуз қаган Урум қаган-
7. нуң қаганлуғын алды, эл-
8. күнин алды. Ордусыга көп
9. улуғ өлүг барғу, көп тәлим тириг

20. 1. барғу түшү болды. Урум қаганнуң
2. бир қарындашы бар эрди, Урус бәг дәгән
3. эрди. Ол Урус бәг оғлун тағ башы-
4. да Тәрән мүрән арасында
5. б(а)қын бәрик балыққа йумлады. Тақы
6. дәди-ким, балуқны қатағлағу кәрәк турур.
7. Сән тақы урушғулардан соң балуқ-
8. ны бәнгә сақлаб кәлгил, дәб дәди. Огуз
9. қаган ол балыққа атлады. Урус

21. I. бэгниң оғулы аңа көп аятун
2. күмүш йэбәрди. Тақы дэди-ким,ай мэнниң
3. қағанум-сән,мэнгә атам бу
4. балуқны бэрүб турур. Тақы дэди-ким,балуқ-
5. ны қатағлағу кэрәк турур. Сэн тақы
6. урушғулардан соң балуқны бэнгә
7. сақлаб кэлгил, дэб дэди. Атам чамат атуб эрсә
8. мэнүң тапум эрүрму? Сэндән
9. жарлуқ байлуқ билдүк билэмән.
22. I. Бизниң қут(н)быз сэнниң
2. қутуң болмуш, бизниң уруғ(н)-
3. быз сэнниң (й)ығач(у)қнуң
4. уруғы болмуш бөлуб турур. Тэңри сэн-
5. гә йэр бэриб бүкурмуш болуб турур. Мэн сэнгә
6. башумны,қутумны бэрәмән. Бэргү
7. бэриб достлуқтан чықмас тур(ур-мән),
8. дэб дэди. Оғуз қаған й(и)гитниң
9. сөзүн й(а)қшы көрди, сэвинди, күлди, тақ
23. I. айтты-ким,мэнгә көп алтун йумшаб-сән,
2. балуқны йақшы сақлаб-сән дэб дэди. Аныӊ
3. үчүн анга Сақлаб ат қойды, достлуқ
4. қылды. Кэнә чэриг бирлә Оғуз қаған
5. Итил дэгән мүрән(гә кэчти). Итил (дэгән
6. бэдүг бир (мүрән) турур. Оғуз қаған аны
7. көрди, тақы дэди-ким,Итилниң усуғыдан
8. нэчүг кэчәр-биз дэб дэди. Чэригдә бир
9. й(а)қшы бэг бар эрди. Аныӊ аты Улуғ Орду
24. I. бэг эрди. Уалуғ,уқғулуғ бир эр эрди.
2. Көрди-ким (қудуғыда көп тэлим) тэллар,көп тэлим
3. йығачлар (бар эрди. Ошбу бэг ...) ошул йығачлар
4. ... ... кэсти, йығачларда
5. йатты, кэчти. Оғуз қаған сэвинч атты, күлдү.
6. Тақы айтты-ким,ай ай сэн мунда бэг
7. болуң,Қыпчақ дэгән сэн бэг болуң ,
8. дэб дэди. Тақы илгәрү кэтти... Андан соң
9. Оғуз қаған кэнә көк түлүклүг

25. I. Көк жаллуғ эркӓк бөри көрди. Ошбу көк
2. бөри Оғуз қағанға айтты-ким, эмди
3. чэриг бирлӓ мундун атла Оғуз.
4. Атлаб эл-күнлӓрни, бэглӓрни кэлдүр-
5. гил, мэн сэнгӓ башлаб йолны көргүрүр-
6. мӓн, дэб дэди. Таң эртӓ болдукта
7. Оғуз қаған көрди-ким эркӓк бөри
8. чэригниң тапуқларыда йүрүгү-
9. дӓ турур. С(э)й(и)нди, илгӓрү кэтти. Оғуз
26. I. қаған бир чоқур тан айғыр атқа минӓ
2. турур эрди. Ошул айғыр атны бэг чоқ сэв(ӓ)йүр
3. эрди. Йолда ошбу айғыр ат көздӓн йиту
4. к(а)чты, кэтти. Мунда улуғ бир таг бар
5. эрди. Өзӓ үстүндӓ тоң тағы муз
6. бар турур.Ануң башы соғуктан ап ақ
7. турур. Ануң үчүн ануң аты Музтағ
8. турур. Оғуз қағанның аты Музтағ
9. ичигӓ качыб кэтти. Оғуз қаған мундан
27. I. көп чағы эмгӓк чэкүб турды. Чэригдӓ
2. бир бадүг қаған эр бэг бар эрди.
3. Чалаң буладан курукмас турур
4. эрди. Жүрүгүдӓ соғурғуда оңа
5. эр эрди. Ошул бэг тағларға кирди,
6. йүрүдү. Токуз күндӓн соң Оғуз
7. қағанға айғыр атны кэлдүрди. Муз
8. тағларда көп соғуқ болубдан ол бэг
9. қағардан сарунмыш эрди, ап ақ эрди. Оғуз
28. I. Қаған сэв(и)нч бирлӓ күлдү, айтты-ким,
2. ай сэн мунда бэглӓргӓ болғыл башлығ,
3. (мэ) м(э)ңлӓб сэнгӓ ат болсун Қағарлығ,
4. дэб дэди. Көп эрдӓни сойурқады, илгӓрү кэтти.
5. Кэнӓ йолда бэлүг бир үй көрди. Бу үйнүң
6. тағамы алтундан эрди, туңлуклары тағы
7. күмүштүн, қалык(а)лары тэмүрдүн эрдилӓр
8. эрди. Капулуғ эрди, ачкыч йоқ эрди.
9. Чэригдӓ бир й(а)кшы чабӓр эр бар эрди, ануң

29. 1. аты Төмӱрдӱ қағул даған эрди. Анга
2. җарлық қылды-ким сэн мунда қал, ач. Қалық(в)
3. ачғундун соң кэл ордуға дэб
4. дэди. Мундан анга Қалач ат қойды, нагä-
5. рӱ кэтти. Кэнä бир кӱн көк тӱлӱк-
6. лӱг көк җаллуғ эркäк бөри йӱрӱмäйин
7. турды. Огуз қаған тақы турды, қурикан
8. тӱшкӱрä турған турды. Тарлағуснэ
9. бир йазы йэр эрди. Мунга Җурҗит дадӱрӱрлäр эрди.

30. 1. Бэдӱг бир йурт, эл-кӱн эрди. Йылқылары
2. көп, уд, бузағлары көп, алтун кӱмӱшлäри көп,
3. эрдäнилäри көп эрдилäр эрди. Мунда Җурҗит қаған-
4. ы эл-кӱни Оғуз қағанға қаршу
5. кэлдилäр. Уруш тоқуш башланды, оқлар бирлä, қылыч-
6. лар бирлä уруштылар. Оғуз қаған басты,
7. Җурҗит қағанын басты, өлтӱрди, башын
8. кэсти. Җурҗит эл-кӱнин өз ағызынға
9. бақындурды. У(ру)шғудун соң Оғуз қаған-

31. 1. нуң чэригигä, нӱкäрлäригä, эл-кӱн-
2. игä андаг улуғ өлӱг барғу тӱшти-ким
3. йӱклäмäккä кэлдӱрмäккä ат, қағатыр, уд
4. азлық болды. Анда Оғуз қағаннуң
5. чэригидä узлуғ нэшай бир чэбäр киши бар эрди. Аның
6. аты Бармақлуғ Җосун Биллиг эрди. Бу чэбäр
7. бир қанға чапты. Қанға ӱстӱндä өлӱг
8. барғуны қойды, қанға башында тириг
9. барғуны қойды; тараттылар, кэттилäр. Нӱкäрлäр-

32. 1. нӱң, эл-кӱннӱң қамағы муны көрдилäр, шаштылар,
2. Қанғалар тақы чаптылар. Мунлар қанға йӱрӱмäк-
3. тä қанға қанға сөз бара турур
4. эрдилäр эрди. Аның ӱчӱн анларға
5. қанға ат қойдылар. Оғуз қаған қанға-
6. ларны көрди, кӱлди. Тақы айтты-ким қанға қанға
7. бирлä өлӱгни тириг йӱрӱгӱрсӱн, қанға-
8. луғ сэнгä ат болғулуғ қанға
9. билгӱрсӱн, дэб дэди, кэтти. Андан соң

83. I. канӑ бу (кӧк) тӳлӳклӳг, кӧк җаллуғ
2. эркӑк бөри бирлӑ Сынду таҡы Таңғут таҡы
3. Шаҕам йаңғокларыға атлаб кэтти.
4. Көп урушғудан көп токушғудун соң
5. аилерны алды, ез йуртыға бирлӑди,
6. башты, басты. Канӑ ташғарун ҡалмасун
7. биллӳг болсун-кии, кӳндӳнки булуңда
8. Барака дагӑн бир йэр бар турур. Улуғ
9. барғулуғ бир йурт турур, көп исығ бир йэр
84. I. турур. Мунда көп киклӑри, көп ҡушлары бар турур,
2. алтуны көп, кӳмӳши көп, эрдӑнилӑри көп турур. Эл-кӳн-
3.лӑриниң эңлӳги чырагы көп ҡара турур.
4. Ошул йэриниң ҡағаны Масар дагӑн бир ҡаған
5. эрди. Огуз ҡаған аның ӳстигӑ
6. атлады. Андағ йаман урушғу болды. Огуз
7. ҡаған башты, Масар ҡаған качты. Огуз
8. аны басты, йуртын алды, кэтти. Аның достлары
9. көп сәйинч(лиг) эрди, аның душманлары көп
85. I. ҡайғулар т(эпты). Огуз (ҡаған аны) башты,
2. санағулуксыз нәмәлӑр йылкы -
3. йэр алды, йуртыға ӳйигӑ тӳшти, кэтти.
4. Канӑ чашҡарун ҡалмасун-кии,
5. биллӳг болсун-кии Огуз ҡағаның
6. җаныда аҡ сақаллуғ, муз сачлуғ
7. узун уалуғ бир ҡарт киши турур бар эрди,
8. уқғулуғ тӳзун бир эр эрди, тӳшимал
9. эрди. Аның аты Улуғ Тӳрӳк эрди. Кӳн-
86. I. лӑрдӑ бир кӳн уйкуда бир алтун
2. йа көрди таҡы ӳч кӳмӳш оҡ көрди. Бу алтун
3. йа кӳн тоғушыдаң дӑ кӳн батушы -
4. ғача тә(к)кӑн эрди, таҡы бу ӳч
5. кӳмӳш оҡ тӳн йаңғаҡыға катә
6. турур эрди. Уйкудун соң тӳштӑ көр-
7. гӑнни Огуз ҡағанға билдӳрди.
8. Таҡы деди-кии, ай ҡағаным сәңгӑ
9. җаз(а)ғу болс(ун)ғил узу(н). (Ай ҡаған)ум сәңгӑ

37. I. тэр(ӱ)лӱк боло(ун)ғыл тӱвӱн. (бэнгӓ нек)
2. таңри бэрди тӱшӱмдӓ, кэлдӱрсӱн. Талай
3. турур йэрни уруғунға бэрдӱрсӱн,
4. дэб дэди. Оғуз қаған улуғ Тӱрӱк-
5. нӱң сөзӱн й(а)қшы көрди, өгӱдӱн
6. тилӓди. Өгӱдӱгӓ кэрӓ қылды. Андан
7. соң эртӓ болубда ағаларны, ини-
8. лӓрин чарлаб кэлдӱрди тақы айтты-қиӎ ай мэниң
9. көңӱлӱм аны тилӓб турур. Қарı болғумдан
38. I. мэниң қағазлуғум йоқтурур. Кӱн,
2. Ай, йулдуз таң сарыға сэнлӓр баруң.
3. Көк, Тағ, Тэңиз тӱн сарыға сэн-
4. лӓр баруң дэб деди. Андан соң ӱчӓгӱ-
5. сӱ таң сарыға бардылар, тақы ӱчӓгӱ-
6. сӱ тӱн сарыға бардылар. Кӱн, Ай,
7. йулдуз көп киклӓр, көп қушлар айлағу-
8. ларыдан соң йолда бир алтун йаны
9. чаптылар, алды(лар), атасы(ға бэрдилӓр).
39. I. (Оғуз қаған сэвинди, кӱлди тақы аны)
2. ӱч бузғулук қылды тақы (айтты)қим ай аға-
3. лар йа болсун сэнлӓрнӱң, йа-дӓг
4. оқларны көккӓчӓ атуң дэб
5. дэди. Кэнӓ андан соң Көк, Тағ,
6. Тэңиз көп киклӓр, көп қушлар айлағу-
7. ларыдан соң йолда ӱч кӱмӱш оқ-
8. (ны) чаптылар, алдылар, атасыға бэрдилӓр.
9. Оғуз қаған сэвинди, кӱлди тақы оқ-
40. I. ларны ӱчӱгӓ ӱлӓштӱрди, тақы айтты
2. (қ)им ай инилӓр оқлар болсун сэнлӓр-
3. нӱң. Йа атты оқны. Оқлар-дӓг
4. сэнлӓр болуң дэб дэди. Кэн(ӓ) андан
5. соң Оғуз қаған улуғ қурылтай
6. чақырды, нӱкӓрлӓрин, эл-кӱнлӓрин
7. чарлаб чақырды. Кэлиб кэңӓшиб олтурды(л)ар. Оғуз
8. қаған бэдӱг орду(да) ... ... -
9. ... ... (оң йағыда)

I.I. (кырык кулач йыгачны тиктўрди. Ануң)
2. башыда бир алтун (тагук койды, адагы)
3. да бир ак койун бағлады. (Чо)ң
4. йағыда кырык кулач й(ы)ғачны тиктўр -
5. ди. Ануң башыда бир кўмўш тагук койды,
6. адағыда бир кара койунны бағлады,
7. (оң) йакта бузуклар олтурды.
8. чоң йакта ўчоклар олтурды,
9. кырык кўн, кырык качā аш(а)дылар,
2.I. и(ч)тилāр, сäйинч таптылар. Андан соң Огуа каған
2. (оғ)улларыға йуртын ўл(ā)штўрўб бэрди. Такы дэди-ким
3. ай(оғ)уллар көп мэн аштум, урушғулар көп мэн көрдўм,
4. чыда билā көп ок аттум, айғыр б(и)рлā көп йўрў-
5. дўм, душманларны й(ы)ғлағурдум, достларумны мэн
6. кўлдўрдўм. Көк тэңригā мэн етāдўм,
7. сизлāргā бэрāмāн йурутум, дэб дэди ...
8. ... ...
9. ... ...

МАЗМУНИ

I

I. ... бўлсин," - деб айтдилар. Унинг қиёфаси
2. шундай[I]. Шундан сўнг севиндилар.
3. Кунлардан бир кун Ой хоқон -
4. нинг кўзи ёриб, бўшади: ўғил туғди.
5. У ўғилнинг юз-чиройи кўк[яъни куркли]
6. эди, оғзи [лаблари] оташдай қизил,кўзлари хол,сочлари,қошлар
7. қоп-қора эди, гўзал парилардан хам
8. кўрклироқ эди. Бу ўғил она -
9. сининг кўксидан сут эмди, ундан

2

I. ортиқ эммади. Хом гўшт, овқат, май
2. сўради, тили чиқа бошлади. Қирқ кундан сўнг
3. улғайди, юрди, ўйнади. Оёғи буқа оёғидек,беллари
4. бўри белидек, яғрини сувсар яғринидек, кўкраги
5. айиқ кўкрагидек эди. Бутун баданини
6. тук босган эди. Йилқини боқар

I Қўлёзмада шу ўринда буғунинг расми чизилган.

7. эди, отларга минар эди, ҳайвон
8. овлар эди. Кунлар ўтиб,
9. кечалар ўтиб у йигит бўлди. Бу

3

1. чоғда бу ерда бир катта ўрмон бор эди.
2. Кўп дарё, ирмоқлари бор эди. Бу ерда
3. ёввойи ҳайвонлар кўп эди, кўплаб қушлар учиб юрарди.
4. Бу ўрмон ичида катта бир қиёт[1] бор
5. эди, йилқиларни, одамларни ер эди. Катта
6. ёмон бир ҳайвон эди. У халққа оғир қайғу-алам
7. келтирарди. Уғуз хоқон ѕасур бир
8. киши эди. У бу қиётни овламоқчи бўлди. Кун -
9. лардан бир кун у овга чиқди. Найза,

4

1. ёй, ўқ, яна қилич ва қалқон
2. билан (йўлга)отланди, Бир буғу ушлади. Шу буғуни тол-
3. нинг новдаси билан дарахтга боғлаб кетди.
4. Шундан сўнг тонг отди. Эрта саҳарда
5. келиб кўрса, қиёт буғуни олиб кетибди.
6. У яна бир айиқни ушлаб, олтин
7. белбоғи билан дарахтга боғлаб кетди.
8. Шундан сўнг тонг отди. Эрта саҳарда
9. келиб кўрса, қиёт айиқни ҳам олиб кетибди.

5

1. Энди ўша дарахтнинг остида ўзи турди. Қиёт
2. келиб боши билан Уғузнинг қалқонини урди. Уғуз
3. найза билан қиётнинг бошига уриб, уни
4. ўлдирди. Қиличи билан бошини кесиб олиб кетди. Кейин
5. келиб кўрса, бир шунқор қиётнинг гўштини
6. емоқда. Ёй ва ўқ билан
7. шунқорни ўлдирди, бошини кесди. Шундан
8. сўнг деди. Шунқорнинг тасвири
9. шундай[2]. "Қиёт буғуни еди,айиқни еди,У темирдек бўлса ҳам
найзам

---

1. Қиёт - бир хил ҳайвон,унинг қайдан ҳайвон эканлиги номаълум. Қўлёзмада якка шоҳ ҳайвон шаклида расми чизиб қўйилган.
2. Шу ерда шунқорнинг расми чизилган.

6

1. уни ўлдирди, қиётни
2. шункор эди. У ейдек бўлса ҳам ёй ва ўқим (уни) ўлдирди",- деб айтди
3. ва кетди. Қиётнинг қиёфаси шундай[1].
4. Кунлардан бир кун
5. Ўғуз хоқон бир ерда тангрига ибодат қилаётган
6. эди. Қоронғилиқ босиб, кўкдан
7. бир кўк ёруғ тушди. У кундан ёруқ,
8. ойдан нурлироқ
9. эди. Ўғуз хоқон (унинг олдига) бориб қараса,

7

1. бу ёруқнинг орасида бир қиз
2. бўлиб, у ёлғиз ўтирар эди. Ҳикоятда кўрк-
3. ли бир қиз эди. Унинг пешонасида оташ-
4. дек ярқираган бир холи бўлиб,
5. Олтун қозуқ [яъни Қутб юлдузи] дек эди. Ўша қиз шундай
6. чиройли эдики, кулса, кўк
7. осмон кулар эди; йиғласа, кўк осмон ҳам
8. йиғлар эди. Ўғуз хоқон
9. уни кўрганда ҳушини йўқотди, севди, уни олди, у

8

1. билан бўлди, тилагига етди. (аёл) ҳомилали
2. бўлди. Кунлар ўтиб, кечалар ўтиб,
3. унинг кўзи ёриди: уч ўғил туғди. Биринчи -
4. сига Кун деб от қўйдилар, иккин-
5. чисига Ой деб от қўйдилар, учинчи-
6. сига Юлдуз деб от қўйдилар. Яна бир кун
7. Ўғуз хоқон овга чиқди. Қаршисида
8. бир кўлнинг орасида бир дарахт
9. кўрди. Шу дарахтнинг ковагида

9

1. бир қиз бор эди. У ёлғиз ўтирар эди.
2. У ғоят соҳибжамол бўлиб, унинг
3. кўзи самодан ҳам кўкроқ,
4. сочи дарё оқимидек,

---

1. Шу ерда қиётнинг расми чизилган.

5. тишлари инжудек эди. Шундай чирой-
6. ли эдики, бу дунёнинг кишилари уни кўрса:
7. "Ҳай, ҳай, ол, ол, ўламиз",-дейишарди. Сут ҳам
8. қимизга айланар эди. Ўғуз хоқон
9. уни кўрганда ҳушини йўқотди, юрагига оташ

10

1. тушди, уни севди, у билан бирга бўлди, кўнглини
2. хуш қилди. (Аёл) ҳомилали бўлди. Кунлар
3. ўтиб, кечалар ўтиб
4. унинг кўзи ёриди: уч ўғил туғди. Бирин-
5. чисига Кук деб от қўйдилар, иккин-
6. чисига Тоғ деб от қўйдилар, учин-
7. сига Денгиз деб от қўйдилар,
8. Шундан сўнг Ўғуз хоқон катта
9. тўй берди. Элга ёрлиқ

11

1. юбориб, уларни таклиф қилди, улар кенгашиб тўйга келдилар.
2. Қирқ ўриндиқ туздирди, қирқ хон ясатди, турли таомлар
3. едилар, лаззатли ичимликлар, қимизлар
4. ичдилар. Тўйдан сўнг Ўғуз
5. хоқон бекларга, элга
6. фармон бериб, шундай деди: "Мен сенлар -
7. га хоқон бўлдим, ёй ва қалқонни олайлик,
8. "эзгу ишлар" - бизга тамға бўлсин,
9. "кўк бўри"-жанговар шиоримиз бўлсин, темир найза-

12

1. лар ўрмон бўлсин, овлоқ ерда қулонлар юрсин
2. ҳамда денгиз ва дарёлар оқсин, кун-туғимиз бўлсин, осмон-
3. қўрғонимиз". Мана шундан сўнг
4. Ўғуз хоқон тўрт томонга ёрлиқ
5. юборди. Билдиргулик битиб, элчиларидан
6. бериб юборди. Ушбу билдиргуликда шундай деб ёзил-
7. ган эди: "Мен уйғурнинг хоқони бўламан,
8. Ер юзи тўрт тарафининг хоқони
9. бўлсам керак. Сизлардан менга итоат этишингизни

13

1. сўрайман. Ким менинг оғзимга

боқадиган бўлса [яъни менга итоат этса] , тортиқ
бериб, дўст тутаман. Мабодо ким
оғзимга боқмайдиган бўлса [яъни итоат этмаса] ,дарғазаб бўлиб
қўшин тортиб, уни душман тутаман.
Қуққисдан босиб, қорга остириб йўқ қиламан".
Мана шу вақт-
да ўнг томонда Олтун хоқон
деган бир хоқон бор эди. Ўша Олтун

14

хоқон Уғуз хоқонга элчи
юборди. Жуда кўп олтин-кумуш, кўплаб
нобёб ёқут тошлар, дур-марваридлар юбор-
иб Уғуз хоқонга тортиқ қилиб,
унга итоат этди. Яхши совғалар билан
дўстлиқ қилди, у билан яқин
бўлди. Сўл томонида Урум деган
бир хоқон бор эди. Бу хоқоннинг
лашкари, шаҳарлари жуда кўп эди.

15

Ўша Урум хоқон Уғуз хоқон -
нинг ёрлиғини сақламас, у билан бирлашишни
истамас эди. "Бу сўз-
ни қабул қилмайман",-деб ёрлиқ-
қа итоат қилмади, Уғуз хоқон дарғазаб
бўлиб, унга қарши хужум қилмоқчи бўлди, Қўшин билан
отларга миниб, туғларни кўтариб, йўлга чиқди. Қирқ
кундан сўнг Музтағ деган
тоғнинг этагига келди. Чодир

16

тикди, осойишталик чўкиб, уйқуга кетди. Эрта
тонгда Уғуз хоқоннинг
чодирига кундек бир
ёруғ тушди. Бу ёруғдан
кўк тусли, кўк ёлли катта
бир эркак бўри чиқди. Ўша бўри Уғуз
хоқонга сўз бошлаб:
"Эй Уғуз! Сен Урум

9. устига хужум қилишга тараддуд кўрянсан.

I7

I. эй Уғуз, мен сенинг олдингга тушиб бораман",-
2. деб айтди. Мана
3. шундан сўнг Уғуз хоқон
4. чодирларни йиғиштириб, олдинга қараб кетди. Кўрди-
5. ки, қушин олдида
6. кўк тусли, кўк ёлли
7. катта бир эркак бўри борар -
8. ди. Лашкарлар эса бўрининг орқасидан
9. эргашиб борарди. Бир

I8

I. неча кунлардан кейин кўк
2. тусли, кўк ёлли бу катта
3. эркак бўри тўхтади. Уғуз хам қушини
4. билан тўхтади. Бу ерда Этил деган
5. бир дарё бор эди. Этил дарёсининг қирғо-
6. ғидаги Қоратоғ этагида
7. жанг бўлди. Ўқ, найза,
8. қилич билан уришдилар. Лашкар-
9. лар ўртасида жуда қаттиқ жанг бўлди.

I9

I. Эл кунгайида
2. жуда кўп қайғу-алам кечди. Олишув - жанг
3. шундай кучли бўлдики, Этил дарёси-
4. нинг суви қип-қизил рангга
5. бўялди. Уғуз хоқон енгди, Урум хоқон
6. қочди. Уғуз хоқон Урум хоқон-
7. нинг хоқонлиғини олди, халқини ўзига
8. қаратди. Ўрдасига жуда
9. кўп ўлик хамда тирик

20

I. ўлжа [яъни мол-мулк хамда асирлар]тушди. Урум хоқоннинг
2. бир қариндоши бўлиб, Урусбек деган
3. эди. Шу Урусбек ўз ўғлини тоғ боши-
4. даги чуқур хандақ билан ўралган
5. мустахкам қалъага юбора туриб шундай
6. деди: "Шахарни қўриқлаш керак.

7. Сен урушлардан шаҳарни
8. менга сақлаб келгин",-деб айтди. Ўғуз
9. хоқон ҳам ўша шаҳарга йўл олди. Уруо-

21

1. бекнинг ўғли унга кўп олтин-
2. кумуш тортиқ қилди ҳамда шундай деди: "Эй, менинг
3. хоқоним! Отам менга бу
4. шаҳарни топшириб, уни
5. ҳимоя қилиш керак. Сен
6. урушлардан шаҳарни менга
7. сақлаб қайтгин, деб айтган эди. Отам ғазабланса,
8. менинг истагим шу бўладими? Сенинг
9. ёрлиғингни ижро қилишга тайёрман.

22

1. Бизнинг бахтимиз-сенинг
2. бахтинг бўлади, бизнинг уруғи-
3. миз сенинг насл-насабингнинг
4. уруғи бўлади. Тангри сен-
5. га ер-замин ато қилди. Мен сенга
6. бошимни, эркимни бераман. Хирож
7. тўлаб, дўстликдан чиқмайман",-
8. деб айтди. Ўғуз хоқон йигитнинг
9. сўзларини маъқул кўрди, севинганидан кулди ва:

23

1. "Менга кўп олтин юборибсан,
2. шаҳарни яхши сақлабсан",-деб айтди. Шунинг
3. учун унга Сақлаб деб от қўйди, у билан дўст
4. бўлди. Мана, Ўғуз хоқон лашкари билан
5. Этил деган дарёга келди. Этил
6. катта бир дарё эди. Ўғуз хоқон уни
7. кўрди, кейин: "Этил оқимидан
8. қандай кечиб ўтамиз?"-деди. Қўшинда бир
9. яхши бек бор эди. Унинг исми Улуғ Ўрду-

24

1. бек эди. Ҳунарли, уқувли бир одам эди.
2. У кўрдики, қирғоқда тоғлар,
3. дарахтлар бор эди. Бек шу дарахтларни
4. ... ... кесди, дарахтларга

98. Қачан қылғай мезўмни вақту ол ай,
Эрўр йўзи қуйаш-тэг ʻāлам арай.

99. Қачан ла'лын қадахлар нуш қылғай,
Карāшмэң бандаңы мадхуш қылғай.

I00. Айа фархунда тали' сахт(ы) йāры,
Ким ол хазратта бир кўн танса бары.

I0I. Йўзўңдā мунāввар давлат нышаны,
Орамың тупрақы бахт āшиāны.

I02. Қызāн тутты жамāлың дāд бэргил,
Бу мискинни бирāр хам йāд қылғыл.

I03. Сэниңдэг бир шāхның марқабāсы,
Мэнин-дэг мың гадāның хун бақāсы.

I04. Кўчўм йэтгинчā кеп қылдым вафāлар,
Вафалығ Қул(ыны) сорар пāдишāхлар.

I05. Маңā сэнсиз өлўмдўр бу хайатым,
Сэниң хижриңдин сорасун байатим.

I06. Көңўлгā сағāның мэхрин йазутмэн,
Йыраклык бирлā мэн сизни унутман.

I07. Табылғай мақсудым талукуңда бары
Са'āдат қылса Хорезмгā йары.

I08. Кел эй сақый кэлтўргил жамы -жāмны,
Кишиниң көңлидин кэтāр бу ғамны.

I09. Ким ашты көккā ахум ихтирақы,
Кўйўрди көңлўмни дилбар фырақы.

II0. Сабурдин йахшы йоктур пэша қылсам,
Бу йолда йоқ сабур андыша қылсам.

III. Айа хуршид-тэг ʻāлам чырағы,
Мунаввар чахраңиз фирдавс бағы.

112. Қамуғ көрклүглар ўара пādшāҳ-сан,
Масых анфаслығ Йусуфлыкā-сан.

113. Ачылса Ла'лыңнa шāккāр сачылур,
Көрўб гўл ғунчаның ағзы ачылур.

114. Жыхāн болды җамāлыңдын мунаввар,
Зихи хусн-у-җамāл аллаху акбар.

115. Қылур зулфуң қамуғ 'Āламны шаидā,
Болур җаду көзўңдин фитна пайдā.

116. Эрўр мың җāн бир āшкāлиң фидāсы,
Көзўмниң мардумы халың гадāси.

117. Сэни көргāн өзиндин йат болур,
Руҳуңны көрсā мың шāҳ мāт болур.

118. Ики зулфуң көңўллāрниң панāҳы,
Эшикиң тупрақы җāн сaждагāҳы.

119. Рақыбыңыз тикāнсиз тāза гўлсиз,
Чачāк бостан ара болмас тикāнсиз.

120. Шāҳāрдин татлу сөзлўг дилрабā-сэн,
Дарыға ким чэчāкдэк бэвафā-сэн.

121. Саниң йадың қылур-мэн көп ғазалда,
Ким эрдим хуснуңа 'āшық азалда.

122. Мэңā ҳаддын ашурмағыл җафāны,
Көзўңдин салма мэн мискин гадāны.

Ғ а з а л

123. Эшитгил бир ғазал йāр ишлāриндин,
Муҳаббат Хоҗа бэг аймышларындын.

124. Жыхāнда сэн кэбйн җāнāн йоқ эй җāн,
Саниң дардыңға хэч дармāн йоқ эй җāн.

125. Аның-дэг йаргā эл сунды көңўл ким,
Йырақдын бақмаға имкāн йоқ эй җāн.

126. Бӯгӯн мың қāн бирлā ким ким кѳңӯлни,
Сэңā бэрмāс тāпиндā қāн йок ай қāн.

127. Йати иклым ичиндā нэркā хāны,
Сэниңдäг бир таки султāн ай қāн.

128. Бизиң мазхабта 'āшыклары сизлāр,
Агāр ѳлтӯрсāңиз тавāн йок ай қāн.

129. Сэни қāнымдын артукрак сэвāрмэн,
Бу сѳздā хак билӯр йалған йок ай қāн.

130. Сэниң ышкыңда сайрамдур Хорэзмӣ,
Аның-дäг булбул-ы бостāн йок ай қāн.

131. Кэл ай гӯлчэхрā сакы май кэтӯргил
Мэни хайрат мукамыңа йэтӯргил.

СѲЗ БАШЫ

132. Хабисим накшыда ма'ны болайын,
Тасаввурда ѳзӯмдин куртулайын.

133. Эрӯр бэчāра Хорэзмӣ мурады,
Йыхāнда дилбарның э'тыкады.

134. Сабурдын йахшы йоктур пэша кылсам,
Бу йолда йок сабур андыша кылсам.

135. Айа гӯлчэхрāлāр малик ракабы,
Камуғ 'āлам сэниң ғамзаң харāбы.

СѲЗ БАШЫ

136. Латāфат мулкиниң сāхиб-кырани,
Мувāфык суратың бирлā ма'āны.

137. Кырадны ѳстӯрӯр ғамзаң хумары,
Йаңакларың қалилулиак нāры.

138. Сэниң хуснуң камуғ 'āламда машхур,
[illegible]

139\. Көңүлгә җандын артукрак кәрәксән,
Пәридин хурдин хам көрклүгрәксән.

140\. Фәриштә көрсә болгай сизгә майыл,
Та'алалла зәхи тәклу-шамайыл.

141\. Мән аору бәнавә сиз мухташам-сиз,
Латыфу нәзук-у зәбә санам-сиз.

142\. Мәниң дардимға дармән васл әрүр бас
Валә харгиз улашмас гәвхәрә хас.

143\. Сабә нәк билмәс ахыр өз чағыны,
Бабар хардам эшикиң тупрағыны.

144\. Күйәр көңлүм сабәның ол ишиндин,
Нәтәк ким күйсә хырманлар йашындин.

145\. Күләр эй хусниға гүл-дәг эңиңиз,
Карадур ләлә көңлидәг мәниңиз.

146\. Бәхиштдәгдүр сәниң баслың хузури,
Йүзиндә шу'ла урур тәңри нуры.

147\. Чәчәкдәг йүзүңә банда камар хам,
Халайық таплайур халық сәвәр хам.

148\. Сәниң ышкың кәмәнди бизни тартар,
Җамалың равнақы 'аламны өртәр.

149\. Ошул күн ким сәни халық йаратты,
Сәни дилбар мәни 'ашық йаратты.

150\. Маңа тапкуңда харгиз болмады сан,
Киши ол салтанатны булмас асан.

151\. Нәча ким бәрсә чәқрәң көзләрә нур,
Чәчәкдәк болмағый хуснуңға мағрур.

152\. Хоразми ышкың отыға йақылды,
Валә хам йәр йүзиндә аты қалды.

4. уқларни кўкка отинг",-деб
5. айтди. Кўк, Тоғ ва
6. Денгиз кўп хайвон ва қушларни овлаган-
7. ларидан сўнг йўлда учта кумуш ўқ
8. топиб олдилар, уни отасига келтириб бердилар.
9. Уғуз хоқон севиниб кулди. Кейин уни-

40

1. ларни уч бўлиб айтди-
2. ки: "Эй, инилар [яъни кичик ўғиллар], ўқлар сизларга бўлсин.
3. Ёй ўқни отди. Сизлар хам
4. ўқлардек бўлинг",-деб айтди. Шундан
5. сўнг Уғуз хоқон катта кенгаш
6. чақирди, новкарларини, халқини
7. чақирди. Улар келиб кенгашдилар. Уғуз
8. хоқон буюк ўрда ... ...
9. ... ... (ўнг ёнида).

41

1. (Қирқ кулоч дарахтни тиктирди. Унинг)
2. бошига бир олтин (товуқни қўйди, пасти-)
3. га бир оқ қўйни боғлади. Сўл
4. қанотига хам қирқ кулоч дарахтни тиктир-
5. ди. Унинг бошига бир кумуш товуқ қўйди,
6. пастига эса бир қора қўйни боғлади.
7. Ўнг қанотда Бузуқлар ўтирди,
8. сўл қанотда Учуқлар ўтирди.
9. Қирқ кун, қирқ кеча едилар,

42

1. ичдилар, курсандчилик қилдилар. Шундан сўнг Уғуз хоқон
2. ўғилларига юртини улашиб берди. Яна айтдики:
3. "Эй ўғилларим, мен кўп яшадим, кўп урушларни кўрдим;
4. найза ва ўқ кўп отдим, айғирда кўп юр-
5. дим, душманларимни йиғлатдим, дўстларимни мен
6. кулдирдим. Кўк тангри [яъни муқаддас осмон тангриси] олдидаг
чимни мен ўтадим.
7. Энди сизларга юртимни бераман",-деб айтди.

ХОРАЗМИЙ

МУХАББАТНАМА КИТАБЫ

1. Улуғ тэңриниң атын йад қылдым (қылтым),
Мухаббатнаманы бунйад қылдым (қылтым).

2. Ики йақту гөхäр äламға (äламқа) бэргäн,
Мухаббат гäнҗини äдамға (äдамқа) бэргäн.

3. фалакның дафтарыдын түнни йуған,
Җахäн бунйадыны су үзрä қойған.

4. Йэти қат зар нигäри айваны-минä,
Йаратты алты кўндä (кўнтä) хақ та'ала.

5. Хава үзрä бэрүр шунқарға қоны,
Толун ай-дäг қылур қатра суни.

6. Аның ким ал эңиндä мэң йаратты,
Бойы бирлä сачыны тэң йаратты.

7. Қара тупрақтын сунбул йаратты,
Тикäнлäр арасында гүл йаратты.

8. Қатық таштын (тащдын) қилур гөхäрни пайдä,
Қуруқ найдын қылур шакарны пайдä.

9. Йэр үзрä кудраты дарйа йаратты,
Садафтын лолуйу лäла йаратты.

10. Арығ гүлни äриниң ачы қылды (қылты),
Сабä йэлин чаман фарраши қылды.

11. Булутлар фил-дэг көкрäб йүрүрлäр,
Қайу йэргä буйурса су уғурлар.

12. Бэрүр йарым синäкниң элинä сатур,
Ким ол Намрудның мағзын ушатур.

13. Қылур йэлни Сулайманның бурақы,
Ким ол йэл-дүр [illegible] тыктэрақы.

14. Бэрүр қой кўтмагä Мусаға су'бан,
Қылур Йусуфны Мысыр элиндä султан.

15. Қылур Айубни мэхнат била йар,
    Тақы от ичра Азар оғлын асрар.

16. Куйашни қылды (қылты) Иса фарқына тақ,
    Мухаммад Мустафаға бэрди Ми'рақ.

17. Мухаммад анбийаға шах болды,
    Мухаббатни Хабибуллах болды.

18. Мухаммадның мухаббат болды пайда,
    Мэни мундағ мухаббат қилдиң шайда.
    сөз башы

19. Түн ақшам ким көрүнди байрам айы,
    Мухаммад Хоҗа бэг дәвлат хумаы.

20. Буйурды ерга шадырван урулды,
    Қалах кэлтүрдилар маҗлис қурулды.

ғ а з а л

21. Хусайны пардаси узра түзүб саз,
    Муғанний буу ғазални қилды ағаз.

22. Чэ мах руйи ту ай сарвы сарафраз,
    Кэ мэманад ба руйат гүл даханбаз.

23. Ба йади қаматат мэбусамаш пай,
    Нихалыра кэ мэбинам сарафраз.

24. Бадан манад тура дур дар банагуш,
    Кэ гардар Зухра ба хуршид хамраз.

25. Толун ай та'бийа су узра қилды,
    Ай ичра ғунчаи хандан (қандан) йаратты.

26. Җамалыңны җиханға (җаханға) җэлва қилды,
    Мэни ол сурата хайран йаратты.

27. Эшитмиш болға-сэн Йусиф җамалин,
    Сэни көрк ичра сад чандан йаратты.

28. Улуғ тэңри камалын қилды изхар,
    Сэн (сэни) айны бэйла (бейла) бэ нуқсан йаратты.

29. Захи қадир ким ол бир қатра суйдин,
Мухаббат (мухабат) гӓвхӓрингӓ кӓн йаратты.

30. Авалда қылды Хоразмины мухтӓж,
Тақы маҳбубыны султӓн йаратты.

31. Китабат башладым анҗӓма йэтгӓй,
Мухабатнӓма (мухаббатнӓма) мисру Шамға йэтгӓй.

32. Бисат ӱзрӓ салайы ама(аммӓ) қылдым,
Мухаб(б)атнӓмани он нӓма қылдым.

33. Бурун алқысса бэг мӓдҳин айайын,
Ошандын сөзлӓримни башлагайын.

МУХАММАД ХОЖА БЭГ СИФАТИ

34. Айа аралан йӱрӓклиг хан уругы,
Қычик йашдин улугларның улугы.

35. Мухаммад Хожабэг 'алам кӱйӓнчи,
Са'ӓдат ма'дани иқбӓл гӓнҗи.

36. Өзӓ хансиз тӓн эрди мӱлк сенсиз,
Шаҳин-шах хани-хан мӱлкин йэгӓнсиз.

37. Сулаймӓн салтанатлыг пӓдшӓ-сэн,
Масих анфаслыг Йусуфлиқӓ-сэн.

38. Забаның тақвийатлар дингӓ бэрӱр,
Фарицун гӓнҗини мискингӓ бэрӱр.

39. Эсӓр тӓң йэлидӓг йэлгӓнда атың,
Қуйаш йаңлыг җиҳӓнны тутты затың.

40. Агӓр мың йыл тирилсӓ Хатимы Тай,
Сэниң атың эшитгӓч йэрлӓр өлгӓй.

41. Эрӱр давлат бу дилларин тафа'ул,
Болубтур тал'атыңга муштари қул.

42. Удуо туттуң қамуг ақлың кӱчиндин,
Чэрикдӓ қан тамар қамчың учиндин.

13. Сәңә жуду сахāват болди пэшā,
Шужā'аттур сэниң ишиң ҳамиша.

44. Гаҳи Ҳатим уйалур базм ичиндā,
Гаҳи Рустам йубанур разм ичиндā.

45. Қачан ким ики саф турса бақавлан,
Сэниң чāкāрлāриң кекрāр чу арслан.

46. Кирӯрлāр разма тойға киргӯ йаңлығ,
Ачиқмиш бēри қойға киргӯ йаңлиғ.

47. Қылычиң бирлā сафларны бузар-сэн,
Āгар Маҳди дэсāм сэни эрӯрсāн.

48. Āгāр мадҳин битсā кек дāбири,
Битилмāс йуз йил ичрā миңдә бири.

49. Нэчā ким болсалар кек ӯзрā кавиш,
Утарид битгāчи баробāтчи нахил.

50. Қуйаш-дэг савлатиң (давлатиң) пāйāнда болсун,
Эшикдā йэти иқлим банда болсун.

51. Кāрāмдин хар заман қилғыл атāлар,
Айнтсун банда Хоразмӣ санāлар.

52. Қим учмақтур сэниң базмиң бинāсы,
Ҳамиша хуш эрӯр жаннат ҳавāсы.

Сӧз башы

53. Қачан чэврӯлди ол бостāн ичиндā,
Хуш ичгил рахни райҳāн ичиндā.

54. Чаман фаррāшы йа'ны тāң насимы,
Гулафшанлиг қилур бостāн ичиндā.

55. Чэчик (чāчāк) йапрақлары йэргā тӯшӯбтӯр,
Аныҳ-дэг ким ақиқлар кāн ичиндā.

56. Кэл эй учмақ гӯли чимгāнгā чиққил,
Бӯгӯн олтурмағил айвāн ичиндā.

57. Эшитгил эй бэгим бандаң сөзини,
Нэчä ким булмасақ (болмасақ) биз сан ичиндä.

58. Муҳаммад хоҗа бэг ол ким ʻАли-дэг,
Өкӱш җавлан қылур майдан ичиндä.

59. О:қы (оқы) нагāҳ äгäр сандаңга тэгсä,
Башақы тиклинӱр сандан ичиндä.

СӨЗ БАШЫ

60. Айа саҳиб-қыраны ким ӱзäрлäр,
Қылычыңдын адувлар қан ичиндä.

61. Йигит-сэн баша ич кеңӱл йазғыл,
Бу кӱндин соң йӱз йигирми йашағыл.

62. Нишат-у айшу нуша-нуш қылғыл,
Хырадны май билä мадҳуш қылғыл.

63. Ким асру бэвафā эрӱр замāна,
Җаҳāн қалмас кишигä җавидāна.

64. Улусқа раҳим этиб ғамҳор болғыл,
Ҳамиша шад-у бархордāр болғыл.

65. Җаҳанны эдгӱ атың тутты мутлақ,
Йаман көздин йырақ тутсун сэни ҳақ.

СӨЗ БАШЫ

66. Муҳаббат бирлä җаныңдин бу: (бу?) мискин (мэскин?),
Ду'ā қылды иҗāбат болсун āмин.

67. Айа көрк ичрä ʻāлам падшаҳы,
Җаҳāн тутты сэниң ҳуснуң сипāҳи.

68. Пäри рухсарларның көркä байы
Йӱзӱң навруз-у қашың байрам айи.

69. Кеңӱл ширин сөзӱнгä болды фарҳāд,
Көзӱң Кашмир җāдусынға устāд.

70. Кара мэң ал йаңакыңға йарашур,
Башым дайым айакыңға йарашур.

71. Бойуң сарвы санабар-тэг (санубар-дэг?),балиң кыл,
Вафа кылған кишиларга вафа кыл.

72. 'Акык-дэг эрнига җан болды бу сөз,
Камар-дэг чэхраңга бакса камар көз.

73. Урар наргисларинң навакны җанға,
Кулар чэхраң чэчак-дэг арғаванға.

74. Мухаббат нэры җандын катмади хэч,
Колум сим алмаңызға йэтмади хэч.

75. Сарайдын барды Чин-мачынға чавуң,
Кыйа баксаң болур арсланлар айуң.

76. Җамалың йайды (йэти?) 'аламға сипахлар,
Катыңда йэрлар өпар җумла шахлар.

77. Табассум кылсаңыз шаккар уйалур,
Тишиң инҗусидин гавхар уйалур.

78. Фалак 'ышкың йолында бэ сарулай,
Ысырғаң данасы зухра йүзүң ай.

79. Латафат мүлкина султан-сэн эй җан,
Камуғ баштын айакка җан-сэн эй җан.

80. Катык күлсаң магар өгзиң бэлургай,
Көзи (пари) көрса сени мэн-дэг талургай.

81. Сачың бир тарына мың хүр йэтмас,
Йүзүңниң нурына хэч нур йэтмас.

82. Агар бэрса сузуркаб хак та'ала,
Кэракмас сэнсизин фирдавс а'ла.

83. Көңүлниң каны каинаб барча ташғай,
Көзүмниң йашыдын кавсар булашғай.

84. Кишиниң сэнсизин нэ җāни болсун,
Аниң-дэг 'өмӯрниң нэ сани болсун.

85. Шакāр эрниң набаты мнора охшар,
Айақиңни ким өпсӧ мэңӯ йашар.

86. Җамāлиң-дэг кишиниң йоқ җамāлы,
Дарыга болмаса эрди завāлы.

87. Қийāмат керкӓӯсэн ҳуснуңга нэ сөз,
Йырақ болсун җамāлиңдин йаман көз.

88. Бӯгӯн йок дунйāда сэндэг нигāрā,
Қулуң бэчāра Хоразмийы аора.

Сөз башы

89. Сабурдин йахшы йоқтур пэша қылсам,
Бу йолда йоқ сабӯр андиша қылсам.

90. Саламимы гӯлга элт эй тāң насими,
Ким эрӯр эй қулы ахтар надими.

91. Салāмы ким көңӯл җāнāна айса,
Йарур көзлāр савадыны битисā.

92. Салāмымни тэгӯр ол дил ситāна,
Рахымоиз бэвафā җāн-у җыхāна.

93. Салāмымни тэгӯр ол хушлықаға,
Ким урар чэхрāси мың та'нэ айға.

94. Айытгыл эй бойуң тубы (тупи) бутақы,
Қулуңның хадды ашты ыатыйақы.

95. Айытгыл эй сези йалған җафāкāр,
Қарақлар(ы) қарақчы өзи аййāр.

96. Айыт эй мэхри аз хуснуң фараван,
Нэдур ол тар ағызда мунча йалған.

97. Айыт мэндин ким ол мискин урар ах,
Қачан ингай гадāни бир йана шāх.

5. ўтириб, дарёдан кечиб ўтди. Ўғуз хоқон бундан севиниб кулди
6. ва шундай деди: "Эй сен, бу ерда бек
7. бўлгин, сен Қипчоқ деган бек бўлгин".
8. У яна илгари кетди... Шундан сўнг
9. Ўғуз хоқон кўк тусли,

25

1. кўк ёлли эркак бўрини кўрди. Ўша кўк
2. бўри Ўғуз хоқонга айтди: "Энди
3. қўшин билан бу ердан қўзғал, Ўғуз,
4. отланиб, халқни, бекларни бу ерга келтир-
5. гин, мен сенга йўл кўрсатиб бора-
6. ман",-деди. Тонг ёришганда
7. Ўғуз хоқон қараса, эркак бўри
8. қўшин олдида кетиб борарди.
9. Бундан Ўғуз хоқон севинди ва олдинга томон кетди. Ўғуз

26

1. хоқон бир чипор танли айғир минар
2. эди. Ўша айғирни бек жуда севар
3. эди. Йўлда бу айғир кўздан ғойиб бўлиб
4. қочиб кетди. Бу ерда катта бир тоғ бор
5. эди. Унинг устида муз ва қорлар
6. бор эди. Унинг чўққиси совуқдан оппоқ
7. эди. Шунинг учун унинг оти Музтоғ
8. эди. Ўғуз хоқоннинг оти Музтоғ
9. орасига қочиб кетди. Бундан Ўғуз хоқон

27

1. кўп вақт азият чекди. Қўшинда
2. бир ўта жасур бек бор эди. У
3. ҳеч нарсадан қўрқмасди.
4. Юришларда фаол, совуққа чидамли
5. эр эди. Ўша бек тоғ орасига кириб
6. кетди. Тўққиз кундан сўнг Ўғуз
7. хоқонга айғирини келтирди. Муз-
8. тоғда қаттиқ совуқ бўлганидан, бек
9. устини қор қоплаб оппоқ бўлиб кетган эди. Ўғуз

28

1. хоқон севинганидан кулди ва:

2. "Эй, сен бу ерда бекларга бошлиқ бўлгин,
3. Қағардиғ сенга абадий ном бўлсин",-
4. деди. Кўп ҳадялар тортиқ қилди ва яна илгари кетди.
5. Йўлда катта бир уй кўрди. Бу уйнинг
6. томи олтиндан, деразалари
7. кумушдан, эшиклари темирдан эди. (Лекин у)
8. қулфланган бўлиб, очқичи йўқ эди.
9. Қўшинида моҳир бир эр киши бор эди, унинг

29

1. исми Тўмурду қағул деган эди. (Ўғуз хоқон) унга
2. буйруқ берди: "Кимсан, шу ердан қол, эшикни оч. Эшикни
3. очганингдан сўнг Ўрдага кел",-деди.
4. Шу туфайли унга Қалач деб ном қўйди, кейин илга-
5. ри кетди. Яна бир кун кўк тус-
6. ли, кўк ёлли эркак бўри юрмай
7. тўхтаб қолди. Ўғуз хоқон ҳам тўхтади. Чодирини
8. тикди. Бу ер бўз
9. тузлик бир ер бўлиб, уни Журжит дер эдилар.

30

1. Бу катта юрт бўлиб, халқи кўп эди. Йилқилари,
2. сигир, бузоқлари, олтин-кумушлари;
3. дуру жавоҳирлари кўп эди. Бу ерда Журжитнинг хоқони
4. ва халқи Ўғуз хоқонга қарши
5. чиқди. Уруш, жанг бошланди, ўқ ва қилич-
6. лар билан жанг қилдилар. Ўғуз хоқон ғолиб келди,
7. Журжит хоқонни енгди, уни ўлдириб, бошини
8. кесди. Журжит халқини ўзига
9. бўйсундирди. Урушдан сўнг Ўғуз хоқон -

31

1. нинг аскарига, навкарларига, халқига
2. шундай катта ўлжа тушдики,
3. уни юклаб ортиб кетишга от, хачир, ҳўкиз
4. озлиқ қилди. Ўғуз хоқоннинг
5. қўшинида моҳир, барваста, уста киши бор эди. Унинг
6. исми Бармақлуғ Чўсун Билиг эди. Бу уста
7. бир арава ясади. Арава устига ўлик
8. ўлжани [яъни мол-мулкни] қўйдилар, арава бошига тирик
9. ўлжани [яъни асирларни] қўйдилар ва тортиб кетдилар. Навкарлар -

32

1. нинг, одамларнинг бари буни кўриб хайрон бўлди,
2. улар ҳам аравалар ясади. Аравалар юрган-
3. да "қанға-қанға" деган довуш чиқарарди.
4. Шунинг учун уларни
5. "қанга" деб атадилар. Уғуз хоқон қанға-
6. ларни кўриб кулди ва "Арава
7. билан жонсиз ўлжани [яъни мол-мулкни] тирик ўлжа [яъни асирлар] тортсин.
8. Сенга "қанғалуқ" деб қўйилган исм қанғани [яъни аравани]
9. эслатсин",-деди ва кетди. Шундан сўнг

33

1. ўша кўк тусли, кўк ёлли
2. эркак бўри билан Синду, Тангғут ва
3. Шом [яъни Ҳиндистон, Тибет ва Сурия] томонларга қўнаб кетди.
4. Кўп уруш, жангу жадаллардан сўнг
5. уларни олди, ўз юртига бирлаштирди,
6. ғалаба қилди. Четда қолмасин,
7. маълум бўлсинки, жануб томонда
8. Барқан деган бир ер бор эди. Ғоят
9. бой бир юрт эди, ниҳоятда иссиқ бир ер

34

1. эди. Унинг ёввойи ҳайвон, қушлари кўп,
2. олтин, кумуш, дуру жавоҳирлари кўп эди. Халқи-
3. нинг ранги қоп-қора эди.
4. Ўша ернинг хоқони Масар деган бир хоқон
5. эди. Уғуз хоқон унинг устига
6. ҳужум қилди. Жуда ёмон уруш бўлди. Уғуз
7. хоқон енгди, Масар хоқон қочди. Уғуз
8. уни забт этди, юртини олди ва кетди. Бундан унинг дўстлари
9. жуда хурсанд бўлди, душманлари

35

1. қайғулар чекди. Уғуз уни енгиб
2. ҳисобсиз бойлик, йилқи-
3. ларни қўлга тушириб, юртига, уйига қўнаб кетди.
4. Четда қолмасин,
5. маълум бўлсинки, Уғуз хоқоннинг
6. ёнида оқ соқолли, оқ сочли

7. ақлли бир қария бор эди.
8. У заковатли, тўғри бир одам бўлиб, ўзи таъбирчи
9. эди. Унинг номи Улуғ Турук эди. Кун-

36

1. лардан бир кун тушида бир олтин
2. ёй билан учта кумуш ўқ кўрди. Бу олтин
3. ёй кун чиқардан кун ботар-
4. гача чўзилган эди, уч
5. кумуш ўқ эса тун томонга [яъни Шимолга] кетган
6. эди. Уйғонганидан кейин тушида кўр-
7. ганини Ўғуз хоқонга билдирди.
8. У айтди: "Эй хоқоним!
9. Умринг узун бўлсин, хоқоним сенга

37

1. ... ... Кўк тангри [Муқаддас осмон тангриси]
2. тушимда белги берди. Бўлар рўёбга чиқсин.
3. Эгаллаган ерларни уруғингга [яъни фарзандларга]берсин",-
4. деди. Ўғуз хоқонга Улуғ Турук-
5. нинг сўзлари маъқул тушди. Унинг маслаҳатини қабул
6. қилди. Маслаҳатига кўра иш юритди. Шундан
7. сўнг эрта саҳарда акалар, ини-
8. ларни [яъни катта ва кичик ўғилларини] чақирди. Айтдики:
"Эй [ўғилларим]! Менинг
9. кўнглим овни тусамоқда. Кексалигимдан

38

1. аввалги шижоатим йўқ. Кун,
2. Ой, Юлдуз! Сизлар кунчиқарга боринг,
3. Кўк, Тоғ, Денгиз! Сизлар кунботарга
4. боринг". Шундан сўнг учтаси
5. кунчиқарга бордилар, бошқа бир учта-
6. си кунботарга йўл олдилар. Кун, Ой,
7. Юлдуз кўп ҳайвон ва қушлар овлаган-
8. ларидан сўнг йўлда бир олтин ёй
9. топдилар, уни олиб отасига келтириб бердилар.

39

1. (Ўғуз хоқон сеъиниб кулди ва уни)
2. уч бўлакка бўлди ва: "Эй, ака-
3. лар [яъни катта ўғиллар], ёй сизларники бўлсин, ёй каби

153. Мен ай ей йўлду саҡи тут бирӓр кўш,
Бирӓр ҡуш бирлӓ ҡиягил бизни мадхўш.

154. Ҡилаян ӓйш-у-ишрат пешӓлӓрдин,
Ҡутулсун кенӓймўз ашншаларднн.

155. Сабурдын йахшы йоҡдур нэшӓ ҡилсам,
Бу йолда йоҡ сабур аҡнша ҡилсам.

СӨЗ БАШЫ

156. Айа ҡадди сенубар чэхраси эй,
Ҡуйаш йаңлығ ҡамӓлың 'алам арай.

157. Сениң чэхрӓңдин ӓй фирдавс сарви,
Энин ҡан бирлӓ йўр чимгӧн тадарвн.

158. Турубдур көздӓ ҡадди-гиз хийали,
Аниң-дэг ким су ўзрӓ тал нихали.

159. Йўзўң нури ҡуйашниң нурин ертӓр,
Ҡараҡиң шэвӓси 'Ӓламни ертӓр.

160. Отурсаң олтурур фитна нэтӓр гам,
Ӧгӓр ҡопсаң ҡийаматлар ҡопар хам.

161. Суман-дэг ӧразиң гўлдўр тикансиз,
Маңӓ дозаҳ ерўр учмаҡ сэнсиз.

162. Йўзўңўздин көрўнўр көзгў-дэг йўз,
Бойуңузга латафат тўнидўр тўз.

163. Тишиң ла'лиң гӓвхӓр жӓн дури ичрӓ,
Йўзўң ҡашың ҡуйаш ай бурчы ичрӓ.

164. Нэ билсўн ҡадриңизни тэгмӓ надан,
Гӓвхӓр ҡадрини аҳмаҡ билмӓс эй жан.

165. Көзўмдин хар заман йол-дэг фараван,
Висалиң арзусида кеп аҡар ҡан.

166. Көңўллӓр ӓҳидин иймангил эй маҳ,
Ким айына тўнӓр кеп ҡилсалар аҳ.

167. Ўҳҳан толды сэниң зулфуң қарасы,
Куйурди кеңлуми чэҳраң кўласи.

168. Бойуноуңдум бу йолда мың балаға,
Кеңўл парвана болды ол қулаға.

169. Бихўроиз ким эрўр аййам фаны,
Нэлў ҳаддин ашурур-сиз жафаны.

170. Жиҳанда салтанат қуллар била хуш,
Чаманның гўллари булбул била хуш.

171. Қачан ким шаҳ-сэн ғам-гина раҳим эт,
Агар султан эсаң мискина раҳим эт.

172. Болур жан-а зийада анда нуры,
Қачан ким тапса-мэн дилбар ҳузуры.

173. Йўрўр-мэн барча ишни билмак ўчўн,
Сэвар-мэн кезни сизни кермак ўчўн.

174. Қулуң нэ қылсун ез ахдини тақсир,
Кеңўл бир қибла бир жанана ҳам бир.

175. Муҳаббаттың туғар мың тўраў асрар,
Кеңўл асрарини жан бирла асрар.

176. Чэчаксан банда сайрар булбулуңдур,
Жаны барынча Хоразмий қулуңдур.

177. Кэл эй сақы кэлтўргил лавагўн май,
Ким ол май қылды кеңни Хатимы Тай.

178. Сабурның вахшы йоқдур пэша қылсам,
Бу йолда йоқ сабур андыла қылсам,

СӨЗ БАШЫ

179. Айа зэба санам жан сэңа майыл,
Та'алаллаҳ заҳы шаклу шамайыл.

180. Шакар эриң қачан сөз қылса ағаз,
Қылур жан тотысы ол дамда парваз.

181. Шăкăрмў ла'лыңыз йа қанд йа җăн,
Уйалур ла'лыңыздин ăбы ҳайвăн.

182. Қачан ким болса тар ағзың шăкăр бар,
Сабă гўл ғунчаның ағзыны йыртар.

183. Қоша қашыңда йўз мың фитналар бар,
Кўзўң ăҳусы арсланларны авлар.

184. Сөзўң ширин өзўң Хусравдын аҗзун,
Болур Лайлы сениң ҳусныңға мажнун.

185. Билиг билмăк ичиндă җавҳары сэн,
Валэ ҳусн илă җавҳардын арыг-сэн.

186. Қуйаш ҳар кўн йўз урар ол қапуғқа,
Җамăлың салды Йусуфни қудуққа.

187. Қара кирпикиңә навăк тэңăлмăс
Қарақың шэвăсин ҳэч кимсă билмăс.

188. Тилăрмăн ким йўзўңгă сайда (шайда) қилсам,
Висăлиң нэ'матиниң шукрын айсам.

189. Сениң ишқыңда бағрымдын ақар қан,
Җамăлыңның тамăшăсын тилăр җăн.

190. Җамăлыңдын хирад шайдă болубдур,
Көңўл ичрă қамуғ савдă толубдур.

191. Қачан өлсăм сеңă қадрым бăлўргăй,
Бу йолда тўшсă Афлатун тэлўргăй.

192. Кăрăшмă бирлă 'ăшиқ өлтўрўрсиз,
Сиз өлтўргăн 'ăшиқ өлгăймў ҳаргиз.

193. Қилибдур халқны шайдă қарăшмаң,
Қийаматлығ қылур пайдă кăрăшмаң.

194. Нэчўк ишқыңны җăнымдын йуйайын,
Көңўл сиздин алиб кимгă бэрăйин.

195. Дўстиң отлиғини куй қилди ӯлат,
Сулаймон тапмағай мунҷар са'ӯдат[1].

196. Висолиңиң бўгўн шўкрин қилур-мэн,
Хийолиң кеэдӓ учқаныи билўрмэн.

197. Қулуң кептўр вале мэн ўнчу қул-мэн,
Висолиң қадрины билмӓс дэгўлмэн,

198. Кеңўл сансиз тилӓмӓс танце ҷӓнни,
Юрӓр шўйундӓ Хоразмий ҷиҳӓнни.

СӨЗ БАШИ

199. Кэл эй саќи кэтўр паймӓна биэгӓ,
Инайатлар қилур эӓпӓна йўзигӓ.

200. Ичӓли бӓдани ҷӓнаң йўзигӓ,
Хызыр суйин сачали ҷӓн ўзигӓ.

201. Айа не маҳрибӓн аҳди пайӓонэ,
Ҷиҳӓн йэл-даг өмўр кўлдӓг бокдена.

202. Қамуғ йакут эриплиг оваи дурлар,
Вафӓсизлиғин оназин огрӓнўрлӓр.

203. Өмўр маҳнат била пайӓна кэлди,
Кэрўл қабруң элиндин қана кэлди.

204. Мэни өлтўрди ишқиң бэрмӓдиң дӓд,
Бэрўрмэн ишқиңдин ўш хайир бӓд.

205. Юзўң кўрди ҷамӓлиң шэвӓсини.
Кэңўл татмады бақиң мэвӓсини.

206. Эрўр ҷӓн мақсуди эриниң насӓти,
Ҷамӓлиңниң болур ӓхир зэкӓти.

207. Сэңӓ та болдум эй ҷӓн ӓшинӓ-мэн,
Қаҷоң зақиндӓ асру мубталӓ-мэн.

208. Саласиз өзўми өзгӓ диӓра,
Нэрўӓна барайын мэн өзгӓ йӓра.

---

[1] Бу мисрадан сўнг асарнинг қадимги уйғурча нусхасида ўн саккиз байт қўшилмаган.

209. Тэлим гӯл чэхрā наргис кeзлӱлӓр бар,
Шāкӓр дуданлу ширин сeзлӱлӓр бар.

210. Валэ кeңӱл кутулмао дāмыңыздын,
Қамуғ шāккӓр тамар душнамыңыздын.

211. Бағышла қанумы султāн-сэн āхир,
Кeзӱмдā нур тāнимдā җāнeиз āхир.

212. Давур бизниң турур даврāн баринча,
Қулуң-мэн тā тāнимдā җāн баринча.

213. Билӱрмэн ким сэниңдэг тапман эй җāн,
Бойунсундым җафаңға қул-мэн эй җāн.

214. Киши қайда eлӓрин билсā болмао,
Хақиқат йарыдын айрылса болмао.

215. Хырад бирлā җиҳāн афсāнасы-мэн,
Валэ занҗырыңыз дэвāнаоы-мэн.

216. Өлӱмдӱр бизгā җанāнсиз тирилмāк,
Муҳалдур бу тāнā җāнсиз тирилмāк.

217. Кeңӱл мэхри назар йолыдын артар,
Нигāрын җаврини җāн бирлā тартар.

218. Ҳуснуңны тe ки пайдā қылди хāлық,
Ҳусун бирлā вафā болмао мувāфиқ.

219. Җафāдын инҗрāмӓс бу йолда ʻушшақ,
Вафāдин җаврыңыз миң қатра хуррақ.

220. Эвӱрмэн йӱз нэчā ким кэлсā мэҳнāт,
Җафā сиздин тақы биздин муҳаббат.

221. Уған Йусуф җамāлын сизгā бэрди,
Муҳаббат кимийāсин бизгā бэрди.

222. Чу Хорвамӣ Муҳаббатнāмасыны,
Җаҳанға йайды бу афсāнасыны.

СӘЗ БАШЫ

223. Кәл эй сақы қилади хуш сабухы,
Ким ушбу дам әрүр җәнның футухы.

224. Ичәли бадани гүлләр солмасар,
Тәнимиз ʻақыбат тупрақ болмасар.

225. Илахи Вакту қидғыл җанумызни,
Халәддин тут йирақ иманымизны.

226. Тикәндин қудратиң пайдā қилур гүл,
Хатā көп кәлди мән қулдин кәчүргүл.

227. Са'адатны хунарға йар қилғил,
Хунардин бизни бадхордар қылғил.

228. Сөзүм бикрини көргүз шаҳра ширин,
Шаҳнишим қилди Хусравларин мискин.

229. Муҳаммад Хоҗа Бәг Җамшиды саний,
Җаханның әрәусидур халқ ханы.

СӘЗ БАШЫ

230. Ақунға андалиб-дәг хушнава-мән,
Тәлим айван үзә учқан хума-мән.

231. Қылыч-тәг тил бирлә туттум җахāнни,
Қана'ат мулку ичрә пāдша-мән.

232. Харāбат бирлә масҗидда йарим бар,
Ким уш мән ҳинду хам хуш парсā-мән.

233. Мәчә хашматлу султан болса болсун,
Айытман мāа үчүн мадху-сана-мән.

234. Қийаматқа тәги қалсун атың тәб,
Сәниң табуқиңда болдум алина-мән.

235. Назар бирлә бақыбан сән мукаллаф,
Муҳаббатнāмани қылсаң мушарраф.

236. Оқисаң фатиха юр қибла йаны,
Сэвүнсүн банда Хорязми раваны.

Тамам болди Мухаббатнама китабы Қутлуғ болсун тарих секиз йүз отуз бешдә чыққан йыл раҗаб айның алтысыда Йәзд шаҳрында Мир Җалалиддин буйурған үчүн бу фақир Мансур бахшы битиди.

ЛУТФИЙ ҒАЗАЛЛАРИ

I. ЛУТФИЙ

Рамзащиз хуни-ву хардам кеңлум ул йан тартадур
Бармасам болмас қашина чун мени қан тартадур
Дад кезуңдин ки динға нэчә йуз уроам мэни
Куфр сари зулм ида ул намусулман тартадур
Хаки пайн ким аңа зулфи тэгар кеп истарам
Йа мэни тупрақ йа ризқ-и паришан тартадур
Алнида жан тартадур-мэн та магар тушкай қабул
Хэч назар қилмас бу мискин сари ким жан тартадур
Қашлари йасни қулаққа йаткура тартар кези

II. ЛУТФИЙ

Эй айати рахмат йузуңуз шаниде назил
Болғай қачариң бирла качан мэхр муқабил
Сиздин кэрак еграноа пэри (пири?) адамийликни
Йусуф тари та'лим кэрак алоа шамайил
Йалғуз мэн эмас-мэн хавасиң бирла гирифтар
Хуснуңға эрур кур-у малак жан била майил
Харут кезуң сэхрини керди хажил олды
Андин йашуну̌б ихтийар этти чахи Бабил
Ул сачму турур субха йаңын йахуд узун тун
Йа ғалийадин дил-у кеңуллэрга оавйоил
Жан муэхафи оипара болур қайғуда хардем
Хайкал элиги бойнума та болды хамайил
Хижрида тилар Лутфий қулуң оз ақалини
Сэнсиз кэчурэн 'умурдин эй дост нэ хасил

III.* ЛУТФИЙ СӨЗИ

Сэниң усрук кезуңга нэ хабар бар
Ким андин 'ақл-у жанға кеп хатар бар
Мунаққиш қаш-у кезуң кергач айтур
Ким ушбу ай башинда фитналар бар
Қашим кез бахри узра кепругуңдур
Саңа хар нэча ким мундин гудар бар

---

* Ушбу ғазалнинг уйғур хатида езилган бошқа бир нусхаси Истанбул Сулаймония кутубхонаси Айсофия булимидаги 4757 рақамли мажмуададир.

Ķирāн қылды козӯң ай-тэг йӯзӯңдā
Ķирāндур анда ары ким назар бар
Қазā кэлгāндā Лутфӣ өз халāкин
Тилāр алныңда кāми бу қадар бар

IУ. ЛУТФӢ

Эй латāфат бостāни ичрā сарв-и хушхирāм
Тапты рухсāрың гулиндин хусн бāғы ихтирāм
Ай йӯзӯңни кӯнгā охшатсам муваққахдур далил
Җон хайвāн дэсāм иринни эрӯр мāлā-калāм
Болса дузахта хайāлың танга кӯймāклик халāл
Болмаса җаннатта йāдиң җанга āсāйиш харāм
Зарварақ-дэг болмишам симин сақақың шавқидин
Җерки нэ зард-у низāр этти мэни савдā-йи хāм
Вашшухā вал-лэйл оқур-мэн йӯз-ӯ зулфуңны корӯб
Кэчти 'умрум гарча-ву вирдим эрӯр бу субх-у шāм
Гарчи махрамдур рақибиң хақдын уэмас-мэн умид
Бэрди кāфирның мурāдын бэрмāгāй-му бизгā кāм
Итлāриңиз бирлā болды Лутфӣ йарим āшинā
Қай қадамлары битāси қылсалар ишни тамāм

У. (ЛУТФӢ)

Козӯң-ки лāла-ву насрин өзā магар узала йатур
Хотан чэчāклāридӯрки магар ғизāла(ғазāла?) йатур
Нэ уйқусы ағыр эрмиш мэниң бу бахтымның
Ки мунча ким қыладур коңлӯм ах-у нāла йатур
Коңӯлны нāр йаңғағы ертāр өзā алы билā
Йоқ эрсā йанында җāндин җазар нāла йатур
Фирақ шархини ирсāл қылғали хайхāт
Расул тапман-у чибимдā йӯз рисāла йатур
Гам инчкā ағриқ этāр касд Лутфӣ гах савдā
Қачан-ки бэлидā ул 'амбарын кулāла йатур

УI. Лутфӣ айтур

Малак йā хур билмāн йа пари сэн
Бу рафтāр илā йа нафги дари сэн
Фалакның атласн-тэг кок тон ичрā
Магар ким āфтāб-и җавар-и сэн

Бу сарв қад-ду шакл-у шэва бирлā
Айтқыл раст кимниң дилбари сэн
Көзүң сэхр өгрāтүр Кашмир элинā
Өзүң дастāн-и фанниң дафтары сэн
Малāхат кишвариниң дилрабāйы
Латāфат ма'даниниң җавҳари сэн
Қыйа бақмақ билā җанлар эриттиң
Карашма сан'атның заргари сэн
Бу Лутфйниң җанын дэвāна қилдың
Нэдур атың қайу йэрлиг пари сэн

УП. Бу дағы Лутфйниң ғазалы

Нигāрā сэнсизин мэндин нэ ҳāсил
Агар җāн болмаса тандын нэ ҳāсил
Чу: гулдын йоқ турур булбулға бойы
Баҳāр-у бāғ-у гулшандин дың (?) нэ ҳāсил
Җафā-ву 'ишваларың фāн тутуб-сэн
Мунуң-тэг 'ишва-ву фандын нэ ҳāсил
Киши-ким йоқ турур мэҳр-у вафāсы
Агар хуршидтур андын нэ ҳāсил
Бу түрлүг ҳусн илā Лутфй қулунға
'инāйат қылмасаң сэндин нэ ҳāсил

УШ. Бу дағы Лутфйниң

Зиҳи зуҳур-и тақалли йүзүң оафāсында
Савāд-и куфр му'аййан көзүң қарасында
Нэ турфа нокта-йи мавҳумдур сэниң ағзың
Ки җāнны қойды вуҗуд-у 'āдам арасында
Агар барур-мэн элигтин маҳалли-и 'айб' дэ
Ки фитналар бар ожул ғамза марҳабасында
Рақиб көзичā сурсаң мэни көңүл узман
Ки маслаҳат кеп эрүр ҳусн эли җафāсында
Нэ дэп бу ҳāл-и паришāнны айтайын аңа-ким
Йүзи қаралар эрүр зулф-тэг қарасында
Ул ай көзигā бу саргаштаны қачан илсүн
Ки āфтāб эрүр зарра-тэг ҳавāсында
Йүзүңни көрмāсā бир дамда җāн бэрүр Лутфй
Сабурлуқ нэ тилāр 'ишқ мубталāсында

IX.[*] Мавла̄на̄ Лутфӣның ғазалы

Болды бахӯр-у жа̄н қушы ул йан хава̄ қылур
Ҳар нэча̄ ул нига̄ры суманбар жафа̄ қылур
Гар қылмаса жафа̄ манга̄ дилбар ʿажаб дагӯл
ʿумри ʿазиз кимга̄ жика̄нда вафа̄ қылур
Башыңға мэн сафа̄ бэра̄йин дэр қылыч била̄
Жавр этма̄с эзи маҳр ӯчӯн эмди сафа̄ қылур
Кез бойнида турур мэни бэча̄раның қаны
Хублар била̄ мэни чу ошул мубтала̄ қылур
Керклӯг ӯчӯн хабиб керӯнма̄с жафа̄сы ҳэч
Душна̄м нэча̄ бэрса̄ бу Лутфӣ дуʾа қылур

X. Мавла̄на̄ Лутфӣның ғазалы

Эй қадың туби-ву жаннат хатт-и тулгун ӯстина̄
Кӧрма̄ди даврāн сэниң-тэг ай гардун ӯстина̄
Болды сӧзӯм на̄зук-у зэҳним хош-у табʿым латиф
Ҳар нэча̄ салдым назар ул шакли мавзун ӯстина̄
Сарв эниң-дэг қа̄матың хайра̄ндур-ким да̄ʿима̄
Қилды қушлар а̄шийа̄н андағ-ки Мажнун ӯстина̄
Ҳар дам эй кез йашы йӯз кӧрма̄й мэни фа̄ш айла̄ма̄
Давлатымдын ағнадың йиллар чу алтун ӯстина̄
ʿЙфарин кашың ғамында ха̄л-тэг кез мурдумы
Мушки тардын нуқта-йи сулэй турур нун ӯстина̄
Гар ватан Лутфӣ нэзинда̄ қылмадың йоқтур ʿажаб
Эв қопармағаниқ эрӯр душва̄р Жайхун ӯстина̄

XI. ЛУТФӢ ҒАЗАЛЫ

Эй жама̄л-у ҳусн-у хулқ-у заввалар бирла̄ ғани
Қыл аның ӯчӯн карам-ким бай йаратмыш ҳақ сэни
Лаʿлыңғыз фикри дақиқындин маңа̄ эй бағры таш
Бир тегирма̄ндӯр-ки қан бирла̄ йуратмышлар аны

---

[*] Бу ғазалдан олдин "Сэнин ӯсрӯк нэзӯнга̄ нэ хабар бар..." дэб бошланувчи беш байтли ғазал ҳам бор. Мазкур ғазалнинг уйғур хатида ёзилган иккинчи бир нусхаси Британия музейи Ог. 8193 номерли мажмуададир. Юқорида бу ғазалнинг транскрипциясини келтирганимиз учун ушбу мажмуадаги нусхасини такрорлашга эҳтиёж бўлмади.

Кeңлӯмиз йоқ болди-ву агзиңдаӯр бир бадгуман
Нэ ӯчӯн пэнхан эрӯр аввал йашурмайдур аны
Болды кеңлӯм қушы сайд(ы) эзга дам-у данага
Гарчи бир йолы ʻинайат кезидин салғың мэни
Зулфуңуз хақрында сез болды чу мушкул Лутфиға
Нэ нава қылсун хазар ары чу йоқтур гулшаны

XII. ЛУТФИ ҒАЗАЛЫ

Хақ бурун андин-ки х(и)л'ат нақшын изҳар айлади
Җан била кеңлӯмни ʻишқыңга гирифтар айлади
Шаккар агзыңдин сӯчӯглӯк алды-ву танды набат
Тӯшмайин ики йиғачқа ахир иқрар айлади
Халкың айтур-ки сэни ул ʻумр ельдӯргӯсидӯр
Хар нэ ӯорӯк кеңлидӣ эрди май изҳар айлади
Ул мэни кӯ(й)дӯргӯчи йӯзӯң ӯза зулфуң ӯчӯн
Гар Халил эрмäс нэдин хақ отны бостан айлади
Гар фалакниң қасды йоқтур җанимызға нэ ӯчӯн
Фурқатың дағы била бағрымни афгар айлади
Натуван кезӯң магар хамдард истар-ки мэни
Хақра (хаҗр?) ила бир турфат-ул-ʻайн ичрӣ бэмар айлади
Бу кеңӯлниң башыға тофрақ-ким хар йан барыб
Лутфины барча ʻазизлар кезидӣ хор айлади

XIII. ЛУТФИ ҒАЗАЛЫ

(Өлтӯрӯр хиҗран мэни ул рақат-и җандин йырақ
Тӯшмäсӯн гул мавсумы хэч кимсä җанандин йырақ)[*]

Йаз фаслы-ким эрӯр ʻайш-у тарабниң мавсимы
Салды булбул-тэг мэни гардун гулистандин йырақ
Лала-тэг бағрымда дағ эрмäс ʻаҗаб-ким қалмышам
Бир суманбар йӯзи гул сарв-и хирамандин йырақ
Эй кеңӯл хасратта җан бэргил даги васл истäмä
Ким эрӯр мэхр-у вафа ул шах-и хубандин йырақ
Керкиниң бағыда йиғмыш маҳвашим гул хирманы
Бир нафас ул вақт ила эрмäс-мэн афғандин йырақ
Лутфи зулф-у йӯзидин хайрат мақамыда тӯтӯб
Бир ʻайб (ʻаҗаб?) ʻаламда қалмыш куфр-у имандин йырақ

---

* Газалнинг ушбу байти фақат араб хатида ёзилган.

САККОКИЙ ҒАЗАЛЛАРИ

I. Сак(к)аки а(й)тур

Эй зулфин занҷирыи бирӑр деваналарың бад қыл
Бершӑн йӯзни көрсӑтиб ғамгин кәңулни шад қыл
Көңлӯм нэдин тӯшти сэниң йол ңда уя бир қадғуға
Ул нун қашиң хақ(қ)ы чӯн бу қадғудин азӑд қыл
Ҳар дам кэлиб хан муйкига 'ишқың шаҳның элчиси
Ҷанымға айтур-ки равӑн чиқмаққа исти'дӑд қыл
Кӯфир көзӯң йӯз миң билӑ гар мэни ул өлтӯрмӑсӑ
Қан төкүчи ғамзаңни сэн ҳар дам мэңгӑ җаллӑд қыл
Ҳар нэчӑ ҳукмуңдур равӑн эй шаҳ 'ашиқлар ӯзӑ
Ҳар иши чӯн соруғусы албат(т)а 'адл-у дад қыл
Чун гул йӯзӯң булбул биги җанымни қылды бэқарӑр
'Ашиқсиз ушбу сөз мэңӑ айтур-сэн аз фарйӑд қыл
Кирпӯкӯң алмӑсы гэр Сак(к)акӣ бағрын тилмӑсӑ
Эй шух сэн ғамзаң оқи пайканини пулӑд қыл

II. Сак(к)акӣ айтур

Эй мэниң көңлӯмни зулфи-тэг паришӑн айлӑғӑн
Нӑр йаңақын отидур бағрымни бирйӑн айлӑғӑн
Дур мэңгизлиг тишлӑриң ҳар дам көзӯмни бахр этир
Ла'лиң ул кӑн-тэг мэниң бағрым ичин қан айлӑғӑн
Йӯз ӯзӑ зулфуң эрӯр ганҷ ӯстидӑ йатқан йылан
Ул ошул ганҷ арасындур бизни в(а)йрӑн айлӑғӑн
Ша'й қыл көңлӯм эйи хам эрур в(а)йрӑн болмасун
Сэн эрӯр-сэн-ким аңа көп лутф-у эхсӑн айлӑғӑн
Рахм қылғыл бандаға эй шаҳ бир тэңри ӯчӯн
Ул эрӯр мэни гадӑ-ву сэни султӑн айлӑғӑн
Билмӑмиш болма билиб Сак(к)акӣның җӑн хәлини
Эй җиҳӑнның 'аңа алиб өзини надӑн айлӑғӑн

III. Саккӑкӣның ғазаллардин йана бир ғазал айтур

Эй 'ӑраз-и барги гул-у вэ қӑмати сарв-и чаман
Рушан йӯзӯң йаңлыг йана кэч көрмӑди шам'-и анҷуман
Ул йӯз ӯзӑ зулфуң салыб бостанда йӯрӯсӑң бирӑр
Сунбул мэңгизлиг толғанур өз өзинӑ дард-у-саман

Эриниң ким ул хāтам эрӯр аңуштарин-тэг ағзиңа
Аныӊ ӯчӯн йахши ʻақиқ ʻумрида кормāди йаман
Коӊлӯм тилāр җāн нақдыны сарф этсā йӯзӯң ваҗхина
Бу ваҗх мин кулли-л-вуҗух кордӯм эрӯр ваҗх-и хасан
Сордум лабындын йӯа билā җāнымға қылған ким дэйӯ
Игирди аллыңда қашың йаʼни ул иш қылғучы мэн
Ғамза билā айтур көзӯң хай эгри олтур сөзлā рāст
Мэндин адын кимдӯр ошул билгāй бу санʼат йā бу фан
Саккāкӣ көңли āрэулар зулфуң чивāрында орун
Хар нэчā-ким куфр элиңин иман-и дин хиббу-л-ватан

ҚАМБАР ЎҒЛИ ҒАЗАЛЛАРИ

I. Қамбар оғли

Та ким ул сарв-и саҳи сумбулни гулпуш айлади
Сат хазāран булбули гулшанда мадҳуш айлади
Ҳайрат элтӯрмāн-ки сағар нэ"чӯн епти лабларын
Бағрумың қани майы хумхāна-тэг җуш айлāди
Ҳар нэчā фарйāд этāр-мэн йāт олур йāд айлāмāс
Дилбар-и паймāн шикан ʻаҳдин фарāмуш айлāди
Йанмишам бāштин айақка шам'-тэг ҳиҗр отына
Билмāсāм бу ʻишқ отын қайдин мэңā туш айлāди
Қасд-и җāним қилды дилбар нāвак-и миҗгāн билā
Нэчā-ким ниш урды ул бу хаста дил нуш айлāди
Йāрумуң ахтар қашында мāҳ-и нав кӧрди фалак
Шул сабабдындур ҳилāли халқа дар гуш айлāди
Булбул айру тӯшсā гулдын лал олур ҳэч сӧзлāмāс
Қамбар оғлын йāр фирāқи байлā хāмуш айлāди

II. Қамбар оғли

Дилбар-ā занҗир-и зулфуң шāна қилдың қылмағыл
Сат хазāран ʻāқыл-и дэвāна қылдың қылмағыл
Чын кӧңӯл шаҳрын муcаххар қылдың ай тӯрк-и Хатā
Хитта-йи ма'мурумы вирāна қилдың қылмағыл
Кичӯ бахрайн олды чашмым хун-и дилдин мавҗ урар
Қатра-қатра ашкумы дурдāна қылдың қылмағыл
Āшнā қылдың мэңā ʻишқ-и ҳақиқины мазā
ʻақлумы йэкбāраги бэгāна қилдың қылмағыл
Бэтаҳāши җāм-и мэй нуш айлāдиң ағйāр илā
Гарчи сэн бу шивāны риндāна қилдың қылмағыл
Шам'-и рухсāрың қатында йӯз тӯмāн парвāналар
Мэн за'ифи йангучы парвāна қилдың қылмағыл
Қамбар оғлын булбул-и дил хаста-дэг зāр айлāдиң
Гул йӯзӯңдā сумбул-и тāр дāна қилдың қылмағыл

III. Қамбар оғли

Кӧрк ичиндā излāйин бир саңги дилбар болмағай·
Сачы сумбул йӯзи гул қадды санубар болмағай

Чин-у Мāчин-у Хытāйда болмағай мāнан тацна
Сизлāйин бир кадд-и серкаш зулф-и чембар болмағай
Ғамза-йи ғаммāзиңыз-дәг дида-йи наргис эмāс
Турра-йи таррāрыңыз-дәг мушк-у 'анбар болмағай
Йанмоғай-мән 'ишкыңыздын гәр мәни йандурсалар
Кайра барғанлар аҗаб гәр ахл-и Ханбар болмағай
Суратың васфын кылғанлар көрмāгāндӯр хуснуңы
Сизгā охшаш равзада бир хур пайкар болмағай
Тāки такрāр әйлāдим хоб суратың нажму' асын
Хатирымда мундын артук ш'ирсе аабар болмағай
Гәр озниң таркың кылурсам ай дилāрāмум мāнӯм
Бāз мәниң атым жихāнда ибн-и Камбар болмағай

ЖАВҲАРИЙ ҒАЗАЛИ

Жавҳарӣ

Хаста көңлӯм ул шакар ирнин тилāб җāн тартадур
Арзулук бечāраны йа ризк йа кан тартадур
Дунйāда мәндӯр мән-у йалғуз көңӯл бейапы хәм
Зулфи-ву көзи кашн ҳәр бири бир йан тартадур
Кәш кашының йасины кирпик оқы бирлā көзи
Гәрчи йорӯкдӯр көрӯң нә йаңлу асāн тартадур
Та хайолы кәлди мәхмāн кәз 'азиз мәхмāныға
Гаҳ дур-и 'уммāн-у гәҳ ла'ли бадахшāн тартадур
Ҳәр киши тартты мата'ин дилбарының алнында
Ҳеч нāма лайик йоғыдин Жавҳарӣ җāн тартадур

КОСИМ ҒАЗАЛИ

Кāсим сөзи

Эй санам тәңриң ӯчӯн дардымға кылғыл чāраны
Ғамза оқыны атыб кылдың йӯрāккā йāраны
'ишвалар кылмак билā бағрымны пāра әйлāдиң
Нә әйāн кылғай саңā сорсаң бу бағры пāраны
Тарк-и дунйā тавба кылдым 'āшик олдум хуснуңа
Кылдым эрсā мән саниң ай йузуңā назāраны
Ул кағаз-дәг ики йӯзлӯг мудда'ийны ай санам
Башыны кәсгил кағам-дәг суртайын мән караны
Кāсимӣ бечāра гәр олсā әшигиңдā бәгим
Өз колуң бирлā котāргил сән ошул бечāраны

ТӮРТЛИКЛАР

I. ҚОШУҚЛАР

Тā кöңӯл ул бэвафā илигиндадӯр
Ҳāн қулин дāйим ҷафā илигиндадӯр
Ул ай илигин қойса хаста кöңлӯмā
Аның учӯн ким давā илигиндадӯр

Юир чаман ичрā хирāман бой илā
Гулшани қилғил муʻаттар бой илā
ʻандалиб-у хурни қилғил ҳақил
Бирни ҳусн-у бирни гуфтугуй илā

Ики чашмим бир пари-рӯх сāридур
Ҳар чаманда фитна-йи рухсāридур
Тā занахдāн алмасини кöргāли
Ҳасратиңдин чун бики-рух сāридур

Тā кöңулгā салди дилбар мэҳрини
Мэҳрума қилди зийāда мэҳрини
Ул қамар-дэг йӯа-у зуҳра-дэг ҷабин
Мунфаʼил қилди фалакниң мэҳрини

II. БАЙТ

Сэниң дардиң мэңā дармāндин артуқ
Сэңā қул болдуғум султāндин артуқ
Сэниң зикриңни айсам чöл ичиндā
Болур ул чöл мэңā бостāндин артуқ

ИЛОВА

УЙҒУР ЁЗУВЛИ МАТНЛАРДАН КЎЧИРМАЛАР

"ҚУТАДҒУ БИЛИГ"ДАН

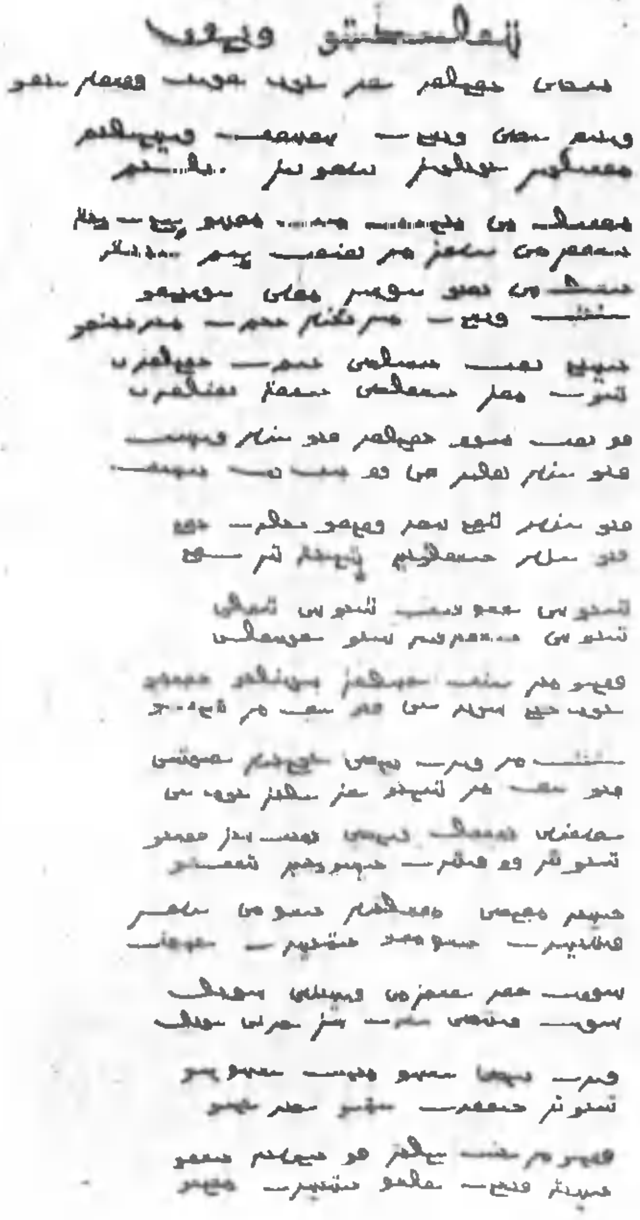

"ҲИБАТУ-Л-ҲАҚОЙИҚ"ДАН

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

"МУҲАББАТНОМА"ДАН

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]
[illegible]

[illegible]

ЛУТФИЙ ШЕЪРЛАРИ

I. [illegible]

[illegible]

II. [illegible]

[illegible]

III. [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

IV. [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

V. [illegible]

[illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

VI. [illegible]

[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

[illegible] VII

[illegible]

[illegible]

БАЙТ

[illegible]

[illegible]

МУНДАРИЖА

Кириш 3

Юсуф Хос Ҳожиб. "Қутадғу билиг"дан 9

Аҳмад Югнакий. "Ҳибату-л-ҳақойиқ" 45

"Ўғузнома" 97

Хоразмий. "Муҳаббатнома" I18

Лутфий ғазаллари I36

Саккокий ғазаллари I41

Қамбар ўғли ғазаллари I43

Жавҳарий ғазали I44

Қосим ғазали I44

Тўртликлар I45

Илова. Уйғур ёзувли матнлардан кўчирмалар I46

"Қутадғу билиг"дан I46

"Ҳибату-л-ҳақойиқ"дан I5I

"Ўғузнома"дан I53

"Муҳаббатнома"дан I55

Лутфий шеърлари I59

Байт I62

ПАМЯТНИКИ В ТЮРКСКОЙ ПИСЬМЕННОСТИ
XI-ХУ ВЕКОВ

На узбекском языке
Тошкент "Фан"

Ўзбекистон Республикаси ФА Ҳ.С.Сулаймонов номидаги Қўлёзмалар институтининг илмий Кенгаши томонидан нашрга тавсия этилган

ИБ № 6422

Босишга рухсат этилди.
Қоғоз формати 60х84 $\frac{1}{16}$. Нусха кўпайтириш аппаратлари учун мўлжалланган қоғоз. Ясси босма. Шартли босм. т.9,53 Ҳисоб-нашриёт т. 5,6. 500 нусха. Буюртма 415. Келишилган нарх.

Ўзбекистон Республикаси ФА "Фан" нашриёти: Тошкент, Гогол, 70
Ўзбекистон Республикаси ФА "Фан" нашриётининг босмахонаси

Тошкент, М.Горький шоҳ кўчаси, 79

un
1800-